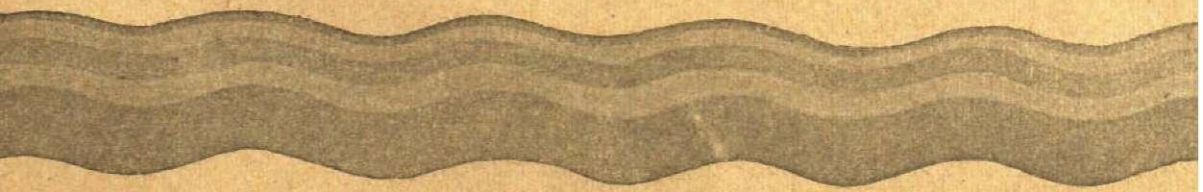

CELS

3

3. (18.) BURTNĪCAS SATURS:

	Lpp.
Jānis Jaunsudrabiņš, Latgales skola, skice	97
Zinaida Lazda, Bezgalīgais, dzejolis	101
Jānis Klīdzējs, Piektā klase, stāsts	102
Zinaida Lazda, Baltumā, dzejolis	122
Pēteris Ērmanis, Saulieti atceroties, atmiņas un pārdomas	123
Pēteris Aigars, No Kurzemes, dzejolis	132
Ernests Aistars, Mūsu trimdas rakstniecības ceļi	133
Elza Kezbera, Sāpnis, dzejolis	138

Chronika:

Kultūras bardzība (Prof. P. Jurevičs) 139, Pāvila Gruzņas grāmata (P. Ērmanis) 141, Jāņa Klīdzēja stāsti (Anna Dārziņa un I. Skrodere) 141, Miris Pjers Bonārs (J. Kalmīte) 144.

GARA DZĪVES MĒNEŠRAKSTS

« C E Ļ Š »

Trešais gada gājums

Abonēšanas maksa par 1947. gada marta un aprīļa mēnešiem RM. 6.—.

Pasūtīnot pa pastu, sūtīšanas izdevumi jāsedz abonentiem.

Līdz šim iznākušās burtnīcas 1—12 (16) izpārdotas pilnīgi.

Jauni abonenti var reflektēt tikai uz tiem eksemplāriem, kas paliks abonementu neatjaunošanas gadījumos.

Naudas sūtījumi adresējami mēnešrakstam „Ceļš“ Vircburgā ([13 a] Würzburg, Central DP Camp).

CEĻS

GARA DZĪVES MĒNEŠRAKSTS

Nr. 3 (18)

MARTS

1947

Jānis Jaunsudrabiņš

LATGAĻES SKOLA

Skice

Ja kādam svešniekam ienāktu prātā apvaicāties, kur atrodas Stridzānu skola, tad ne kuņš katrs ciema iedzīvotājs prastu to pateikt. Ne reti ap vaicātāju tad sanāktu vairākas sievas, veci vīri un bērni, skatītos svešniekā pētošām acīm un, atbildēs sapinušies, sāktu cits citu labor, līdz beidzot gudrākais vai nekautrīgākais it kā atbīdītu citus nost, plaši nostātos vaicātāja priekšā un savukārt noprasītu:

„Kas jums bija vajadzīgs? Pārzinis Lemura kungs? — Tas dzīvo rauku. Jaunkundzes? — Šitente. Liepnieks ar kundzi — ciema viņā galā. Jeb varbūt meklējat Gauzēnu, ticības mācības skolotāju? — Nu, tad jāpaiet versti divi.“

Ar to būtu nosaukti vārdā visi Stridzānu skolotāji; bet pati skola vēl nekūpotos laukā no noslēpumainības. Un svešnieks sacītu:

„Es gribētu rēdzēt pašu skolu. Tikai skolu.“

Jocīgs cilvēks, — ciema iedzīvotāji nodomātu. Kas tur no skolas ko rēdzēt? Māja

kā visas mājas. Bet ja jau tāda ir svešnieka griba, tad jāpastāta vien būs.

Un nu tiek stāstīts, lai iet vien pa jauno ceļu uz rītiem. Tad būs pa kreisi, netālu no ceļa, jauna, balta ēka. Bet tā ir mežsarga māja. Tālāk nāks tāda kā upīte, kā grāvis, un aiz upītes jaunu bērzu un liepu rinda līdz pat skolai. Tikai iedams un meklēdams ciemiņš nedrīkst domāt, ka Stridzānu skola būs līdzīga tām pierobežas skolām, kas celtas, lai paleptos lielā kaimiņa priekšā. Tā nebūs arī bagātās Baltijas skola, kas jau notālēm rāda savu īpatnējo vaigu, bez kādas izkārtnes.

Un, ja tad svešnieks ietu un meklētu, tad viņš noteikti atrastu visu kā stāstīts. Varbūt vēl drusku mazāk. — Tur liepu un bērzu alejas galā stāvētu vienkārša, bezgala veca, jau izkurtējusi un krietni sašķobījusies zemiņu māja, celta pēc krievu veida, līdzīgi cietoksnim. Dienvidu sienā stāvētu galvenā skolas ēka. Austrumos tikpat liela piebūve, laikam bijis šķūnis. Ziemeļos kūts paliekas.

Vakaros augsts tēstu balķu žogs un plati, tikpat augsti vārti, virs kuņiem jau iztālēm varētu redzēt zaļu izkārtņi. Izkārtne pēc svešnieka domām varētu vēstīt, ka te dabūjams valsts degvīns vai ka te ir tējnica, iebraucamā vieta, viss cits, tikai ne skola. Bet, pienācis tuvāk, viņš lasītu melniem iespiedu burtiem glīti uzrakstītu:

STRIDZĀNU 6 KLASĪGĀ PAMATSKOLA.

Nu svešnieks varētu iet iekšā vai arī griezties atpakaļ, jo tur aiz izšķiebtajiem vārtiem, ko nevar ne aizvērt, ne līdz galam atvērt, nebūtu daudz vairāk ko redzēt.

Jeb, ja svešnieks gribētu pavērties klasēs, kurās mācījās mazi, tad vajadzēja pa to pašu ceļu iet, bet uz dienvidrietumiem. Tur Varslavu vecajā mājā, kam sienas no ārpusē līdz logiem aizbērtas ar spaljiem, vienā galā trokšņoja krievu tautības bērni, līdz ceturtaī klasei savā valodā, tad pārgāja uz sešklasīgo, tā sakot, iejuka latviešos, tāpat kā agrāk latvieši krievos. Otrā šīs vecās mājas galā mācījās pirmā un otrā klase latviešu valodu, rēķināt un zīmēt.

Tāda viņa bija, Stridzānu sešklasīgā pamatskola.

Skolotāji un skolotājas, daždien vairākas reizas, brida pa sniegu vai pa dubļiem, vējā, lietū, putenī, no vienas mājas uz otru un atpakaļ. Viņu starpstundu atpūta pagāja ceļā. Jaukā laikā tā bija patīkama pastaiga. Bet ja skolotāju kārtīgais apģērbs un apavs spītēja visdraņķīgākajam laikam, tad bērniem tāda pārvietošanās no sētas uz sētu, dažādu svinīgu aktu gadījumos, kā arī dziedāšanas un vingrošanas stundās, bija par krustu. Viņu pastalās vai vadmalas čibiņās tērptās kājeles augu dienu bija slapjas, plānie mētelīši cauri izmirkuši. Cimdi kļuva slapji. Un, tā kā pa ceļam ar tiem nācās slaucīt degunu, tad padegune iekaisa. Lielākā daļa bērnu sēdēja sarkanām, pietūkušām virslūpām. Klase bija pilna šķavu un nemitīgas klepošanas. Ne reti tad izlauzās uz āru sma-

gākas kaites, ko sauca par bērnu slimībām, bet ko ar lielāku tiesību varēja nosaukt par kaitēm, kas izcēlušās aiz trūcīga apģērba un apava, bet galvenām kārtām tāpēc, ka nebija kārtīgu skolas telpu.

Ja nu svešnieks, dzirdējis par Stridzānu pamatskolu apmēram tikpat daudz, cik mēs jau zinām, atsakās iet vecās ēkas aplūkot, jo sevišķi, kad tiek pateikts, ka mācības vairs nenotiek un bērni izklīduši pa ganiem, tad svešnieks atvadās un iet uz ezeru. Bet taisni nule var gadīties, ka vīrs vai sieva, kas iekaisuši stāstīšanā, viņu pavada. Pavada un izstāsta visu, kas vien par skolotājiem sliktis zināms.

Vienīgais, ko var tikai slavēt un atkal slavēt, ir pārzinis Lemura kungs. Lemurs ēd pie Strupuļa, un Strupulim ir meita, kas apmeklē Rēzeknē vidusskolu.

Stāstītājs ir, bez šaubām, pats Strupulis. No stāstījuma izriet, ka Lemurs tāpēc augsti slavējams, ka triju gadu laikā, kamēr te ir par pārzini, nav ne reizi grieziens pie pagasta valdes ar visādām prasībām kā viņa priekšgājējs. Tas gribēja kārtīgas istabas, pat skurstenis viņam nevilka, vārti gāzās laukā, akai sirobi bij jauni jāliek. Jau tā pagastam bij šķūtis uz šķūtim. Ja nu vēl skola sāka pārlietu prasīt...

Viņi ir nonākuši lejā. Svešnieks grib kāpt laivā. Jau iedams viņš ir izņēmis no somas ādas maku ar mākslīgām zivtiņām, spoli un visu citu, kas vajadzīgs kārtīgam spinningotājam. Viņš ir izvilcis no maksts rūpīgi lakotu kātu, saspraudis, piestiprinājis spoli un izvēris auklu visām porcelāna acīm cauri. Nu jau ir piesiets arī vizulis un ievirzīts svins īstā vietā. Laiva atraisīta. Pat viena kāja jau ir laivā, otra gatava atgrūsties no laipas. Bet laiva pieder Strupulim, un Strupulis ir sācis raksturot visus Stridzānu skolotājus pēc kārtas. Nebūtu pieklājīgi vienkārši atstumties, cirst airus ūdenī un aizbraukt. Makšķernieks tāpēc apsēstas uz laivas sola, vēlēdamies, lai vējš laivu lēnām iznes ezerā.

Bet vējš nenes, kaut gan ir tik stiprs, ka koki šūpojas. Ezermalu slaidā puslokā sedz kupli vītoli, melnie alkšņi, liepas un mežābeles. Gaiss, tiem pāri plūdis, lejā liecas atpakaļ un iznes laivu pavisam krastā.

„Varbūt jums pašiem vai jūsu draugiem tādās lietās kāda teikšana,“ Strupulis spinīgotājam saka, „tad lūdzu dariet tādām nebūšanām galu. Iedomājieties tikai: tas pats Gauzēns spēlē tejāteri un ik vārda galā dievojas par neko. Vai tā viņam kā istam katolim un ticības mācības skolotājam pieklājas darīt? Kādu priekšzīmi bērni tur var ņemt? Es neesmu izglītības pretinieks. Pats meitu sūtu vidusskolā, bet vai tāda darišana ir kāda izglītība? No tā viss nāk, ka tādi sivēni jau ir precējušies, bet no tēva nopietnības tiem nav ne smakas.“

Makšķernieks grib iespējami ātrāk tikt vaļā. Viņš tāpēc saka:

„Man ir skolu valdē labs paziņa. Es parunāšu. — Gauzēnu viņu sauc, jūs teicāt, to neģēli?“

Makšķernieks ir saņņaudzis airi savās pilsetnieka rokās, lai no visa spēka stumtos nost no krasta. Bet viņš ir pasmags vīrs un nostāijies uz paša laivas gala. Zvirgzdi gan pašņirkst, bet viņš netiek no vietas. Pa tam Strupulis ir sācis turpināt:

„Tikpat nederīgs ir Liepnieka kungs. To arī derētu dabūt projām. Tas ar savu sievu, kuņa arī ir te skolotāja, dzīvo kā suns ar kaķi. Kad iziet ļaudis, tad jau viss izliekas vislabākā kārtībā. Tad sieviņ un lūdzu un paldies birst kā gatavi rieksti, kad papurina lazdu. Bet es zinu arī lietas kreiso pusi, jo viņi taču dzīvo manā mājā. Ar maniem skuķiem, kad tie vasarā atbrauc mājās, viņi tura par kaunu saieties. Paņem tikai savu ulus eļļas pudeli un aiziet uz egļu kalnu sauļoties. Taisnību sakot, es savus bērnus nelaižu viņu galā. Es vispār viņus, šos Liepniekus, neturētu savā sētā, ja nejadzētu naudas to pašu bērnu skološanai. Un tad, — skaidrs, ka māja labāk uzturas, kad tiek apkurināta un apdzīvota. Mums te, pa-

šā ūdens malā, nav par ļaunu, ja arī vasarā telpai cauri iziet uguns siltums. — Ko es gribēju teikt? Ak ja, kad viņi vien savā istabā, tad, izgājis priekšnamā, tikai paklausies. Tad vairs ne sieviņ, ne vīriņ. Tad parādās viņu istā daba. Vakar pat es noklausijos tādu sarunu: „Še nazis, nodur mani! Dzer manas asinis, bet nerij brandiņu man un sev par postu.“ Lūk, es nodomāju, kas par jezuitu! Kad kāda večerinka vai gods, tad katra glāzīte ar spiešanu jāuzspiež. Un ko šis sievai atbild? — „No tavām asinīm es nenoreibšu. Man vajag noreibt, saproti, apreibt līdz nesamaņai, lai paciestu tavu tuvumu.“ Sakait, vai tādi var būt tautas audzinātāji? Bet viņi ieplešas kā rāceņi. Jau viņiem nepietiek ar skolu, ar bērniem, — grib visu pagastu skolot, taisīdami visādus koncertus un tejāterus. Nu jau uz Vasaras-svētkiem atkal spēlēšot. Es reizi biju, — vairāk ne ar zirgu neaizvedis skatīties tādus mošķus, kur cilvēks iztaisās par to, kas viņš nav, un runā pēc grāmatas.“

Saule patlaban ieiet mākoņos. — Laiks braukt, ja gribi ko noķert — spinningotājs sevi mudina. Un tiešām ir jau laivu dabūjis nost no akmeņiem. Bet Strupulis nav vēl izstāstījis pašu galveno. Viņš pasteidzas pa laipu laivai priekšā, saķer ķēdi un apmet ap mietu.

„Lai neizdzen atkal malā,“ viņš gādīgi saka, tad turpina: „Pie Varslaviem dzīvo Svītra. Tā arī saucas skolotāja. Sakās pat študierējusi. Bet māca tīros niekus. Piemēram, to pašu vingrošanu. Zēniem tad es vēl nesaku, a ko tāds skuķis cilā rokas un kājas? Pie viens — noliekties, pie divi — atstiepties. Tā visa gudrība. Tad nogulstas uz vēdera un cilā abus galus, kā kad malku zāģētu. Iedomājieties, kādas tās grīdas, sevišķi dubļu laikā, un tad jūs sapratīsīt, kādas palieliek bērnu drēbes pēc Svītras stundām.“

Vēl viņa māca latviešu valodu, šī pati Svītra. Krievēniem tā vajadzīga, bet mūsu bērni to jau runā no dzimšanas. Zināms, mēs runājam pa savam; bet vai mēs nevaram

visu pateikt, ko gribam un domājam? Vai nevaram mācītājam izsūdzēt grēkus? Mēs vecie to esam darījuši, un jaunie arī izdarīs bez grāmatas, ko viņa — nezin kāpēc — sauc par gramatiku.

Nu tad rēķināšana, tā ir vienīgā, kas der. Nav arī slikti padziedāt uz trim balsīm skolas sarīkojumos. Bet es negribēju runāt par to, ko viņa māca vai nemāca. Man jāvairā manā par viņas uzvešanos. Lieta tāda.“

Strupulis izdauza pīpi pie tupeles purna un sāk no paša gala:

„Lieta tāda. Tur, pie tiem pašiem Varslaviem, tikai tāpēc, ka viņiem jauna māja un vairāk istabu, pašulaik ir iekortelējis viens mākslinieks. Nu, vai zināt, meisters gan. Es pats noskatījos, kā viņš tepat Zača laukā uztaisīja bildi. Nu es jums saku — bilde kas bilde! Gažais — tā mēs te saucam vienu tādu savādnieku arāju — pašulaik tur ar. Mākslinieks pienāk un saka: ‚Vai tu nevarētu kādu stundiņu te, vagas galā, pastāvēt, kā kad vērstuvi pārceltu?‘ Tad nu taisni tā arī iznāca. Stundu bija nostāvējis, bet izskatījās, ka pārceļ tikai vērstuvi un tūlīt ars atkal tālāk, apgriezis zirgu. Dzīvs zirgs, dzīvs arājs. Un neviens cits kā Gažais, ko pazīst katrs jau no tālienes. Tas vēl nebūtu nekas, bet vai jūs varat iedomāties, cik mākslinieks Gažajam par stāvēšanu bija iedevis? — Apaļu Mildiņu! ‚Nu es gan varu lielīties,‘ Gažais pēc tam lielījās, ‚ka esmu nopelnījis astoņu stundu darba dienā četrdesmit latu bez aršanas, vienīgi taisīdamies pārceļt vērstuvi.‘ Divi lati tad nu gan bija aizsūtījis sievai, bet trīs ielējis kaklā. ‚Kas viegli nācis, tam lustīgi jāaiziet,‘ viņš vienmēr saka. Un taisnība ir.

Bet tas nav tas, ko gribēju jums stāstīt. Es gribēju teikt, ka tā jaunkundze, tā skolo-tāja, tā Svītra arī dzīvo pie Varslaviem, jau visu laiku, kamēr te ir vietā. Jo Varslaviem Rīgā dzīvo bagāts brālis, tas viņiem palīdzēja uzcelt jauno māju ar vairākiem kambariem. Un, tā kā nu jau sākas suņu dienas un uz skolu skolotāji aiziet tikai paskatīties,

tad šī te kuļas māksliniekam visur līdz kā skotele, kā saka, pa kalniem un lejām. Bet viņa nav precējusies, un viņš esot sievas vīrs. Kas viņam, pasaules cilvēkam? Viņš atnāca un aizies! Bet šai te jādzīvo, un tāpēc derētu gan glabāt savu labu slavu. Jo, kad visa apkārtnē runā, tad runas dzird arī bērni. Un kā tad nu būs, kad rudenī kāds rezgalis puika vai kāda nebēdniece meitene, kam tādas lietas vairāk prātā stāv, ieprasīsies — Jaunkundz, vai jūsu brūtgāns jau projām?“

„Man liekas, mēs dabūsim lietu,“ mākslinieks, seju pret debesīm pacēlis, saka, aizsviež vizuli pie nīdrām un izmēģina roku tišanā. Zivtiņa spēlējas, ka labāk nevar vēlēties.

Bet ezers ir pārvērties no zila pelnu pelēkā. Mākoņi viņā pusē stāv drūmi, sametušies smagās ūdens krokās. Tātad lietus neizbēgams. Kādreiz tādā laikā brīnišķīgi ķeras, kādreiz nemaz. Pats pēdējais laiks būtu doties klajumā. Arī Strupulis pārļaiž acis ezeram, paskatās debešos un runā atkal:

„Par Zarembas jaunkundzi būtu sakāms tas vislabākais. Viņa ir muižniece, ģenerāļa meita, un dara mums godu, mācīdama mūsu, kaut gan tikai krievu tautības, bērnus. Bet viņa jau ir ielauzījusies tīri labi latviski runāt arī, un nav nemaz lepna, kad satiekas ar kaut kuŗu ciema saimnieku vai saimnieci. Sava ķeza tomēr. Viņa ir pieņēmusi māsas zēnu, kas runā stostīdamies, un tāds nevienam nepatīk. Bet tā kā viņa puiku tāpēc vēl vairāk sakās mīlam, tad cilvēkiem ir aizdomas, ka tas viņas pašas, ne māsas bērns. Pietiktu parādīt kaut vai man pašam zēna krustāmo zīmi, un aizdomas būtu izkļiedētas. Viņa to nedara un paliek, kā šaka, gaisā karājoties, starp ticību un neticību. — Tā. Nu jūs visu zināt un varat lietu vadīt tālāk. Es tikai vispārības labā. Akmens kulē!“

Spiningotājs nu būtu it kā visžēlīgi atlaists. No zvejas tomēr nekas vairs neiznāk. Vējš ir pēkšņi apsities no ziemeļiem. Gar krastu sāk viņi čalot. Ezera vidū redz jau

baltas putas pasitamies gaisā. Sāk līt asām,
smagām lāsēm. Nekas cits neatliek, kā kāpt
no laivas laukā, izjaukt spinningu un doties
kalnā Strupulim pakaļ. Vēl tikai jāpadomā,
palikt nakti šeit, gaidot labāka laika, vai
laisties uz staciju, kamēr ceļš nav vēl izmir-
cis, lai ar vakara vilcienu tiktu Rīgā.

Svešinieks pamet acis uz ūdens virsmu.
Laivas pavēnī peld lieli ūdens burbuļi. Tā ir
ilga lietus zīme, un viņš bez apdomāšanās iz-
šķīras par braukšanu. Viņš steidzas kalnā,
sēstas savam tērauda zirgam mugurā un ir
priecīgs, ka braukšana pa vējam.

Zinaīda Lazda

BEZGALĪGAIS

*Skatījos meklēja tevi
gudrais un formulu virknēs;
Kausēja sevi tā gars,
cilvēcīgs, mātīgs un kvēls.*

*Meklēja tevi ar burvis
maģijas saistīgos lokos;
Remdēja sevi tā pats
veldzes un labuma kārs.*

*Vārdos meklēja tevi
dzejnieks un meldījās senās;
Liesmoja nemiera pilns,
dziedāja, runāja viens.*

*Pašķīra mākoņus vēji,
pusnaktī uzlēca zvaigznes;
Gudrajam atvēries gaišs
staroja pasaules veids.*

*Burvis pacēla acis
un skatīja brīstošu lauku;
Redzēja: audzelīgs, labs
viss, kas jau radībā dots.*

*Klusumā klausījās dzejnieks,
aizmīrsis vārdus un kokli;
Laimē noreibis gars
lidoja bezgalībā.*

PIEKTĀ KLASE

Stāsts

1.

Lielā godā tikt spēja ne jau katrs, kas to ļoti kāroja. Diezgan ievērojamus darbus vajadzēja paveikt, lai skolotāja Līvija Kalmes jaunkundze kādu no puikām sāktu saukt par rezgali. Tādiem, kas nemācēja iegūt šo pakāpi, klasē nebija ne draugu, ne slavas, jo — īsts cilvēks, kas bija piedzimis par vīrieti, taču nedrīkstēja staigāt pa šo pasauli bez nozīmes.

Tanī pavasarī Nojumu skolas piektās klases puikas bija nodibinājuši biedrību, kuŗā viņiem vajadzēja norūdit tādu vīra garu, kas spēj visu, ko tik grib. Sprototams, ka tādā slavenā pulkā nevarēja uzņemt katru, kas ļoti gribēja, bet vispirms gan tikai tos, kas spēja spidēt ar īstām vīru īpašībām. Pirmkārt, tur bija visi tie, kas sasnieguši krietna rezgaļa pakāpi. Atļāva iestāties arī tādiem, kas klasē pelnīja labas atzīmes, bet piecīnieki vien vēl nedeļa tiesību sevī apzināties vīra garu. Puikas zināja, ka katrs lūks varēja dabūt četri vai pieci, un tādām lietām nemaz daudz skaista prāta nevajadzēja. Pavisam cits kas bija kārtīgs rezgalis! Par tādu varēja tapt tikai tas, kas brīvās krūtīs nesa drosmīgu sirdi. Tāpēc arī tiem, kuŗu mēle zināja visu par perimetriem un radijiem un visādus garlaicīgus atstāstījumus un dzejoļus, vajadzēja spēt parādīt arī kaut ko tādu, par ko skolotāji nesacīja: „Labi, labi! Sēsties“. Gandrīz visi puikas prata pierādīt, ka viņi nav meitenes. Bija arī tādi, kuŗus nekas nevarēja glābt, jo viņi dzīvoja čokurā sarāvušies un klasē baidījās pat nosvilpties. Tie īstajiem nedrīkstēja daudz runāt pretī, kad tos sauca par mālu mīcītājiem, zosu ēnām un ņaudoņām. Tādi nesa savu likteni klusdami tāpat kā savas bailes. Ne bez bēdām dzīve bija arī vīra gara drosmīgām sirdīm,

kuŗas lāga negribēja saprast ne tēvi, ne mātes, un par skolotājiem jau nerunājot. Bet šo rūgtumu puikas norija tikpat ātri kā skolas pagrabā zagtos āboļus: vai tad vecajiem varēja visu pa prātam izdarīt? Vecs ir vecs. Viņš visu ir aizmirsis, ko pats reiz labu skolā mācījies, mūte tam vienmēr pilna ar dusmīgiem vārdiem, un savu gudrību tas bieži vien grib pierādīt ar to, kas šim rokā pagadās. Nu, tad — sveiki!

Vai tad tas nebija visās grāmatās rakstīts, ka tikai pārdrošie un no soda bezbailīgie pasaulē visu labo bija veikuši? Bet Nojumu skolotāji bija un palika tādi jocīgi ļaudis — viņi, laikam, visu vēstures grāmatās lasīto bija spītīgi aizmirsuši — tie gandrīz ik dienas visai biedrībai lika stāvēt ar seju pret sienu stundām ilgi. Neviens cits kā pats pārzinis Leitāns, kas mācīja vēsturi, šinī ziņā vīra garam lika ciest visvairāk.

„Rezgaļi! Ai, rezgaļi! Es jums parādīšu vīra garu! Turpat vien jūs man stāvēsit visi, kamēr sāksit domāt, ka būtu gan labāk bijis piedzimt par godīgām meitenēm nekā par tādiem piedurkņu rāvējiem un skolas āboļu zagļiem.“

Gar divdesmit septiņiem pakaušiem stāigādams, bārās skolas pārzinis un visu laiku domāja — kā šiem nemiera burbuliēm ielikt godīgu un labu cilvēka bērnu dvēseles.

Pie divām sienām nostādītais gaišo un pelēko pakaušu taisnais leņķis domāja, ka dzīve reizēm ir grūta un ka pasaulē nav tās taisnības, par kuŗu ir grāmatās rakstīts un kas bieži vien ir jāiemācās no galvas.

Pārzinis klusēdams pārgāja otrā klases pusē, skatījās ārā un domāja — tā, lūk, aiziet šalkdams vairs neatsaucamais laiks.

Pa diviem atvērtajiem logiem klasē ieskanēja āra priecīgais nemiers. Skanēja skolēnu balsis, kas varonības dēļ vēl nebija zau-

dējuši brīvību un kam nebija jāstāv pie sienas, un kas piekalnē aiz dārza skaļi taisīja jaunus brīnumus. No lejas nāca meža dobjā šalkoņa. Lielceļa vītolos svilpoja strazdi.

Tālāk lejā, aiz Ciemeru priežu sila stūra tumši spīdēja ezers. Vēl tikai dažas dienas atpakaļ pus ezeru sedza pelēks ledus.

Atgriezies pret klasi, pārzinis pastaigājās lieliem soļiem un vēroja šo telpu, kurā aizgājis jau daudz viņa paša un viņa rezgaļu dzīves. Sarkanā kļieģeļu krāsns stāvēja turpat telpas vidū kā tad, kad viņš bija ienācis te pirmo reizi. Telpā trīs saspiestu solu rindas — te trešā, ceturtā un piektā klase. Piektā, tie biedrībnieki, nupat stāvēja gar sienām.

Iedams visapkārt, pārzinis ievēroja, ka sienas atkal bija raibas un aprakstītas it kā kāda priecīga vakara viesu grāmata. Ak Dievs, kas tur atkal bija! Uz ēvelēto priežu balķu gluduma bija sazīmēti kōni, kubi un trīsstūri, Latvijas kartes un gaŗi rēķini un aprēķini. Tālāk bija sarakstīti pantiņi ar un bez parakstiem. Bija pieminēti gan senie varoņi, gan brangi lamu vārdi. Blakus bija divas atziņas, katra gan rakstīta ar citu roku: Pēteris ir beka. Anna ir skaista. Šī rezgaļu dienas grāmata pārzini ieinteresēja, un viņš to pētīja tālāk.

Pakauši griezās apkārt, vēroja savu skolotāju un sapratuši, ko viņš pētī, bēdīgi pakratīja galvām. Tagad tas varēja nozīmēt arī to, ka visai biedrībai tāpat krustā piekaltai būs jācieš vēl ilgāk. Reizi pārzinis visu to bija līcis no sienām notīrīt, un puikas, mēles sakoduši, strādāja līdz tumsai.

Pārzinis pētīja tālāk. Lejā, tur bija arī viņa vārds! Bet par brīnumu ar atzinību: Leitāns ir lāga vecis. Cits veci bija pārsvitrojis un uzrakstījis — puika. To lasot, pats Leitāns nenoturējās nepasmējies. Tālāk bija zīmēts kāds ķēms. Galva tam tikpat liela kā viss cits augums. Apakšā paraksts lieliem burtiem — Miķelis. Arī šo veltījumu pārzinis saprata. Vēl tālāk bija reizes rēķini, suņi ar milzīgām astēm, meiteņu galvas ar

bizēm. Klāt atkal bija paskaidrojumi. Jānis precēs Aneli. Kārlis precēs Loli. Marija tad bimbos. Pārzinis pasmaidīja. Skaties, pat tādi temati viņus nodarbina! Nevajadzēja tālu meklēt, kad bija pieminēts vēl kāds skolotājs. Pārzinis lasīja: Skolotāja Līvijas jaunkundze ir skaista. Šim teikumam apakšā vēl otrs lielākiem burtiem: Ai, cik skaista! Pārzinis apstājās un atkal pasmaidīja. Iedomā, iedomā, ko tik visu tie rezgaļi neredz un neizdomā. Tad atkal sekoja ienaidnieku savstarpēja sarakstīšanās: Jānis ir zirgs. Juris ir ods. Tad ar Jāņa rokrakstu jau personīgāk: Tu esi ķīsis! Juris atbild: Tu esi slika! Pats nobeigums ar skaidru paziņojumu: Tu man vēl dabūsi!

Kāds vēra durvis un stenēdams nāca klasē. Pārzinis atgriezās un redzēja, ka tas ir skolas apkalpotājs resnāis Miķelis. Pie sienas stāvētāji pagrieza galvas un nepatīkā nošņācās kā kumeli, ieraudzījuši vilku. Miķelis bija puiku ienaidnieks. Vai viņam nebija nelabas un skaudīgas acis? Visur viņš bija klāt kā saukts, kur viņam nevajadzēja būt. Miķelim vienmēr vajadzēja tur gadīties, kad puikas aiz šķūņa gribēja paraudzīt, kā ir kad pīpē „Sportu“, vai izšaut ar lodē lielīktu sērkokociņa galviņu. Tad šis nokāsējās un aizšūpojās kā toveris pa labu ūdeni uz skolotāju istabu. Ja viņš būtu bijis labs cilvēks, tad tādās reizēs vismaz nebūtu bezkaunīgā priekā kāsējies. Viņa kāsēšana nozīmēja: Nu, cālīši, tagad es jums parādīšu! Nē, viņš nebija goda vīrs, viņš bija spiegs. Bet par to āboli no pagrabā tika izcelti Miķeļa deguna galā. Kāsē nu, Miķel!

Tagad viņš, ienācis klasē, pagrozījās kā svarīga persona, atkal nokāsējās to pašu kāsu un sāka:

„No šiem te neiznāks cilvēki. Nē, nē. Suņi un sesku sitēji, jā. Tas — jā! Pārziņa kungs, vai es to neteicu jau pagājušā rudenī?“

Apklusis brīdi, viņš gaidīja, kādiem vārdiem pārzinis apstiprinās viņa bezcerību. Pārzinis neatbildēja.

„Pa/ziemu vēl — kā pa ziemu, varēja vēl ciest. Bet ko darīsim tagad? Tagad ir pavasaris. Pavasaris, es jums saku, pārziņa kungs! Cīrulīs jau dziedāja. Un šitādiem, kā tik iedzied cīrulīs ausī, tā viss prāts, kas pa ziemu kalts, pazūd kā izpīpēts. Tad šie tik staigā uz rokām, kāpj viens otram uz galvas un drāž tik riņķī vien, it kā bite būtu astē iekodusi. Tu vari tad zvanīt kaut ar Rīgas zvanu, tie nedzird. Laiž tik pār tīrumu uz staciju! Pie katra vilciena tiem vajag pielikt pirkstu. Tas nav vēl viss. Šiem katreiz vajag parunāties ar to melno veci, kas pats jau ir bērna prātā. Uz labu tas gan šos nemāca — kas to nezina — tāds mēlesdancis! Es jums saku, pārziņa kungs, — pavasaris un beigas! Un, kas no tā pavasara? Prātīgam cilvēkam — siltums, kumeļam — dulums. Ne te vairs skolā kārtības, ne miera, ne prāta. Neklausa vairs, neklausa, neklausa...“

Miķeļa balss kļuva klusāka, sadurstījās tā kā uz žēlastības lūgšanas, kā uz raudāšanu.

Pārzinis arvien vēl klusēja. Tad viņš aizgriezās un nepatikā atmeta ar roku.

Miķelis to maniņa un piepūtās. Vai tad skolas kungs domā, ka vairs tikai viņš viens pats gudrs? Arī viņam, varbūt, pavasaris? Nu, ja jau tev Miķeļa padoma, kā no tādiem lirlikiem taisīt cilvēkus, nevajag, tad nevajag! Labi, labi, tad dariet viens pats, kungs. Redzēsi, vai, kā tu vēl zušus redzēsi...

Beidzamo reizi Miķelis pācēla balsi:

„Bieži skolotājas vaicā — kas tad atkal ir? Kas ir? — Redziet, kas ir! Neklausa vairs ne pārziņa kungu, ne mani... Ne arī jaunkundzi. Jaunkundze... ē — kā jau visas jaunkundzes! Ā, ko tur man vairs runāt!“

Pārziņa acīs kustējās nepacietība. Vēlreiz viņš atmeta ar roku. Tad, piegājis pie Miķeļa, viņš uzsita tam pāris reizes uz pleca un, paņēmis pie elkoņa, Miķeli saudzīgi pabīdīja uz durvīm.

„Miķel, klasē nevajag tik daudz runāt. Labi, būs jau labi...“

Nostenēdamies pāris soļus Miķelis paspēra uz durvju pusi, tad atgriezies noglāstīja savus matus, kas pusapgriezti un stīvi stāvēja sabozušies kā sirmī susekļa sari, un pašūpoja savu milzīgo galvu.

„Jā, jā, jā...“ viņš norūca un gāja.

„Zinu, zinu, zinu...“ Tā, durvis aizvērdams, vēl norūca Miķelis un domāja: Kas tie par skolotājiem tagad? Tā pati jaunkundze — viņa vairāk smejas nekā ko gudru domā. Viņa ir par skaistu skolotājas amatam. Vai no skaista kāds baidās? Ja eņģeļi ir skaisti, tad tāda arī ir viņu darīšana. Skolotājam vajadzētu būt kā ģenerālim — kā piecērt kāju, tā visi notirpst. Tad redzētu, kur ir gudrība! Jā, jā, jā...

Palicis klasē ar saviem rezgaļiem vien, pārzinis staigāja gar viņu mugurām un pārdomāja. Viņi grib nepadoties un izturēt. Bet vai tad lai skola ir tā, kas padodas? Nē, draudzīgi, stāviet vien, pastāviet. Varbūt vajadzētu ar tiem ko citu pasākt — runāt draudzīgi kā ar zēniem, kam ir kāda daļa nobrieduša prāta pakausī? Arī tas ir izmēģināts. Ja tā sāk, tad šie domā, ka viņu taisnība uzvarējusi. Vai tik nebūs tā kā tas pats Miķelis teica, ka pavasaris vainīgs? Ārā svilpo pavasaris, un šiem dvēselēs svilpo septiņi palaidnību mūzikanti.

„Ar sejām pret klasi griez — ties!“ pārzinis nokomandēja kā vingrošanas stundā, un divdesmit septiņi pakausī nokustēja vien, un pret klasi pagriezās šķelmīgas sejas, un tikai reta izskatījās apbēdināta, vainīga vai nokaunējusies.

„Vai esat jau pārdomājuši?“ pārzinis vaicāja.

Divdesmit septiņas mutes klusēja, un acis vērās grīdā.

„Es vaicāju jums vēlreiz, mani puīši, vai esat pārdomājuši, cik tas bija nelāgi darīts, kad jūs taisni pār rudzu zelmeni kā palaists ciema zirgu bars drāzāt uz staciju?“

Klusums. Tikai pāris nošņauca slapjos degunus.

„Ja jums tik ļoti patīk jūsu pašu darbi, tad man patīk redzēt jūsu glīto rindu tā gar sienām stāvam un paliekam.“

Pārzinis staigāja labu brīdi klusēdams.

„Vai tad tāds ir jūsu vīra gars — ar zābakiem nobradāt zelmeni, kas grib augt tāpat kā jūs. Jums patīktu, ja kāds ar zābakiem staigātu pa jūsu pakaušiem?“

Klusums.

„Redziet, meitenes staigā brīvas. Kas nekaiš viņām priecāties? Viņas nekad nav gribējušas un negribētu būt par rezgāliem.“

Turpat tuvumā bija trīs meitenes: Alma, Lole un Nīna un viņas skatījās pārzinī tāda jocīga izbrīna pilnām acīm. Alma pat pakratīja galvu un izskatījās tikpat sabozusies kā puikas.

„Puikām gan ir grūti šitā. Bet es arī gribētu būt par tādu rezgāli, kas visu ko var. Var visu, ko grib!“ čukstēja Alma.

„Ej nu!“ priecīgi pabrīnījās Nīna un ar mēli nolaizīja lūpas.

„Zini, es arī gribētu tāpat kā tu, Alma,“ piekrietoši savas tumšās cirtas pašūpoja Lole.

Šis meiteņu iecerētais prieks, kaut arī čukstēšanā, bija izskanējis par skaļu. Sev aiz muguras šo sarunu bija dzirdējis pārzinis. Ātri viņš apsviedās apkārt un labu brīdi mirkšķināja savas lielās, pelēkās acis.

„Meitenes, meitenes . . . Jūs arī gribētu būt rezgāļi? Jūs visas trīs par — rezgāļiem?“

Meitenes sarka līdz kleitas apkāklītei un klusēja.

Pārzinis satvēra Almas zodu divos pirkstos un apjukušā laipnībā skatījās skolnieces acīs, bet viņa vairījās skolotāja skata un sarka vēl tumšāk.

„Alma, tu gribētu būt rezgālis? Saki taisnību, nemelo savam skolotājam.“

„Jā . . . rezgālis, skolotāja kungs . . .“ sacīja Alma un apakšlūpu iekoda zobos, priecīga par to, ka viņa šo savu vēlēšanos bija spējusi izteikt.

Pārzinis palaida Almas zodu un pārvilka pats sev ar delnu pār pieri.

„Un tu, Lole?“

Lole klusēja.

„Saki, saki droši!“ pārzinis drošināja skolnieci, bet pats bija drusku sabijies jau no pirmās, negaidītās atbildes.

„Es . . . arī . . .“ čukstēja Lole.

Jocīgi bērni. Jā, bērni kļuvuši jocīgi.

„Nīna, kā tu domā? Arī par rezgāli būt labāk, vai nē?“

„Es nezinu . . .“ atbildēja Nīna.

Pārzinis salika rokas uz muguras, staigāja lieliem soļiem pa klasi un brīžiem puspiemiegtām acīm skatījās griestos, it kā galvā rēķinātu kādu uzdevumu ar milzīgiem skaitļiem.

Pagriezies pret grēciniekiem, kas arvien vēl stāvēja gar sienām, viņš teica:

„Ejiet visi pa savām vietām. Es ceru, ka līdz nākošai reizei mēs būsīm pa draugam.“

Taisnais leņķis izjuka vienā mirklī, un klases sienās noskanēja liela prieka brēciens.

„Paldies, skolotāja kungs!“ kāds vēl apguvās nokliegt, lēcieniem skriedams prom no savas soda vietas, kas tam bija gadījusies aiz melnā dēļa.

Aizvecot klases durvis, pārzinis vēl paspēja dzirdēt divkāršo gaviļu sākumu. Vienas bija par atbrīvošanu no soda izciešanas līdz galam. Tās otras bija par meiteņu pierādīto varonību, ka arī viņas grib būt rezgāļi.

„Urrā, urrā, Lole!“

„Bravo, Alma! Bra—a—vo—o!“

Lielām mutēm kļiedza puikas, un viņu balsis sajuka ar meiteņu spiedzieniem priecīgās izbailes. Laikam, tur viņi savas jaunās varones šūpoja līdz griestiem.

2.

Iznācis uz kāpnēm, skolas pārzinis Dominīks Leitāns paskatījās saulē, pavēroja saulaino dūmaku pret mežu zilumu. Šī daba bija gan skaista, bet tā nedeļa nekādas zīmes, kas varētu palīdzēt viņam līdz galam izbūvēt viņa domu celtni par laikmetu un

cilvēku maiņām šinī skaistajā pasaulē. Tāpat kā zemes virspuse ar upēm, jūrām un klinšu kalniem pārveidojas, tāpat, liekas, tas notiek ar laikmetiem un cilvēkiem viņos. Viss lēnām sadrūp, un viss atkal top no jauna. Un vai šodien ļaužu dvēseles nav pilnas šādas sadrupšanas pazīmēm? Ja tēvs reiz mīlēja vijoli, vai viņa dēls tagad vēl kaislāk nemīl šauteni un motociklu? Ja māte raudādama lasīja par Genovēvu un par dievišķo Brīnumdarītāju Lurdā, vai meita tikpat aizrautīgi nelasa par varonīgiem ūdens līdējiem, trakiem lidotājiem un gargabalu skrējējiem?

Pēc notikuma klasē, Leitāna galvā šis domas bija atgriezušās atkal. Viņu interesēja tagadnes pazīmes salīdzināt ar pagātņi. No tā viņš būvēja nākotnes varbūtības.

Dominīks Leitāns vēl nebija pabeidzis savas vēstures studijas. Valsts eksāmenu smagums vēl bija priekšā. Nekas, drīzi būs maijs, rezgališi būs projām, tad atkal varēs pastrādāt. Jau trīs gadi aizvadīti Nojumu skolā. Kur viņi palikuši? Dzīves gadi aiziet nevajadzīgi ātri. Pa skolām vien tev jāmacās pusē no mūža laika. Un kas paliek dzīvošanai? Jā, kad tu varēsi sākt dzīvot drusku brīvs, drusku laimīgs, drusku saskaņā ar sevi un pasauli?

Iegājis skolotāju istabā, pārzinis atkrita krēslā tā, ka tas nočikstēja, un pārvilka abām rokām pa savu domu nogurdināto pieri, un klusēdams aizdedzināja papirosus.

Jaunā skolotāja Līvija Kalmes jaunkundze pacēla skatu no burtņīcām, paskatījās viņā un, neko nevaicājusi, sāka lasīt tālāk.

„Vīrietis uzvar sievieti uz visas līnijas!“ pēkšņi viņš sacīja paceltā balsī.

Skolotāja atkal pacēla savu gaišmataino galvu un pasmaidīja: kas nu atkal būs?

„Nē, patiesību sakot, pareizāk būs tā — sieviete palīdz uzvarēt sievieti par labu vīrietībai. Arvien apstiprinās mans uzskats, ka ir beigas tagadnes sievišķībai. Arī jūs, to pati nezinādama, vairs tikai auguma un vārda pēc esat sieviete. Vai tā nav?“

Nu Kalmes jaunkundze nolika spalvas kātu.

„Kas tad noticis? Es arvien nesaprotu, par ko te īsti tiek runāts,“ viņa smaidīja izbriņusies un bija tiešām skaista, ka pārzinim Leitānam būtu patiesi žēl, ja viņa nebūtu sieviete.

„Runa ir par to, ka vecais tagad pārveidojas un top jauns un velnišķīgi vienmuļš un bēdīgs laikmets. Tas būs pelēkā krāsā, ar dzelzs ādu un runās tikai baritonā. Būs baigi vīrietīgs laikmets. Vēsture atkārtojas, vai jūs man ticat vai nē. Un sievietes ir tās, kas grib runāt baritonā. Tā ir. Lai jūs kaut cik paglabātu savu noderīgumu nākotnei, labāk jau pārrakstiet laikus savā pasē, teiksim — Līviji Kalmis. Var prieka dēļ piezīmēt — kādreiz bijis sieviete...“

To teicis, pārzinis smējās tādu nīcīgu, nervožu smieklu.

„Leitānā kungs, jūs reizēm esat tāds divains, lai neteiktu — jocīgs. Kādā sakarībā to visu jums šodien tā patīk sacīt?“

Viņa vaicāja un smaidīja. Bezkaunīgi skaisti smaidīja.

„Kādā sakarībā? Tādā sakarībā; es šodien klasē atkal rāju piektās klases rezgaļus, bet divas meitenes man ielika kā ar vāli pa pieri.“

Kalmes jaunkundze sāka smieties.

„Smagi trāpīts.“

„Nesmejieties, nesmejieties! Viņas saka, ka arī šis gribētu būt labāk rezgaļi nekā meitenes. Tas ir tas laikmets, par ko es teicu. Top tas jukušais laikmets. Lai iet gulēt visi sievišķības un maiguma filozofi, un kaucēji romantiķi! Sievišķības loma pasaulē ir pagalam!“

Skolotājas jaunkundze smējās arvien sirsnīgāk.

„Vai tad jūs kā vīrietis nejūtaties pagodināts un lepns par tāda vīrišķības laikmeta nākšanu, ja nu šis laikmets, tā cepuri vicinādam, jau nāk?“

„Ai, kā lai jums iestāsta, ja jūs neesat vēsturniece? Patiesību sakot, meklēšana pa

vēsturi te nav arī galvenais. Un es neteicu, ka tas būs vīrišķības bet gan vīrietības laikmets. Sieviete izlikdamās, pozēdama pasauli skatīs un milēs ar vīrieša acīm un kopā ar vīrieti nicinās visu, kam nav traka spēka. Tas būs dīvains, smīnētājs pāris. Nebūs atsevišķo smieklu. Viņi abi smies it par visu. Tie vairs neraudās par nelaimēm ārpus sevis. Ja reizēm arī raudās, tad tikai par savu nespēku vai slimību, kas nejaus pasaulei parādīt spēku.“

„Jūs esat literārs pesimists. Dzīvē tā nav un nebūs.“

„Būtu labi. Ja būšu maldījies, tad vecumdienās es būšu skaļš optimists.“

„Un šodien jums patīk būt rūgtos pavasara dūmos?“

Viņa atkal pasmējās un atvēra logu.

„Vai ārā nav pavasaris?“ skolotāja vaicāja.

„Ko līdz pavasaris, ka —“

Pārzinis nebeidza teikumu.

„— ka meitenes grib būt rezgaļi?“

Viņš klusēja.

„— ka jūs par daudz nomiedz vēstures zināšanu kalns?“ viņa vaicāja vēl, un viņas balsī skanēja maza zobgalība.

Leitāna kungs sajūtās mazliet izsviests no šīs dienas nopietnā stila. Viņš bija pat drusku īgns par to, ka Līvijai Kalmes jaunkundzei tāda daba, kuŗu ne ar ko nevar ne pārsteigt, ne satraukt.

Arī viņš piecēlās un piegāja pie otrā loga un skatījās Kalmes jaunkundzē no sāniem. Nudien, arī viņa ir īsts rezgalis, skaists rezgalis! Tā, vērojot savu gaišmataino kollēģi, viņš domāja, tomēr ir labi, ka šinī skolā atnāca strādāt taisni viņa, bet nevis kāda-cita.

Jau labu brīdi bija tāds klusums.

„... Un tā man meitenes šodien sarkst, bet saka, ka grib būt rezgaļi. Visu audzināšanas sistēmu apsviež tev ar kājām uz augšu! Ir gan cilvēks kā neiztulkojama sapņu grāmata!“

„Pareizi, pareizi! Beidzot pareizi, Leitāna kungs!“ iesaucās skolotāja un smējās, pār-

ziņa nopietnajā sejā skatīdamās, un paspēra kādus soļus uz viņa pusi.

„Kas tik notiks, kad jūsu pasludinātais laikmets sāksies! Piektās klases meitenes runās baritonā, romantiķi ies gulēt, un gaiļi pusnaktīs zviņgs kā zirgi... Un nezinu, ko mēs tad darīsim — tie četri nabaga Nojumu skolotāji...“

Pasaki nu tu, cilvēks, sievietei kādu nopietnu domu! Viņa smejas tik kārdinoši un skaisti, ka tevi var nobeigt tādas aprīļa dienas vidū.

Arī viņš atvēra logu. Bērzu pumpuru smarža ar mikstu vēju sitās pretī. Piekalnēs bija vēl sniegs, bet pļāvās ap ūdens ziluma malām jau viesās zaļums.

Skolotāju pāris Zveina ar kundzi staigāja aiz ābelēm, apskatīdami savas zemeņu dobes.

„Tāda diena tevi vilktin velk ārā. Gribētos iet un pabradāt kaut kur. Vai pēc stundām nevēlētos arī jūs, Kalmes jaunkundze?“ Leitāns vaicāja, galvu uz viņas pusi nepagriezis, baidīdamies, ka tā varētu teikt — nē, jo viņas atbildes un vaicājumi nekad nebija aprēķināmi.

„Labi. Līvijam Kalmam nav ko baidīties vīriešu tuvuma. Sevišķi, ja tie ir traģiski vēsturnieki.“

Tā? Arī Leitāns drikstēja iecirsties.

„Nedzeliet tik pārdroši. Tā kā tā mans sacītais piepildīsies — ir laikmetu maiņa, ir visa sievišķīgā beigas.“

Viņa spītīgi pagrieza savu jauno, gaišo galvu un pavīpsnāja:

„Vēl redzēsim.“

Brīdi klusējusi, viņa sāka smieties no jauna.

Āra gaisā svilpoja liels pavasaris.

3.

Ar tiem trešās un ceturtais klases knīpām nebija nemaz ko runāt. Tie tak bija vēl bērni! Nē, piektai klasei ar bērniem nebija vairāk darīšanu kā tikai tad, ja tos vajadzēja iepērt par nepaklausību. Ar sesto klasi bija gandrīz visi sakari pārtraukti, jo tie bija

milzīgi neliēši — sestajā bija daudz tādu puiku, kas ļaužoties pat gaŗo Zozi svieda gar zemi. Tāpēc piektā klase nebija tik neprātīga, lai ar tādiem uzturētu kādu draudzību. Arī skolotāji bieži piekto sarūgtināja sacīdami: „Ja jūs mācītos tā kā sestā...“ Jā, tā sestā un sestā... Tālāk no tādiem. Bija arī labi, ka sestā bija atsevišķā telpā. Labāk būt brīviem un pašiem zināt, ko un kā darīt. Ja tik paskatījās, bija tik daudz labu lietu ko darīt, ka ne paveikt visu.

Tā kā piektai klasei visvairāk piederēja pati biedrība un visādas labas idejas, arī rūdītu rezgaļu visvairāk bija tanī pašā piektajā. Lai arī kā pūlētos, tomēr ne visiem laimējās būt izcilēm. Visvairāk klasē tika runāts par četriem, lai gan ne visi četri piederēja biedrībai. Ievērojamākie puikas klasē bija: Zoze, Maile, Kiepuks un Ideālists.

Zoze bija ievērojams ar to, ka viņš pret desmit santīmu samaksu bez sprauslošanas varēja izdzert tintes pudelīti. Isti slavens viņš kļuva, kad, gribēdams nopelnīt veselu puslatu, izdzēra piecas pudelītes un nenomira. Pat tas ar viņu nenotika, ko visa klase bija gaidīt gaidījusi — Zozes āda nekļuva melna. Daži runāja, ka tas notiks pēc trim dienām. Gudrākie nosprieda, ka pēc septiņām. Septiņas dienas pagāja, un Zozes pierē un uz deguna varēja redzēt visus raibumus tāpat kā agrāk. Tikai tas bija aizdomīgi, ka viņš rokas turēja bikšu kabatās.

„Velc rokas ārā!“ draugi uzstājās.

Zoze izvilka rokas. Āriene bija balta, bet delnas viņš tomēr nerādīja.

„Kāpēc tu nerādī delnas?“

Vai tad žēl? Viņš varēja parādīt arī delnas.

Kad Zoze atvēra delnas, visi sastinga smagā skaudībā: abas sauļas bija pilnas spalvām — gan pelēkām, gan sudrabainām, gan jau tintē mērcētām, gan tīri jaunām.

„Tik daudz laimēji? Kad? Kur?“

„Šonedēļ. No trešās klases muļķiem.“

Ar tintes dzeršanu un spalvu iespēļšanu vien Zoze nespētu tomēr savu slavu paturēt

mūžīgi. Bija vēl daudz kas cits, kas viņa vārda gaišumam neļāva nodzist. Zoze bija visvecākais savā klasē un arī augumā labi stiepies. Tāpēc viņš savā ziņā bija tāds kā klases kungs, jo nevienam citam klasē nebija līdzvērtīga spēka, ar ko šo vietu Zozei varētu atņemt. Tā Zoze bija piektās klases vadonis cīņā pret sesto; šķirējtiesnesis, kad pašu zēni plēsās pārāk ilgi un neviens nespēja uzvarēt; vājo aizstāvis, kad Zozes sirds gribēja būt laba. Ja Zozei pašam kāds pamaļsījās pa kājām, tad par tāda neprāšas sodīšanu viņš nebija atbildīgs nevienam, jo Zoze skaidri zināja, ka to viņš dara tikai tā paša neļēgas labā, lai to atgrieztu pie prāta un kārtības. Kas tas būtu par vīra garu, kur nebūtu kārtības un mazie neprastu dot godu tam, kas var un spēj visu, ko grib?

Ai, tie skolotāji! Tie gan bieži vien Zozei izjauca un izpostīja labās dienas. Nu, kaut tā pati Kalmes jaunkundze — viņa bija skaista un gudra, arī ļauna viņa nebija, bet Zoze nekā ar viņu nevarēja saprasties. Tas viņai nav labi, tad atkal to Zoze nav ļābi darījis. Kā jau sievietē!

Jāraksta tāds domraksts: „Kā es pavadu savu dienu“. Zoze sēdēja, savu gaŗo augumu saliecis skumīgā puslokā, un skaidri zināja, cik ir grūti, kad cilvēkam jāmokās. Kam tāds domraksts? Vai es pats nezīnu, kā es pavadu savu dienu? Un galu galā visu tur nemaz nevar rakstīt. Izlasījusi viņa vēl izstāstis tēvam, ka es Annai ar tintes zīmuli uz vaiga uzvilku A vai, ka matemātikas uzdevumus norakstīju no mazā Mailles... Nē, visu nevar. Bet vai tad tā vien jāraksta, kā ir?

Jau neskaitāmo reizi Zoze iemērcēja spalvu un izmīsušām acīm skatījās virsrakstā. Viņa piere bija nosarkusi un neredzami, smagi veseļi tur sīta vienmērīgu tuk, tuk, tuk! Šie veseļi, laikam, nosīta katru labu domu, kas galvā pagriezās, lai aizietu pa roku līdz spalvai. Zoze mocījās ilgi un sabijies skatījās, lai viņa nelaimi nepamanītu skolotāja. Pēkšņi viņš uzelpoja. Doma bija!

Bija, bija! Diena tak sākas ar saules lēkšanu. Kur tas agrāk neienāca prātā?

Zeze sāka rakstīt. „Aiz meža uzlēc saule un tūlīt sāk spīdēt. To ieraudzījuši, visi suņi sāk riet. To padzirdusi, māte saka: „Celies!“ Es pieceļos. Ir viens vien zābaks. Otrs zābaks nav zābaks, jo otram zābakam nav papēža. Ko darīt? Domāju, ka nav ko darīt. Māte saka, ka vajag darīt. Es apauju tēva zābakus un eju uz skolu. Skolā viss iet priecīgi. Es mācos visu dienu. Visi mācās visu dienu. Ir beigas. Visi tad pieceļas, un visi noskaita lūgšanu. Eju uz mājām. Sniegs kūst. Māte nesaka neko.“

Nelaimi uzvarējis, Zeze uzelpoja. Paldies Dievam, arī stunda beidzās un burtnīcas vajadzēja salasīt.

Atkal Zeze bija brīvs un laimīgs cilvēks un valdnieks savā klasē, Izskrējis ārā, svilpoja un bija tik viegls, ka, pats to nejudams, atradās uz piebūves jumta pie šķūņa.

Nāca matemātikas stunda. Tā bija vēl nelāgāka lieta kā tādi domraksti. Arī Kalmes jaunkundze rīkojās tā, it kā viņa Zozi vien redzētu klasē. Izsauca viņu atkal pie melnā dēļa. Vajadzēja izdalīt, atņemt, pareizināt un vēl izdalīt. Kāpēc tāda mocīšana? Zozes prāts staigāja pa āru un pa paša sappiem un lietām.

Skolotāja nāca klāt, saņēma Zozi pie elkoņa un, noskatījusies viņa augumu, kas bija garāks par pašu skolotāju, sacīja:

„Zeze, Zeze... Tu neko nevari. Tu nespēj it neko vairs. Ziemā tu vēl varēji, tāpēc ka tu gribēji. Tagad tev pakausī, laikam, ir aizsiets saspiesta vēja maiss. Citreiz tas tev sprūk ārā pa kājām, citreiz atkal pa rokām, reizēm arī pa muti... Saki, mans draugs, kad tu sāksi atkal drusku strādāt?“

Zeze stāvēja nosarcis, un kauna karstums viņam neļāva brīvi elpot. Sevišķi tas šo brīdi padarīja grūtu, ka skolotāja ar savu roku viņu turēja pie elkoņa un skatījās viņam acīs, un tas bija pavisam nelāgi, ka viņa tā skatījās acīs un runāja. Brīdi Zozei likās, ka viss, ko viņa saka, ir tirā patiesība un

bija tā, ka vajadzētu izlīst caur grīdu. Tikai vēlāk, kad Zozei jau bija atļauts apsēsties, viņš varēja sākt pārdomāt savu taisnību.

Nu, nu, mīļā skolotāj, ja runā par varēšanu un nevarēšanu, tad to vēl nevar zināt, kurš no mums ko var un kurš ko nevar. Saki, vai tu varētu izdzert piecas pudelītes tintes? Protams, ka nevarētu! Nu, tad nav arī ko runāt.

Ar citām lietām vēl jau varētu šā vai tā, bet matemātika Zozes spēkus izsūca galīgi. Jārēķina pa dienu, jārēķina vakarā un rītā un vēl rēķiniem nav gala. Tak Kalmes jaunkundze lika divnieku kā likusi. Beidzot Zozei likās, ka no šī divnieka viņš netiks vajā līdz pastardienai. Divnieks, divnieks! Ir jau viņš, ir, bet ja tā labi padomā, ar ko gan divnieks sliktāks par piecnieku? Tikai par trīs bija mazāks par piecnieku. Labi, bet vai arī pieci nebija mazāks par desmit? Vajadzēja tikai prast labi rēķināt, tad jau varēja sadzīt un pierādīt, ka tās lietas nemaz tik ļaunas nebija. Varēja vēl dzīvot!

Domraksti un matemātika vien visu pasauli arī nepiepildīja. Vai dziedāšanā, vingrošanā un vēsturē Zozei nebija pa piecniekam? Jā, vai arī dabas mācībā par sikspārni un vāveri neizstāstīja tā, ka skolotāja Zveinas kundze sacīja: „Gana, gana, labi! Sēsties. Tev laikam dzīvs sikspārnis ir bijis rokās!“ Viņai bija taisnība. Zeze šī mošķa dzīvību bija turējis pats savām rokām. Vēl zīmēšana, kur palika zīmēšana! Vai viss tas nekā nebija vērts, ko Zeze taisīja zīmēšanā? Viņš bija uzzīmējis svēto Juri uz zirga ar visu šķēpu un nodurto pūķi zem zirga kājām tā, ka nemaz nevarēja atšķirt, kurš Juris bija labāks — svētbildē, vai tas, kurū Zeze bija radījis.

Nekas, vēl jau varēja dzīvot. —

Ne mazāk ievērojams kā Zeze bija arī mazais Maile, lai gan savu slavu viņš bija sasniedzis pavisam citādā veidā. Maile bija mazs augumā, Zozei viņš nesniedzās pat līdz pleciem un runāja sīkā meitenes balsī, un dziedāšanas skolotājs viņu bija piedalījis

meiteņu balsīm. Šo negodu sākumā viņam nenācās viegli pārdzīvot.

„Ko tu te lien! Ej, sēdi savā vietā!“ nekaunīgi puikas viņu nelaida solā.

„Laid! Te jau ir mana vieta.“

„Te tava vieta? Meiteņu solā tava vieta!“

„Nē, te.“

„Runā cilvēka balsī, tad tava vieta būs te.“

Puika raudāja, kamēr to pamanīja viņa varenais aizstāvis Zoze un vainīgajiem pastiepa ausis.

Savā aizsardzībā un draudzībā Zoze viņu bija paņēmis tāpēc, ka matēmatika Mailei bija tikpat vienkārša spēle, cik Zozei tā bija baiga mocīšanās. Lai posta stundas kaut cik būtu vieglākas, Zoze bija dabūjis Maili sev par blakus sēdētāju, un mazais draugs gaŗajam prata izpalīdzēt ik brīdi. Zoze savukārt atkal gādāja par to, lai Maile varētu būt biedrībā starp visiem lāga rezgaļiem.

Isto rezgaļu vairums Maili gan neuzskatīja par sev līdzīgu, jo viņš bija piecnieku grauzējs. Ja Mailei kādā stundā skolotājs ielika mazāku atzīmi par pieci, viņš raudāja, jo nedrīkstēja būt kāda lieta pasaulē, ko Maile varētu zināt mazāk kā par pieci.

Skolotājs, Mailes asaru straumes sabijies, vaicāja:

„Maile raud? Kas tev noticis?“

„Galva sāp...“ šņukstēja Maile.

„Vai tik tā' ir?“

„Jā, tā ir. Briesmīgi sāp.“

Vēlāk šo slimību visi skolotāji zināja. Tā kā Maile visu mācījās spoži, ja arī kādu reizi viņš neatbildēja par pieci, tomēr viņam to ierakstīja, un Mailei bija stipra veselība.

Tie tomēr nebija piecinieki vien, kas Maili darīja slavenu. Piecinieki bija tīrais nieks pret to, ka Maile bija glīts puika un patika gandrīz visām meitenēm. Viņam bija gaiši, sprogaini mati kā jauna jēra vilna. Acis bija lielas, zilas un tik kustīgas, likās ka ar tām viņš pat mušu varētu noķert. Arī deguns viņam bija tāds mazs un gudrs.

Meitenes staigāja ap Mailes solu un lūdzās:

„Mailīt, kā tu rēķināji? Kā tu rakstīji, Mailīt? Parādi savu burtnīcu, Mailīt...“

Viņas skatījās Mailei acīs un smaidīja, un bieži aizmirsa, kāda burtnīca īsti vajadzīga.

Mailīt un Mailīt! Mailīt un Mailīt! Arī citi puikas nebija ar koka sirdīm, ka ilgi tādu meiteņu čivināšanu ap Mailīti vien varētu noklausīties.

Pat draugs Zoze to ne katrreiz spēja paciest.

„Tu par daudz pinies ar tām meitenēm,“ viņš pārmeta.

„Ko es, kad viņas pašas!“

„Nestāsti! Es redzu, tev viņas patīk.“

„Tev pašam arī patīk!“

Zoze klusēja.

Reiz puikas vairs neizturēja, pamanījuši, ka meitenes Mailei paslepeni nosūta vēstules.

„Maile, Maile! Kas tas Maile! Nekā no Mailes! Domājat, ka viņš pats savus uzdevumus izrēķina? Viņam mājās tēvs rēķina!“ pār visu klasi kļiedza plecīgais Semers.

Maile tūlīt bija augšā un abām rokām iekērās Semera apkaklē. Liels un mazs savēlās kauslīgā kamolā. Semers spieda Mailes galvu, bet Maile aptinās tam ap kāju un koda stilbā.

Gandrīz visas meitenes steidzās Mailei palīgā un plēsa Semera matus. Zoze likās ciņu neredzam, jo arī viņam likās, ka nav labi, ja Maile meitenēm patīk par daudz.

Pēc šīs cīņas ar Semeru neviens vairs Mailei nepārmeta, ka viņš nebūtu pilntiesīgs rezgalis. —

Pavisam citādi kā visi brašie zēni, kas ik brīdi gribēja pierādīt savus spēkus un spējas, klases ievēribu ieguva Kiepuks: viņš bija ievērojams taisni ar to, ka viņam nebija nekādu spilgtu vīra gara spēju, ar ko varētu paspīdēt rezgaļu darbos un fantazijās. Par tādu čaukstoņu un zoss ēnu pēc biedrības noteikumiem un paradumiem vajadzēja smieties visai pasaulei. Bija dienas, kad puikām pietrūka uz brīdi jaunu izdomu vai precīgu

notikumam, par ko smieties. Tad tomēr vēl bija izeja: klasē bija tāds jocīgs un citiem nesaprotams Kiepuks! Tad nu Kiepukam bija jāsaņemtas un savās ausīs pacietīgi jāuzņem visa bara smieklu rēciens un visādi, ne jau saudzīgi salīdzinājumi, kas smieklīem piedeva jaunu spēku.

*Kiepuks, riepüks
Sēd kā piepuks —
Paurī bailes čaukst!
Dusmas lielas,
Bailes lielas —
Kiepuks, tev ir aukst'?*

Tā bija dziesma, kurai Kiepuku vajadzētu padarīt mazu un melnu, vai satracināt, lai viņš mestos cīņā vai sāktu raudāt.

Rezgaļi rēca palēkdami, skatījās Kiepukā kā brīnumā un gaidīja, kas notiks.

Nekas nenotika. Kiepuks pavisam mierīgi sēdēja savā sōlā un skatījās visos skumji vienaldzīgu skatu. Viņam šī klases rēkšana katrreiz bija brīnums. Par visu to viņš bija vairāk izbrīnījies nekā noskumis. Puikas kļuva nikni tāpēc, ka Kiepuku nevarēja sadusmot. Kas viņš tāds par jocīgu radījumu, kuru nevar izkustināt pat iekožot viņam?

„Viņam nav sirds,“ rezgaļi sprieda.

„Nē, brīžiem viņam uznākot kurlums. Tad sauc viņu kaut par katlu, tikai neliec uz uguns.“

„Nejūtīgs kā akmens.“

Kiepuks dzirdēja pavisam labi un brīnījās, jo viņam katra jauna diena pasaulē, katrs notikums un it viss, ko skolotāji klasē pastāstīja vai pats grāmatā izlasīja, bija jauns brīnums, jauns atklājums.

Kad puikas viņu parāva, pagrūda vai dūri iesita plecā, viņš pagāja gabaliņu nost un milzīgā izbrīnā skatījās savā ienaidniekā.

„Jūrī, kāpēc tu man siti?“ viņš vaicāja ļoti izbrīnījies un dziļā vientiesībā.

„Tu esi ēzelis, tāpēc!“ tas atcirta un iesmējies aizskrēja.

Kiepuks atkal palika stāvēt lielā neziņā.

Visa pasaule un visas lietas un notikumi viņam bija pilni nebeidzamu — kāpēc?

Ne vienu reizi viņš vēl nebija sūdzējies skolotājiem, un viņam tas likās tikpat nepatīkami, kā sist kādam atpakaļ, kas bija iesitis viņam. Spējis to viņš būtu tīri labi, jo augumā nebija daudz mazāks par Zozi. Bet viņš pabrīnījās par uzbrucēju, pabrīnījās pats par sevi un domās atkal vaicāja: kāpēc?

Kiepukam bija liela, apaļa piere, tumšas, valgas un mierīgas, reizēm arī ziņkārīgas, gaismas pilnas acis. Likās, ka tās vienmēr kaut ko gaidītu un meklētu.

Puikas viņu paraustīja, pazoboja un smējās. Nepagāja ne diena, kad puikas kaut ko jaunu par Kiepuku neizdomātu un par viņu nerunātu. Vēlāk jau arī Kiepuks pats sāka gaidīt tos jaunus notikumus, kam nenovēšami vajadzēja rasties ap viņu: ko gan viņi darīs šodien?

Reizēm viņi arī Kiepuku atzina par sev līdzīgu. Tas bija tanīs dienās, kad Kiepuks atnesa uz skolu savu vijoli.

„Spēlē, Kiepuks. Tev pirkstos ir vairāk prāta nekā pakausī.“

Kiepukam ne prātā neienāca sacīto ņemt ļaunā, un viņš spēlēja. Kad vijoles balsis sāka dziedāt un raudāt, un apstaigāja visu ausis un sirdis, puikas bija kļuvuši rāmi un, pieres savilkuši un klusēdami, skatījās Kiepukā. Meitenes tanīs brīžos Kiepuka galvu glāstīja saviem sapņainiem skatiem un sacīja: „Cik viņš skaists!“

Pat Zoze un Semers brīdi pasēdēja klusi. Arī Ideālists pagodināja Kiepuku ar to, ka pateica:

„Ja tu zinātu, kas īsti ir skaistas jūtas, varbūt, no tevis iznāktu mākslinieks.“

Jā, Kiepuks tanīs dienās it kā bija atzīts par normālu cilvēku.

Vai! Viņš prata arī traki priecīgus gabalus.

„Kiepuks, sarauj Kumeļu danci!“

Lūdzu! Kiepukam nebija žēl labus klases biedrus papriecināt.

Kumeļu dancis tiešām bija jocīgs. Skanē-

ja tā, it kā kumeļi lakstītu un astes šmikstētu. Meitenes šo danci dziedāja līdzī, puikas svilpoja, bet gaļais Zoze klakšķināja ar mēli.

Raibs prieks trakoja klasē.

Bet Kiepuka vijole drīzi aizmirsās atkal, un Kiepuks vairs bija tas pats mierīgais jērs, uz kuŗa galvas varēja sagāzt visus smiekļus, kas bija sakrājušies un kutēja zem mēles.

„Kiepuks, kāda ir tava dvēsele?“ viendien vaicāja Semers.

Kiepuks smaidīja. Brīdi padomāja. Jā, būtu interesanti arī viņam pašam to zināt, kāda ir viņa dvēsele, bet viņš nezināja. Tomēr vajadzēja atbildēt, kad viņam vaicāja.

„Tāda pati kā manam tēvam,“ viņš sacīja.

„Tāda pat? Tu saki — tāda pat? Zini, tad tava dvēsele ir krunkaina kā rupuča āda!“

Rezgaļu bars ap Kiepuku rēca, smiekļos palēkdamies.

„Grāmatā taču bija, ka cilvēka dvēsele esot tāda pat kā viņa seja. Vai jūs neesat redzējuši Kiepuka tēvu? Viņš runā tā čak, čak, čak. Visa viņa piere, vaigi, zods un pat deguns ir sarāvušies tāpat kā kaltēta baravika. Vai neesat redzējuši? Ha, ha, ha!“

„Zinām, zinām — vecītis tāds kā ciekurs...“

Puikas smējās locīdamies.

Kiepuks sārka, it kā viņš būtu ar karstu tvaiku appūsts. Viņa rokas savilkās dūrēs, un viņš paspēra pāris soļu uz smējēju pusi. Lūpās noraustījās nepateikti vārdi, tad Kiepuks nolaida rokas, strauji apgriezās un skriešus metās no klases ārā.

Smieklu skaļums pajuka. Tikai dažas balsis tā negribīgi vēl noguldzēja rimdamās. Visi skatījās viens otrā. To viņi nebija gaidījuši, jo uz Kiepuka galvas varēja tēst, ko tik gribi.

„Kas šim tika?“

„Varbūt dzert iegribējās?“

No meiteņu sola pietrūkās kājās Brigita.

„Semer, tev kauna nav! Ja par tavu tēvu tā runātu, tu skrietu kauties...“

Vainīgie izskrēja paskatīties, kur Kiepuks palicis.

„Aiz šķūņa raud,“ no āra atgriezies pastāstīja Viruls.

Ienāca Kalmes jaunkundze, un sākās latviešu valodas stunda.

„Vai visi ir klasē? Nav? Kur tad Kiepuks palicis?“ viņa vaicāja.

„Ārā,“ sacīja dežūrants.

„Ārā? Pasauciet!“

„Saucām. Nenāk.“

Piecēlās Brigita un izstāstīja visu.

Skolotāja stāvēja nepakustēdamās un klu-sēja ilgi, ilgi. Viņa laida savu skatu pār katra seju, un daudzi slēpa savas acis.

„Vai es jums neesmu mācījusi, ka skolotājai vajag skatīties acīs?“

To izdarīt todien bija tik grūti, jo — pasargi Dievs — labā skolotāja izskatījās tik bēdīga.

„Semer!“ viņa sauca.

Semers piecēlās un košļāja lūpas.

„Vai tev pašam ir tēvs?“

„Ir.“

„Vai Kiepukam arī ir tēvs?“

„Ir, skolotāj...“

„Tā. Vai tu, Semer, un jūs visi esat piemirsuši to lielo ugunsgrēku, kas nopostīja visu Lausku ciemu? Kiepuka tēvs no degošas mājas iznesa divus bērnus, un pats bija apdedzis līdz nāvei. Šodien Kiepuka tēvs tāpēc ir krunkains, un viņa seja nav balta. Bet izglābtie bērni iet mūsu skolā. Tos abus jūs visi pazīstat. Sēdi, Semer! Man ir ļoti kauns, ka tu tā esi runājis.“

Skolotāja pastaigāja gar piektās klases soliēm, pašūpoja galvu un skumjā balsī sacīja:

„Meitenes, sameklējiet Kiepuku. Brigita un tu, Monika.“

Ilgi klasei bija jāgaida. Vērās durvis. Kiepuks gāja, galvu nodūris, un vēl arvien šņukstēja.

„Kiepuks, tagad pastāsti, kāpēc tu raudā-

ji?" skolotāja sacīja, kad Kiepuks jau bija savā vietā.

„Tāpat...“ Kiepuks šņukstēja.

„Vai tev puikas neko nenodarīja?“

„Nē... Neko...“

Skolotāja, acis nenovērsusi, skatījās Kiepukā labu brīdi, tad noglāstīja viņa galvu un pati norīja asaras.

Semers sāka raudāt.

„Tagad, bērni, sāksim stundu,“ sacīja skolotāja. —

Pats sevi par ievērojamu bija padarījis Ideālists. Jau no viņa pirmās dienas Nojumu skolā puikas zināja, ka viņš nav tāds pats pats kā visi citi. Puikas un meitenes viņu novēroja ar ziņkāribu un bijību. Viņš bija glīti ģērbies. Valkāja pilsētā pirktus uzvalkus. Viendien viņam bija zils, citu dienu pelēks ar brūnām svītrām. Nekad viņš nevalkāja garus no juchtādas šūtus zābakus. Viņa šņorzābaciņi spīdēja. Īstais vārds viņam bija Jānis Zālēns. Nojumu skolā viņš sāka no trešās klases, kad viņa tēvs veterinārārsts Nojumos bija ieradies strādāt un apmeties uz dzīvi. Jānis bija jau daudz redzējies. Pazina pilsētas un zināja daudz kā tāda, par ko citiem bija pirmais brīnums. Arī tādas grāmatas un bildes viņš bija jau redzējis, par kuŗām klausoties citi puikas ieplēta mutes un tad kārdinājuma gardumā nolaižīja lūpas.

Nebija jau tā, ka arī Nojumu puikām nebūtu ar ko lielīties.

„Jāni, bet vai tu esi bijis tik augsta koka galā, no kuŗa lejā stāvētāji liekas kā sērkočiņi? Tur pie ezera ir tādas priedes, ka, augšā ticis, var redzēt piecu apkārtnes baznīcu torņus.“

Jānis pasmējās.

„Nieki. Es esmu bijis paša Gaiziņa galā, no kurienes var redzēt visu Latviju.“

Nē, Jāni nekur nebija varējuši pārspēt. Puikas padomāja, kas vēl varētu būt tāds, par ko Jānis sacītu, ka to gan viņš nav redzējis.

„Zirgā gan tu, Jāni, nebūsi tā skrējis, ka

uguns vien stiepjas ap riteņiem un akmeņi spindz tev ap galvu kā lodes. Ai, kā es reiz mēslu talkā biju par vedēju! Ja tu zinātu, kā iet, kad vezumu tīrumā izgāž un laiž mājās. — Zini, ratu dēļi ir glumi, kājas slīd — bet tev jāstāv kājās, jo mēslu ratos nevar sēdēt — un zirgs iet kā velns! Reiz nomuka skritulis un neredzēju, kur pazūda. Es biju aizlaidis mājās uz trim. Tas arī vēl nav viss — brīžiem es stāvēju uz vienas kājas, kad otra pa slapjumu paslīdēja... Ja tu zinātu, kā tas ir!“ Pēteris savu notikumu pastāstīja un izslējies gaidīja, ka Jānis apbrīnos un teiks, ka kaut ko tādu nu gan viņš nav vis pieredzējis.

„Brrr... Es negribu ne dzirdēt, ne klausīties, kād tā, par mēsliem runā. Man riebjas! Es nevarētu to panest, ka man tādos ratos būtu jābrauc. Ne par ko!“

Jānis nopurinājās, kā netīrību nokratīdams.

Visi puikas, kas apkārt klausījās, stāvēja mēmi un vilušies. Jā, tas varēja arī būt, jo Jānis nebija tāds kā citi. Viņš bija smalks, gudrs un kungu bērns.

„Kāpēc tu nevarētu to panest?“ ievaicājās tas pats Pēteris.

„Tu vēl nesaproti? Tāpēc, ka es esmu ideālists.“

Ā! Tas bija liels un skaists vārds. Puikas bija lasījuši grāmatās par ideālistiem. Tie bija dieviem līdzīgi. Par Jāni nebija nekāds brīnums, ka viņš tāds varētu būt. Viņš daudz zināja, un, ja jau viņš pats to zināja un sacīja, ka viņš tāds ir, tad jau laikam bija arī.

„Kas ir ideālists?“ ieprasījās kāds vientiesis.

Jānis nīcīgi pavīpsnāja.

„Ideālists ir tas, kas jūt, zina, domā un runā tikai par to, kas ir daiļš un cēls.“

Nu vairs nebija šaubu, ka Jānis tāds ir.

„Bet kas tad ir daiļš un cēls?“ vaicāja vēl tas pats vientiesis.

Jānis dusmīgi savilka seju un likās, ka

vairs nu viņš negribēs runāt ar tādiem muļķiem. Tomēr sirds viņam vēl bija žēlīga.

„Daiļš un cēls? Tu vaicā kā jau tumsonis. Daiļš un cēls ir saule, mēness un zvaigznes, kad tie naktīs spīd. Tad ir sāpes, mīlestība un skaistas jūtas.“

Nu visiem bija skaidrs, ka tāds cilvēks kā Jānis, kam ir tikai skaistas jūtas, nevar pānest, kad runā par mēslu talku.

Tas bija pirmajā gadā, kad Jānis te ieradās, un no tā laika viņu neviens vairs nesauca ne par Jāni, ne par Zālēnu, bet tikai par Ideālistu.

Ideālists zināja, ka viņš ir ievērojams un tāpēc vis nerunāja ar katru klasē, bet tikai ar tiem, kuŗus atzina par daudz maz līdzīgiem.

Vīra gara kopšanu gan viņš nepēla, un, kad puikas viņu lūdza iestāties biedrībā, viņš sacīja:

„Varu, ja jūs tā lūdzat.“

Bez viņa dažureiz biedrībai būtu grūti iztikēt. Bieži vien viņš atnesa uz skolu grāmatas un bildes, kur varēja redzēt līdz šim vēl nekur neredzētus, skaistus cilvēku kailumus. Tiem puikām, kuŗus viņš atzina par savas draudzības cienīgiem, viņš pat uzdāvināja pa bildei uz visiem laikiem un deva grāmatas lasīšanai uz mājām.

Reizēm gadījās arī Ideālistam šīs vai tas, par ko skolotāji sacīja pasaukt tēvu vai māti. Viņš nenobijās, bet tikai pasmējās.

„Vai tev patiešām nav bailes?“ vaicāja puikas.

„Bailes no šiem skolotājiem? Ne prātā nenāk. Kas šie te par skolotājiem! Mans paps un mana mamma zina daudz vairāk par tādū Leitānu, Kalmi vai Zveinu.“

Šā vai tā — Ideālistam visādi bija labi. Viņam pašam bija labs uzvalks, glīta soma, vienmēr līdzī baltas maizes cepumi, un viņa pašā bija skaistas vien jūtas. Viņa tēvs dzīvoja labākajā Nojumu mājā. Ideālista mamma bija skaista un gudra. Reizēm viņa iegriezās skolā, un puikas redzēja, ka viņai galvā bija cepure ar varvīksnainu silto zem-

ju gaiļa spalvu, un viņa pati smaržoja kā liels ceriņu krūms.

Ideālista mamma parādīšanās puikās vēl vairāk nostiprināja cieņu un bijību pret Ideālistu pašu, un vairs nevienam nenāca prātā apšaubīt to, ka Ideālists jūt un zina tikai to, kas ir skaists un cēls.

Reiz puikas Ideālistam vaicāja:

„Kur tavi brāļi un māsiņas?“

„Es viens pats. Nav labi, kad bērnu ir daudz.“

Puikas pārdomāja. Tā, varbūt, ir. Kad ir vecāki brāļi, tie plēš matus, ja tu šo vai to, bet kad ir jaunāki, tad tos vajag šūpot. Kas Ideālistam nedzīvot!

Tomēr reiz Ideālists nopūtās un sacīja:

„Te ir grūta dzīve...“

„Grūta dzīve? Tev?“ puikas izbrīnījās.

„Nē. Manai mammai. Te viņai nav draugu. Tikai šādi tādi. Paps gan par mammu baras. Bet mana mamma ir vēl gudrāka par papu. Viņa visu zina. Tāpēc viņai grūti dzīvot.“

Tā laikam bija, ja jau Ideālista mamma tā sacīja. Visiem cilvēkiem, kam bija skaistas jūtas, bija grūti dzīvot. Tas tiesa.

Ideālistam pašam bija visas grāmatas, kādas tik skolā vajadzīgas.

Francim Tērcam bieži vajadzēja aizņemties grāmatas, jo viņa tēvs bija kalps un nebija varējis dēlam visu vajadzīgo iegādāties.

„Ideālist, lūdzu iedod man vēsturi. Šodien nezīnu stundu ni un ni,“ Tērcis lūdzās.

„Vai man kāda daļa, ka tu nezīni. Katram vajag būt savām grāmatām. Manas grāmatas nav citiem dodamas.“

Tērcis vēl stāvēja un cerēja.

„Ej nost. Tavi zābaki ož kā zirgu zāles,“ nepatīkā sarāvis savu balto degunu, sacīja Ideālists.

Tērcis saprata, ka viņš nav tāds kā Ideālists un, uz saviem lielajiem zābakiem skatīdamies un klusi rūgtumu norīdams, aizvilkās uz savu vietu.

Ja cits Tērcim tā būtu teicis, tas varētu dabūt arī pa ausi, bet Tērcis neiedrīkstējās

sist klases biedram, kuņam bija skaistas jūtas un kuņa tēvs un māte bija īsti kungi.

Cik vien bieži iespējams, visi Nojumu skolas puikas skrēja uz staciju, kad pienāca vilciens. Lielajā pārtraukumā varēja paspēt turpu un atpakaļ, jo stacija no skolas nebija tālāk par puskilometru. Todien lija lietus, kad no vilciena vaidēdama izkāpa veca, satuntuļojusies māmiņa. Tepat nojumieta. Braukusi no slimnīcas, bet viņai neesot neviena, kas varētu atnākt pretī.

Garais Zoze paņēma vaidētāju zem rokas. Nē, vienam bija par grūtu slimo pavilkt, jo viņai abas kājas bija nespēcīgas.

Turpat tuvumā stāvēja Ideālists. Zoze paņāca uz to pusi.

„Ideālist, nāc šurpu. Paņem pie otras rokas. Aizvadīsim viņu līdz mājai. Nav tālu. Tā zaļā māja pie kļavām.“

Ideālists nopurinājās.

„Nē, es nevaru.“

„Kāpēc es varu un tu nevari?“ Zoze iekaisa ātri.

„Zinu, ka tu vari, bet es nē! Tas ir viss.“

„Un kāpēc tu nevari?“ Zoze jau kļiedza, jo viņš nebaidījās uzkliegt arī Ideālistam un bija vienīgais visā klasē, kas bija jau ne reizi purinājis arī Ideālista apkakli.

„Tāpēc, ka es esmu smalkjūtīgs. Un vai tu neredzi, cik tā vecene ir neglīta. Es negribu smērēt rokas ap tādu lupatu maisu!“ Ideālists atkliedza.

„Un es varu?“ Zoze atvaicāja vēl.

„Tu... jā... Tu esi cits kas...“

Zoze metās Ideālistam virsū. Bet Ideālistā bija nevien skaistas jūtas, bet arī smalka briesmu tuvošanās nojauta. To pēkšņi viņš manīja no Zozes sejas. Viņš laida pār tīrumu, cik kājas nesa, taisni uz skolas pusi. Zoze elsdams un lamādamies skrēja pakal tā, ka ūdens šķīda līdz pakausim.

Abi laida visu kāju spēku. Nē, Ideālists vairs nebija stīvs, viņš rādīja, ko prata, kad pašam draudēja nelaime, un izmuka.

Zoze apstājās tīruma vidū, dūri kratīdams un kļiegdams:

„Pagaidi! Gan jau tu man būsi reiz rokās! Tad es tev parādīšu tavu mēnesi un zvaigznes!“

Tad viņš atgriezās un slimo māmiņu viens pats aizveda līdz viņas mājām.

4.

Puikas vēl cieta savu likteni, zobus sakoduši. Meitenes nopūtās klusi un skatījās pa klases logu tālumā. Gribējās aizvērt aritmētikas, ģeometrijas, vēstures un sintakses grāmatu lapas un — kaut varējis viņas aizsiet!

Bija gan pasaulē arī vēl tādas grāmatas, kuņas varēja lasīt un galva nesāpēja. Kur lielāka gudrenieka kā Robinzons! Stāsts par Imantu un Kaupo arī dzīvoja pie sirds. Tad grāmatas par Jupiteru, Saturnu, Marsu un par astes zvaigznēm — tās tik bija grāmatas! Par vulkāniem un par uguni zemes iekšienē puikas ilgi strīdējās. Tās bija grāmatas, kuņas lasot reizēm sirds gribēja apstāties, jā, tās bija grāmatas! Tikai kārtība skolā jocīga — grāmatas, kuņas tev patīk un kuņas zini no galvas, par to tev skolotāji neliek vis pieci. Nezinī, kas ir papildinātājs vai apzīmētājs — divi!

Varēja tikai nopūsties par rūgto taisnību.

Aprīļa trešā nedēļa bija tik silta, ka visa pasaule, kas nebija iespiesta klasē, sāka lēkt uz vienas kājas. Ārā viss murmuļoja tik skaļā priekā, ka pat piecinieku graužējs Maile skaudīgi skatījās pa logu.

„Maile, ko tu tur redzi?“ viņa uzmanību klasē atgriezta gribēdama, vaicāja dabas ziņību skolotāja Zveinas kundze.

Maile satrūkās un sastostījās.

„Es... es... redzēju putnu ar ziliem spārniem...“

Skolotāja neticīgi smaidīja.

„Ir gan zili putni. Es arī vakar vienu tādu redzēju,“ visiem par pārsteigumu sacīja Kiepuks, kas tik reti piedalījās kādā pārsprīšanā.

Todien tas varēja arī būt, ka lidoja putni ziliem spārniem, jo visas debesis bija tik zi-

las, un saule atmirdzēja ūdeņos un mežu galos.

„Zivar, ko tu tāds saviebies?“ vaicāja skolotāja, pavērojusi Zivara nelaimīgo seju.

„Nez', kas spiež, skolotāj...“

Arī viņam bija taisnība. Zivaram, kam vienmēr bija pilnas kabatas visādām skrūvēm, naglām un ritenīšiem un kas gūdroja par motocikla būvēšanu un sapņoja par fabrikas ierīkošanu Ciemeru ezera salā, nebija viegli šodien būt telpā ar četrām sienām. Viņa fantazijas gribēja būt koku galos un redzēt pasauli, vai kopā ar varavīksnas loku pārlieties pār kalniem, gribēja zibsnīt kopā ar zibeņiem un rūkt kopā ar pērķona grāvieniem. Ak Dievs, kas tās bija par debesu mašīnām, kas taisīja varavīksnas, zibeņus un pērķona grāvienus!

Kad stundas skolā todien beidzās, Zozei, Semeram un Zivaram lēmums bija gatavs. Vajadzēja vairs tikai citiem dot saprašanu par šo lietu.

„Visi, visi lai paliek klasē!“ sauca Zoze.

„Kas būs?“

„Lielas lietas notiks.“

Zivars sāka stāstīt.

„Par to, ko mēs te runāsim, neviens ni mur — mur! Ka tā būtu! Tāpēc, ka tā ir svarīga lieta. Rītu pēc stundām brauksim uz Ciemeru ezera salu. Katram jāņem līdzi maize, gaļa un sērķociņi. Cepsim turpat. Un zināt, ko tur darīsim? Tur ir avots, no kuŗa tek sarkans ūdens. Zem avota ir dzelzs. Vajag tik parakt, tad paši varēsim kausēt dzelzi un no tā izliet, ko gribi — rīteņus, bisēm stobrus... Es saku — ko gribi! Tas vēl nav viss. Kuŗu laikos tur esot aprakti visādi šaujāmie, velosipedi un nauda, varbūt to arī mēs atraksim. Lāpstas mēs ņemsim līdzi. Un pa dienu to nevarot atrast — tur būs jāpaliek visu nakti...“

Visi klausījās atvērtām mutēm. Jā, tas tik bija pasākums!

„Vai jūs nezina, ka vecajā ozolā uz salas ir tukšums kā istaba. Kad pie tā spēlējot, tad viss Ciemeru ezers dunēdams dzie-

dot līdzi, jo zem ezera esot nogrimusi baznīca ar skaistām ērgelēm,“ stāstīja Lole.

„Jā, jā, jā! Kiepuķam jāņem vijole!“ sasita plaukstas citas meitenes.

Kiepuķis samīdījās. Ja to būtu sacījuši puikas, viņš teiktu — nē. Ja tā gribēja meitenes, viņš nevarēja parunāt preti.

Ideālists stāvēja domīgs. Viņš nedrīkstētu kopā ar visiem citiem. Te bija par daudz ikdienišķu cilvēku, ar kuŗiem braukt kopā viņam nepiestāvētu.

„Vai te būs kāds zaķa līpa, kas nebrauks?“ vaicāja Semers.

Nē, Ideālists negribēja būt zaķa līpa.

Jā, tur varēs redzēt, kā saule riet pār ezeru. Tas būs tik skaisti... un naktī spīdēs mēness un zvaigznes... Un tas viss atspīdēs ūdenī. Tas būs īsti kā vajag.

„Es arī braukšu,“ sacīja Ideālists. „Bet vai laivas ir drošas?“

„Drošākas kā šūpulis,“ kuŗā tu brēci,“ atteica Zivars.

Par nepieklājīgu atbildi Ideālists saviebās, bet neteica neko.

„Savas saimnieces arī mums vajadzīgas. Kas no meitenēm brauc līdzi?“ vaicāja Zoze.

„Es!... es... es...“ sauca Alma, Lola un Brigita.

„Vēl, vēl!“

„Es arī...“ nedroši sacīja Monika.

Bailes viņā jaucās ar skaistu kārdinājumu.

„Vairāk meiteņu nebūs?“

Vairāk nebija.

„Visas meitenes vēl nav par cilvēkiem pārtaisītas,“ nopukojās Zoze un aizgriezās.

Nākošā pēcpusdiena bija saulaina un silta. Četrās laivās pār mierīgo ezeru viņi pārcēlās uz salu. Līdzi bija lāpstas, vijole un mājās nočiepta gaļa, olas, maize un sērķociņi. Meitenes pat pannu nebija piemirsušas.

Salā bija gaŗa, pelēka pagājušā gada zāle. Ar priedēm noaugušajā krastā gulēja milzīgi akmens blūķi. Tās laikam bija atliekas no nogrimušās baznīcas. Nebija melots —

ozolā bija iedobums un tanī varēja iekāpt un gandrīz stāvēt nesaliecies.

Kiepukam bija jāspēlē vijole.

„Tik nespēlē — Kumelju danci. Te nevar jokot,“ pamācīja meitenes.

Kiepuks spēlēja. Skanēja jauki, bet viss ezers gan vēl nedziedāja līdzī.

„Par agru. Kad būs nakts, tad redzēsīt, kas notiks.“

Visi skrēja, lēca, dziedāja. Te uz salas nebija nemaz tik silti. Dažam jau dauzījās zobi.

Sala bija izpētīta. Vietas, kur jārok, arī bija atrastas. Nelaime tikai, ka dziļāk zeme bija vēl sasalusi. Nekas! Ar spēku visu var.

Gaidīja nakti, kad varēs sākties īstie darbi. —

Bija jau krietni satumsis, kad visu Nojumu apkārtnes ciemu laudis brīnījās un redzēja, ka no vairākām pusēm pa tumsu kustējās neredzamu gājēju nesti lukturi. Vai spokojas, vai bija kas noticis!

Skolotāja Zveinas kundze piekļāvēja pie pārziņa durvīm un satraukta rādīja uz logu. Pārzinis izbrīnījies paskatījās viņā, paskatījās pa logu, un viņa acis pārsteigtas tvēra šo nesaprotamo gaismas punktu kustēšanos tumsā. Tie daži no visām pusēm kustējās uz skolas pusi.

Arī Kalmes jaunkundze bija pamanījusi šo uguņu ligošanos uz skolas pusi. Steidzās arī viņa pie pārziņa.

„Redziet, kas tur notiek!“

„Man aizdomas, vai tik tie nav mūsu pašu rezgaļi. Būs nolēmuši mūs piejokot. Lai tik nāk! Ar visiem viņu lukturiem es tos nolikšu pie sienas!“

Visi skolotāji izgāja ārā uguņu gājienu sagaidīt. Nē, tās nebija rezgaļu balsis. Tur nāca tēvi un mātes.

Kas te būs? Skolotāji saskatījās.

Daži bija jau klāt.

„Labvakar, pārziņa kungs. Nākam meklēt bērnus. Manējais gan sacīja, ka palikšot ilgāk, jo skolā vajagot palīdzēt sarīkot skatuvi. Gaidīju, gaidīju, jau liela tumsa un

nav. Varbūt šie skolā vēl tup par kādiem lieliem nedarbiem?“

„Taisni to pašu arī mans rakaris teica — jāpalīdz skolā. Jau liela nakts, bet šis nenāk. Domāju, jāiet pakal,“ sacīja kāds cits tēvs.

„Bērnus?“ šo vārdu pārzinis tikko dabūja pār lūpām. „Bērnus meklēt? Viņi nav mājās?“

Viņš bija sabijies un pēkšņi nevarēja aptvert, vai tā būtu patiesība, bet tēvi nevarēja jokot.

Nāca klāt vēl citi bērnu meklētāji. Visi sacīja to pašu. Nē, skolotāji vairs nejutās labi. Kalmes jaunkundze drebēja visā augumā.

„Pārziņa kungs, saki, kur ir mans Jānītis!“ kļiedza Ideālista mamma.

„Nezinu, kundze. Viņi visi aizgāja.“

„Es jau teicu, es savam vīram jau sacīju, ka nevajag atdot savu bērnu tādā skolā, starp tādiem bērniem. Te ir province, provinces skola un provinces skolotāji!“ viņa sašutumā kļiedza.

Kāds no pienācējiem iesaucās:

„Redziet, redziet! Paskatieties, tur uz ezera pusi!“

Visi skatījās uz ezera pusi un ezera vidū redzēja liesmojam četrus ugunsiskus.

„Tie ir viņi. Tas ir uz salas,“ sacīja pārzinis.

„Ai Dievin, ar Dieviņ! Nakts laikā uz ezera...“ vaidēja kāda māte.

„Rezgaļi, rezgaļi! Tagad gan es savējam drusku pašūšu bikses, lai tik tiek rokās!“ rūca kāds tēvs.

Viss gājiens ar lukturiem devās uz ezer-malu.

Sala no krasta bija nepilnu kilometru, un pie uguns kuriem varēja jau manīt kustamies augumu ēnas.

Pārzinis un vēl divi vīri kāpa laivā un airēja uz salu. Ko ar viņiem darīt? Pavasarī visos atmodies pirms mūžu senču mežu iemitnieku gars. Bet būs jāsoda. Nevarēs nesodīt.

Pagriezies pret tēviem, kas visu laiku bārās, pārzinis sacīja:

„Tikai Dieva dēļ nesodiet puikas bargi. Labāk atstājiet lietu nokārtot man. Bērniem tagad tas vecums, kad gribas visu pasauli apskaut, visu izdarīt, visu spēt.“

„Skolotāja kungs, jūsu sodi viņiem par mīkstu. Puikām vajag arī bērza skolu!“

Redzēdami laivu ar ugunīm tuvojamies no krasta puses, salas iemītnieki saprata, ka tie būs viņu vajātāji.

Meitenes sāka raudāt.

„Nečīkstiet!“ uzsauca Zoze.

Arī Mailei un Ideālistam drebēja lūpas.

„Redziet, kur divi zaķa līpas raustās,“ rādīja Zivars. „Sākumā visi bija varoņi, bet kad iznāk citādi, tad bē — ē!“

Te jau nāca pārzinis, Almas un Mailes tēvi.

Rezgaļi un viņu saimnieces bija sapulcējušies ap vienu ugunskuru.

„Ko jūs te darāt? Kas jums te atļāva braukt un vēl pa nakti palikt? Vai jūs zināt, ka jūs esat nobiedējuši mātes, tēvus, skolotājus un visu pagastu. Dievs sargi, ja ar kādu laivu būtu kas noticis...“

Tik viņi skanēja, ugunskurs sprakšķēja un priedes šalca. Trīsdesmit viena bēdīga seja sārti spīdēja ugunskura gaismā.

„Mēs gribējām te atrakt dzelzi un kara laikā slēpto naudu. Paspēlējām vijoli pie ozola tukšuma. Skanēja kā nekur citur. Skolotāj, mēs neko sliktu nedarījām...“ skaidroja Zivars.

„Ā! Meitenes arī te ir? Alma, Lole, Brigita un... Monika. Vai, vai, vai...“ skolotājs pakratīja galvu.

Tēvi savējiem bija paspējuši pavilkt pie matiem. Dažs, uz laivu ejot, jau šņukstēja.

„Ē! Izjauca!...“ barā noskanēja nepatīkas pilnā Zozes balss.

Piecas laivas devās atpakaļ uz krastu.

Gaidītāju pulks krastā nu bija vēl lielāks, kad salas ceļotāji izkāpa.

„Jānīt, manu Jānīt! Tu vēl dzīvs, bērns... Kā es raudāju, tevi meklējama.

Kur tev vajadzēja braukt, kāpēc tev vajadzēja braukt ar šiem visiem? Vai es neesmu sacījusi, ka tev, labam bērnam, neko no tiem citiem nevajag mācīties? Šie salašņas bērnu pavadina!“ savu bērnu apmīļodama, vaidēja Ideālista mamma un, viņu satvērusi pie rokas, tūlīt aizrāva prom no bara.

Otrā dienā tiešām viss pagasts runāja par piektās klases braucienu uz salu, par ugunšānu nakti un par to, kā tie laimīgi izlābti.

„Rezgaļi! Vai nav rezgaļi? Iedomājiet, un meitenes arī! Kur puikas, tur arī šīs — iekērušās kā dadzis suņa astē... Kas te būs, kas te nebūs, bet ar bērniem nav labi.“

Skolas Miķelis staigāja priecīgs. Viņam bija jauns pierādījums, ka bērni vairs nav labojami citādi, kā katru dienu nopeņot divreiz rītā pirms lūgšanas un vakarā pēc lūgšanas, kad tos izlaiž pa skolas durvīm.

„Dzīve bez pipara ir par daudz salda. Taisni no tā salduma izaug ļaunu bezkaunības, nesātība, ļaunums un grēki barojas kā sivēni,“ sacīja apaļais Miķelis, otrā rītā satīcis Kalmes jaunkundzi.

Viņa smējās.

„Vai nu tā ir, Miķel?“

„Nesmejieties vis, jaunkundzīt. Arī cilvēkam vajadzīgi iemaukti, vai, kā vajadzīgi!“

Noskatījies Kalmes jaunkundzē, viņš nodomāja sevī: šito pašu vēl vajadzētu stingri turēt grožos. Staigā, radziņus izslējusi, kā stirna.

5.

Pēc brauciena nakts piektā klasē jau otru dienu bija tāda klusāka dzīve. Nerībēja grīda, neskanēja spiedzieni, pat Zozes svilpošana bija klusāka.

Laikam tēvi mājās bija parunājušies ar dēliem drusku tādā vīra garā. Tā sprieda skolotāji un tomēr nolēma, ka arī skola nevar šo notikumu aizmirst klusējot. Kalmes jaunkundze bija piektās klases audzinātāja,

puikas, un Tērcis, to dzirdēdams, nosarka no laimes, jo viņa tēvs bija bēdājies, kur ņemt zirgu.

Puikas lūdza atļauju sestdien iztrūkt no skolas.

„Kas tad jums atkal?“ vaicāja Kalmes jaunkundze.

„Mēs gribam Tērcā tēvam apart zemi. Viņam nav sava zirga. Strādāsim ar trim divjūgiem.“

Tādam labam darbam ziedot vienu dienu skolotāja atļāva tūlīt.

Sestdienā jau no paša rīta piektās klases puikas strādāja Tērcā tēva tīrumā, ko varēja redzēt no skolas pagalma, jo Tērcā mājas bija turpat kalnā aiz Nojumu stacijas.

Garajā pārtraukumā uz Tērcā tīrumu aizgāja arī pārzinis un Kalmes jaunkundze.

Divi divjūgi vēl ara, trešais jau bija iējūgts ecēšās, un aiz ecēšām laimīgs staigāja Tērcā dēls, tās pašas piektās klases rezgalis.

Tērcā māte, rokas priekšautā berzdama, nāca pie skolotājiem:

„Pārziņa kungs, lielu lielais paldies jums. Kas to būtu cerējis, ka šitā nezin no kurienes nāks laime un palīgi. Mums, kam sava zirga nav, tā ir milzīgi liela lieta pavasara laikā ... Lāga puikas, lāga bērni ... Paldies, paldies ...“

Rezgaļi strādāja kreklos, pieres slaucīdami, jo divjūga arkls nemaz nebija viegla.

Drīzi vien ap Tērcu tīrumu sapulcējās arī kaimiņi un vēroja, kā te ar un ecē slavenie Nojumu skolas rezgaļi.

„Vai redzējāt? Skolotāji arī bija klāt. Vairs bez uzraudzības tos nevarot laist ne soļā ...“

„Tā gan, varbūt ... Bet redzi, kā strādā. Ne sliktāk kā lielie.“

„Kas tie būtu par arāju bērniem, ja neprastu.“

Pārsprieda vērotāji, un otrā dienā visā apkārtnē atkal runāja, ka rezgaļi aparūši visu Tērcā zemi. —

Jau vairāk kā nedēļu Zoze neļāva nevienam klasē svilpot. Vienīgi viņš pats reizēm

uzsvilpoja, kad paša aizliegums piemirsās.

Beidzot Zoze pats sev par brīnumu bija atklājis, ka arī viņa prāts nebija smags kā svins. Sirsnīgi gan viņš bija mocījis savu prātu, un pats bija pārsteigts, kad savā matēmatikas burtnīcā atrada 3 un otro reizi jau 4.

Arī visi citi piektās klases vēja danči nebija gribējuši pielaist, lai skolotāja Kalmes jaunkundze atstāj šo skolu, un nebija gribējuši redzēt, kā Zoze tiem noskrūvē galvas, un mācījās, visas grāmatas un burtnīcas lādēdami.

Tik bēdīga un tukša pasaule arī vēl nebija kļuvusi, ka viņi neko vairs neatļautos savai brīvībai un laimei. Vilcieniem pienākot, tāpat visi laida uz staciju kā agrāk. Ne mazums bija arī to meiteņu, kam katrreiz gribējās redzēt, kādi ir tie skaistie vilcieni, kas pienāk no Rīgas, un kādi ir tie brīnumainie ļaudis, kas sēd vilcienā un brauc pa visu zemi.

Puikām gan vilcieni vien nebija vienīgais iemesls, kas tos vilka uz staciju. Viņi zināja no galvas, kādi vagoni un ar cik loģiem ir pasažieru vilcieniem, un cik tonnas var iekraut sarkanajos preču vagonos. Viņi pazina nevien lokomotīves un to tipus, bet tiem bija jau personīga pazišanās ne ar vienu vien lokomotīves vadītāju, bet dažs konduktors viņiem jau bija tikpat kā brālis. Oskars viņiem veda korķu revolverus no pašas Rīgas. Katrreiz ar viņu darījumus nokārtoja vienā minūtē. Tas gan bija ļoti lāga cilvēks! Tāpat katrreiz puikas apskatīja Nojumu stacijā izkrautās mantas. Tur bija arkli zaļiem rokturiem. Atsperu ecēšās. Piena centrifugas. Reiz pat divus Dīzeļa motorus izkrāva. Tie gan bija zvēri! Žel tikai, ka dēļu kastēs iesaiņoti, nevarēja visu lāga redzēt. Viņi katrreiz saņēma arī skolas pastu, un katrs no puikām centās pirmais aprunāties ar smaidīgo pastmeistaru.

Galvenais tomēr, kas puikas vilka uz staciju, bija vecais Apses tēvocis. Jau no nezināmiem laikiem viņš strādāja Nojumu sta-

cijā. Viņam bija melnīgsnēja seja, tikai pa retam sirmumam matos un bārdā. Vecais Apse bija melns un spēkā ciets kā ogle, bet arvien vēl kustīgs kā vagona ritenis. Lai gan nebija stacijas priekšnieks, viņš tur zināja un darīja visu. Ar rezgaļiem katreiz tā draudzīgi parunājās, un viņš prata pastāstīt viņiem taisni tās lietas, ko viņi katreiz pasaulē gribēja zināt. Viņš runāja kā ar sev līdzīgiem un nevarēja manīt, ka Apse būtu vecs un rezgaļi mazi. Apse bija neliela auguma, biezām, sirmām uzācīm un priecīgu, runīgu muti. Puikas zināja, ka šini mutē ir vairāk viņiem vajadzīgās gudrības kā visā citā pasaulē.

„Apes tēvoc, kas ir mūžs, teiksim, cilvēka mūžs?“

„Tā, tā, tā — mūžs? Gribat zināt, kas ir cilvēka mūžs? Tā, tā, tā... Tas ir tikai viens Dieva svilpiens un — viss! Tu nezini, kur tas sākas, tu nezini, kur tas beigsies, tu tikai zini, ka kaut kas labs ir bijis. Viens Dieva svilpiens, mani brāliņi, un — viss!“

Tad viņi runāja par sliktiem un labiem cilvēkiem.

„Dzīvē sargieties draudzēties un vispāri turēties to ļaužu tuvumā, kas bieži savā runā saka: Es tik daudz laba esmu darījis Jurim vai Pēterim, bet paskaties kā šis... No tādiem bēdziet! Ejiet tiem ar likumu apkārt. Labi ļaudis tā nekad nerunā. Kas ik uz soļa saka, cik daudz es laba darījis, tiem iekšā ir tikpat melns kā manā bārdā. Tā ir, mani brāliņi. Tā, tā, tā...“

No skolas puses skrēja Miķelis, zvanu augstu pacēlis, un zvaniņa, zvaniņa!

Puikas likās to nedzirdam.

Miķelis sāka kliegt.

„Vai jūs dzirdat vai nē, suņa aštes! Vai tas melnais vēcis jūs ar saldām oglēm baro?“

Parēc, Miķel, parēc! Rezgaļi pagrozīja ausis un mīdījās uz vietas.

„Klausieties, jūs jau sauc, jau zvana. Laidiet vien prom,“ mudināja Apes tēvocis, un puikas klausīja.

Atkal viņi laida pār tīrumu kā jaunu zirgu bars.

Kad tie kādu dienu uz staciju neatskrēja, Apes tēvocis, uzlicis delnu pār acīm, skatījās uz skolas pusi un viņam likās, ka viņš atkal redzētu skrienam puiku baru šurpu un dzirdētu viņu balsis.

„Ak jūs mani mutuļi... Visi skan kā stables. Gan jau atvelsities. Ne šodien, tad rītu. Tā, tā, tā...“ Apse runāja pats sevī un ar delnas virsu izslaucīja acis. —

Ar tādu apsolišanos labi samācīties varēja arī paši sevi pilnīgi nobeigt. Puikas zināja, ka cilvēks nav piedzimis, lai mocītos, bet gan lai būtu priecīgs burbulis pasaules brīnumu ūdeņos.

Labi, ka vairs tikai divas nedēļas būs skola, tad jau vēl drikstēja mācīties stingri, kā bija viens otram solījušies.

„Jūsu klasei ezera brauciens ir nācis par labu,“ Kalmes jaunkundze sacīja angļu valodas skolotājs Zveina.

„Drīzāk gan aršana,“ papildināja Zveinas kundze.

Pārzinis klusēja.

„Leitāna kungs, vai šodien neiziesim pastaigāties, kā reiz bijām nolēmuši,“ sacīja Kalmes jaunkundze, viņā paskatīdamās, kad viņi skolotāju istabā bija palikuši divi vien.

„Vajadzētu. Jā, vajadzētu gan,“ viņš steidzīgi sacīja, kā atmodies.

Viņi gāja uz ezera pusi.

Kalmes jaunkundze izstāstīja, kā viņa gatavojusies savus rezgaļus uzvarēt.

„Redziet, tomēr skolotājs — sieviete ir vēl arvien stiprāks par vīrieti. Jums neveicās, bet man laimējās. Tie filozofi, kurus jūs sūtījāt jau gulēt, ceru, vēl spēs aizstāvēt savu taisnību. Leitāna kungs, jums nav tiesību būt tik ļoti iedomīgam uz vīrietības uzvaru.“

„Nē un jā. Jūs uzvarējāt četrpadsmit mazus Nojumu rezgaļus, bet ne Eiropas zemzīpu. Tā būs, kas cels šo nākošo, dīvaino

laikmetu. Tas būs bez sievietes. Bez Dieva Mātes.“

„Neticu, neticu,“ sacīja Kalmes jaunkundze un pieķērās Leitānam pie rokas.

„Es jūs saprotu, labā Līvij. Varbūt dažā vietā es pārprotu savus vērojumus. Es nedomāju arī sacīt, ka mūsu pašu rezgaļi būtu slikti. Viņi ir tādi, kādiem bērniem viņu vecumā jābūt. Viņi tikai nes sevī sava laikmeta vielas sastāvdaļas. Pavisam citur kur es saskatu nākošā slimību. Tas ir — ka arī meitenes grib būt rezgaļi. Visur mēs to manām — sievietes negrib palikt vairs sievietes, bet grib būt vīrieši. Tas sagāž pasaules skaisto līdzsvaru. Tai būs vairāk spēka kā dvēseles, sapņu un maiguma. Spēks žņaudz, spēks lauž, spēks jauc un ceļ... Un taisni sieviete šodien ir izvēlējusies šo spēka pasauli un atstājusi savu vietu. Varbūt es arī maldos. Es gribētu, ka es būtu maldījies...“

Viņu priekšā vizuļoja ezers novakāra gaismā, mežu tālais zilums un pureņu salas visapkārt. Pār viņiem lidoja ķievistes, sērīgi izkliegtas savas jaunās milas dziesmas.

„Vai iesim vēl tālāk?“ apstājusies vaicāja Kalmes jaunkundze.

Leitāns saņēma savā delnā viņas roku. Tā bija silta, laba, dzīva.

„Vēl tālāk!“ viņš smējās, un šinī brīdī viņš nezināja, kāpēc to tā darīja.

Viņi gāja tālāk pa smilšaino ezera malu, kas arvien ciešāk sasniedzās ar priežu silu. Kā neredzami bišu pulki sīca dienas saulē sasīlūšā zeme, viegli šalca mežs, un, ritmiski skanēdami, viņi lēca pret krastu.

Divi gājēji pa zilo mijkrēslu runāja par cilvēka likteni, laimi un sappiem, un viņi paši labprāt padzīvoja sapņos, šī brīža skaistumu paturēt gribēdami.

„Vai iesim vēl tālāk?“ šoreiz vaicāja vīrietis.

„Jā, vēl tālāk. Ir tik labi šovakar,“ sacīja sieviete, un viņas balss sadrebēja pati savā priekā.

Viņi runāja daudz, un nevienam negribējās klusēt. Mežs un ezers viņu balsis nesa tālu, un pavasara vakars pār viņu galvām iededza savas zvaigznes, un to gaismā tālumi dziedāja savas klusās, bet mulsinātājas pavasara nakts dziesmas.

Zinaīda Lazda

BALTUMĀ

Laukā izgāju
Klejot tālumā,
It kā pazudu
Sniega baltumā.

Acis degošas
Jaunas redzēju;
Vai tās bija tās,
Ko es meklēju? —

Debess pašķīra
Savus klajumus;
Prāts man aizmirsa
Senus dārgumus.

Solis atraisīts
Viegli lidoja;
Brīnums sagaidīts —
Manis nebija.

Nāves pagalmi
Balti garoja;
Acis degošas
Tuvu staroja.

Laukā izgāju
Klejot tālumā,
Līdz es pazudu
Sniega baltumā.

SAULIETI ATCEROTIES

Atmiņas un iespaidi

Domājot par Saulieti, garā tēlojas šāda aina, šāda glezniņa, kas mēģinātu izteikt dažus vilcienus Saulieša personībā.

Neliela istaba lauku sētā. Pie sienas Purviša glezna. Plauktos, arī uz galda ne pārāk daudzas grāmatas. Kādas? *Jaunā Derība*, *Dziesmu grāmata*, *Latvju Dainas*, *Mērnieku laiki*, Apsīšu Jēkabs, Doku Atiņš, Poruks, kaut kas Blaumaņa, Zvārguļu Edvarda, Niedras, Cittautesu darbu maz. Varbūt Ļermontovs (Saulietim pašam tik tuvais grāmatvedis Vītols stāstā *Dvēseles vientulībā* taču saka: „Ļermontov, mans drūmais draugs, šovakar es neesmu lasītājs...“), varbūt Turgeņevs (viens no pirmajiem atklātībā laistiem Saulieša literāriem darbiem taču ir *Dienas Lapā* 1893, iespiestais Turgeņeva stāsta *Jakovs Pasinkovs* tulkojums — un šai stāstā tēlotais klusais ideālists dažā ziņā radniecīgs Saulieša vēlāko stāstu ideālistiem), varbūt, vēl kāds pāris. Ziemas diena pret vakaru. Logs aizsalis, bet ne viss. Aiz loga redzams daudz visādu koku, gan grupās, gan vientuļi. Koki ziemas rotā, novakara saules vizmā. Tālu arī nav piesnidzis mežs; ja atvērtu kaplodziņu, dzirdētu, varbūt, kā egles šalc vieglā vējā. Pie loga galds, pie galda sēž nopietns vīrs ar skaistu bārdu, galvu noliecis uz krūtīm, kā ko domādams. Skumjās, zilās acis pēkšņi iemirdzas sirsnīgā maigumā, sejā uzstaro ziemas vai rudens saulītei radniecīgs smaids. Varbūt jauka atmiņa? Bet šie vaibsti var vērsties arī cieti, stingri, pat bargi. Jāteic: Saulieša bargums gan tikai mēms.

Tādu es iztēlojos Saulieti viņa vientulībā. Istenībā dzejnieka viesis nekad neesmu bijis. Bet iespaidu no viņa darbiem gūts tik ļoti daudz, ka pilnībā tie nemaz nav atstāstāmi. — Saulieša vārdu sāku atšķirt no citiem, viņa darbus iemīlēt savā desmitā gadā,

kad (1902.) mēnešrakstā *Jaunības Draugs* nāca Saulieša stāstiņš *Mazā viešņa*, vēlāk pazīstams ar virsrakstu *Aiz sniega un tumšas* — stāsts par meitenīti Anniņu, kas Ziemassvētku vakarā slepus apmeklē un apdāvina mirstošo draudzeni. Tas bija bēdīgs, bet tik jauks, tik tuvs un saprotams stāsts. Tā paša gada *Austrumā* uz rudens pusi bija divi Saulieša stāstiņi ar kopīgu virsrakstu *Tirgū*; pirmais no tiem par tēvu un dēlu Zaķiem, kas abi tirgū tikām lielās ar agrāk izdarītiem tirgus varoņdarbiem (t. i., citu cilvēku piekaušanu) un rupjiem vārdiem aiztiec sievietes, kamēr sāk plūkties paši, un vecais Zaķis no sava apbrīnotā un izlielītā dēla pats dabū kāvienu. Tai gadā mūsmājās dzīvoja gājēju cilvēki Mieži, tēvs ar dēlu, kas arī vismīlāk runāja vai nu par plēšanos, kaušanos un duršanos, vai visādas jēlības un uz katru tirgu taisījās kā uz lieļiem svētkiem. Tad nu manējie sprieda, ka Saulieša Zaķi matā tādi kā mūsu Mieži. — Vēl sirsnīgāk iecienīts Saulietis kļuva 1905. gadā, kad māte sāka man pirkt *Jaunās Ražas* (Zeiferta sastādītos literāros almanachus). Tad mūsmājās bija liels atradums, var teikt, literārs pārdzīvojums, tādi Saulieša stāsti kā *Skujānos* (par veco saimnieku Čubalagu, kas apprec jaunu, viltīgu un palaidnīgu meitu), *Nelaieme* (tik parastais, bet tik smagi traģiskais notikums ar cilvēku un zirgu) un *Vecā saimniece* (vedekla ar saviem radiem neieredz vīra māti). Īpaši beidzamais stāstiņš māti ļoti aizkustināja, un to viņa lasīja priekšā ciemos atnākušai, netālu kaimiņu vecai saimniecei, kurai arī sāka veidoties apmēram tāda dzīve kā Saulieša tēlotai Stiebru mātei. Tika nopirkts arī Ligoņņu Jēkaba sastādītais almanachs *Rīta Skaņas*, kur kritiķis Vizulis (E. Pīpiņš) plaši apcerēja Saulieša darbus, raksturodams Saulieti kā visu

dzīves atstumto un sirdīs skaidro sāpju tulku, brutālo, nelietīgo un seklo ļaužu nīdēju un apsmējēju. Saulietis ar šo rakstu tika vēl miļāks, kritiķis Vizulis vēl cienījamāks. — Saulieša dzejoļi bieži vien bija tik skumji, ka it kā nemaz netiktos par tiem daudz domāt; tomēr viss tur tik patiesīgs un jauki vienkāršs, vai tā būtu dziesmiņa par medicīnieka aizšauto un nobeigušos stirnu ziemas rītā, pie kuņas stāv bērniņi bārenīši, vai tā būtu dziesmiņa par cilvēku bārenīšiem, kas gribētu doties uz to tālo ciemu, kur aizgājusi māmiņa. Māte jūsmoja par dzejā likto *Pilāta leģendu*, par visām Kristus dziesmām un par *Ubagu*, klusi atkārtodama šā dzejoļa beigu rindas: „Un, lai nedzird ciema ļaudis, Vecais ubags klusi raud.“

1906. un 1907. gadā tika izlasīti daudzi man līdz tam vēl nepazīstamie, daudzīnātie un ievērojamie Saulieša stāsti, kas visi atstāja tik ļoti stipru iespaidu; sevišķi *Pērkons*, kur stāsta varonis, tikai nelietim atriebdamies, gūst dvēseles līdzsvaru un saskaņu sevī; tāpat *Kalējs Indriķis*, krietnā lauku ideālista traģēdija; tāpat *Noslēpums* ar Leimaņa tumšo, nejauko tēlu. Katram mūsu klasiskam rakstniekam savi raksturīgi vārdiņi (apvidus vai citādi), ko lieto vienīgi viņš. Saulietim starp citu tāds vārds ir pārvoņa, kas nozīmē čalīgu, trokšņainu burzmu. Cits raksturīgs vārdiņš, gan Saulieša prōzā, gan dzejā sastopams, ir krēsliba; Saulietis gandrīz nemaz nesaka: krēsla. — Miļš, ļoti miļš bija Blaumanis, bet Saulietis tanīs gados man, pusaudzā puikam, šķita vēl tuvāks, it kā Saulietim būtu vairāk siltuma un maiguma; tanīs gados ne katrreiz nojaudu, cik daudz siltuma un smalkjūtīga maiguma arī Blau- manim.

Sāka iznākt Zalkša almanachi, vēlāk žurnāls *Zalktis*, kur katrreiz kāds Saulieša darbs. Tie bija simbolisma, jaunromantisma, impresionisma ziedu laiki — un Saulietim tomēr nēpārprotama radniecība ar šiem virzieniem. Tādas liegi smalkas izjūtas un nojautas, tāda sirds trīsēšana, kāda Saulietim

liriskajos tēlojumos, nebija domājama Isto reālistu Deglava, Purapuķes, Zeibolta vai Janševska darbos. Bērņības atmiņām, tās tēlodams, Saulietis piešķīra dziļu, simbolisku nozīmi, piemēram, tēlojumā *Lielās ēnas* (par autora cūkganiņa dienām) tik reāli rūpīgi un jauki aprakstīts ganiņa „apakšnieku“, t. i., cūku pulks, bet drausmīgās novakara ēnas, kas vakara cēlienā liek ganiņam izjust tik savādas un stipras šausmas, šķiet tādas, kas var stiepties pāri visam mūžam — līdz nāvei. — 1909. gadā Saulietis sāka pats savu Varavīksņas apgādu, izdodams gan savas, gan citu grāmatas. 1910. gadā šai apgādā iznāca viņa vienīgais romāns, kas arī saucās *Varavīksna*, sākumā gan par noveli dēvēts. Tas ir dzejnieka Anša Atora mīlestības romāns; Saulietim radniecīgais ideālists — šoreiz ne kalējs, ne skolotājs, bet mākslinieks — izcieš un izsmeldz tumšu mīlestību uz sievieti, kas ar Atoru tikai salti rotaļājas, te pievelkot, te atraidot. Pēc katastrofas atspīd kā varavīksna, kā īstas laimes nojautas, un šo laimi Atoram sniegs kādas klusas meitenes sirds. Cik dzīvi atceros šīs grāmatas lasīšanu! Lasīju, pasauli aizmirsis, skolas darbu kavēdams. Jā, gāju jau Smiltenes tirdzniecības skolā. Dzīvojam trīs puikas pamazā istabiņā kāda skolotāja ģimenē. Skolotājs deva mums lasīt jaunā mēnešraksta *Druva* pirmo burtnīcu, kur atradām Saulieša noveli *Veļu tiesa*, spēcīgu, liktenīgas mistikas apņemtu darbu, vienu no latviešu noveles meistardarbiem. Veļu tiesa aizgrāba mani, bet vēl vairāk manu otru istabas biedru (trešais bija vienaldzīgs), ļoti dzīvu un temperamentīgu zēnu (vācu laikā, 42. vai 43. gadā viņš mira negaidītā nāvē savās labi iekoptajās mājās). Viņš uzlēca kājās, skraidīja pa istabiņu, saukdams: „Kas tas par varenu stāstu! Ir gan tas Saulietis rakstnieks!“ — un beigās klusāk, tīri vai familiāri, bet dievinādams: „Ak mans August, cik tu esi liels!“

Tas bija manā beidzamajā skolas gadā. Tā uz pavasara pusi (1912) *Dzimtenes*

Vēstnesī, *Drwā* un *Jaunības Tekās* parādījās jauns rakstnieks: Andris Vītalks. Zem viņa gabaliņu virsrakstiem visur atzīme iekavās: no piezīmējumu un karikatūru grāmatas *Pasaka*. *Drwā* ievietotam gabalam bija virsraksts *Stāsts par divi draugi*, kas likās ērmati; vajadzēja taču būt: par diviem draugiem vai divi draugiem. Nāca virsū gāla eksāmeni, nebija vaļas pētīt, kas tas par rakstnieku. Skolu beidzis, ar uzbrukušo tifa slimību mocīdamies, mājās vēl kādu dienu paņēmu rokā jaunu avīzes numuru; tur priekšpusē sludinājums: Varavīksnas (Saulieša) apgādā iznākusi Andra Vītalka *Pasaka*. Laikam šī grāmata jācās arī manos slimnieka murgos. Kad kļuva vesels, izzināju, ka Andris Vītalks — Saulietis pats. Drīz nāca rokās arī šī interesantā grāmata. *Pasaka* nevien īpatākais paša Saulieša darbs, bet viens no savdabīgākiem mūsu rakstniecībā vispār — dažā ziņā pavisam savrups. Kompozīcijā it kā no atsevišķām, aprautām piezīmju lapām un iespraudumiem salikts — un tomēr viena lējuma darbs. *Pasaka* nevien personīgākais, var teikt, intimākais Saulieša darbs, bet arī āsa mūsu toreizējās kultūras tiesāšana — stiprāka, dziļāka nekā izdaudzīnātajā Fallija *Ziedoņa sapnī*. Saulieša satira ķēra gan Zilo Augstumu (Rīgas) „tautoņus“ (konservatīvos pilsoņus, „māmuļas“ aprindu labo spārnu), gan „sautoņus“ (bagātās materiālās interesēs iestigušos pilsoņus), gan „grautoņus“ (kreisos). Kādā īsākā, rēgainā grāmatas gabaliņā (kopotos rakstos vēlāk Saulietis to nav ievietojis) autors ironizē par rakstniekiem, sevišķi var pazīt: V. Eglīti, Falliju, toreiz jauno Virzu u. c. — Kreisā (grautoņu) kritika Saulieša jauno darbu saņēma ar nejaukāko niknumu — un diezīn, vai kāda latviešu grāmata jēkad tā nolāmāta kā *Pasaka*. Kāds Knorīšs (mēnešrakstā *Domas*) savā recenzijā pat lietoja „necenzējamus“ vārdus, kuriem uzrakstāms tikai pirmais burts! A. Upītis bija sevišķi noskaities uz Saulieti tādēļ, ka *Pasakā* figūrējošo „progresīvo“ avižnieku

un kritiķi Žano Klīsteriņu attiecināja uz sevi. (Liekas, šā Klīsteriņa prototips tomēr bija kāds cits.) Tā nu Upītim bija divi allaž sevišķi aiztiekami, apkarojami un ienīstami ievērojami latviešu rakstnieki: Saulietis un Viktors Eglītis. No otras puses — arī abi minētie rakstnieki ārkārtīgi neieredzēja Upīti (Misiņš reiz teica: „Saulietis jau tai istabā neies iekšā, kur Upītis bijis“...) Rakstnieki jau tik bieži kļūst vientuļi — pat daudzinātie un slavētie. Vientuļībā beidzot bija jāieiet Zvārguļu Edvardam, Rainim, Aspazijai, arī Brigaderei, nerunājot par Niedru vai V. Eglīti. Un Saulietis? Jau laikā īsi pirms pirmā lielā kara pat vērotājs no malas varēja manīt, ka šis dzejnieks top aizvien vientuļāks. Saulietis jau bija tik viegli aizkaņams un ievainojams, sevī ieslēdzies un lepns raksturs; ne velti viņš kādā dzejolī lepnumu dēvē par savu pēdējo draugu. Un, ja Saulietis no kāda cilvēka bija novērsies, ja kāds dzejnieku bija kādreiz ievainojis, tad dzejnieks pie tāda vairs neatgriezās, draudzība vairs nebija atjaunojama. Un arī meklēt draugus Saulietim, šķiet, nenācās viegli. Niedra savās atmiņās par Blaumani (*Burtņieks* 1931.) piemin, ka Blaumanis neesot sapratis Saulieša atturīgumu un kļusumu... Tiesa, abi šie mūsu rakstniecības vecmeistari nekļuva draugi. — Man allaž likās, ka brīnišķīgi vajadzētu saprasties Saulietim un Annai Brigaderei, jo viņi abi vienlīdz stipri izcēluši ētisko un latvisko; likās pat, ka Brigaderei ciešāka gara radniecība ar Saulieti nekā ar Blaumani, kaut ētiskais moments arī Blaumaņa darbos spilgts. Tomēr Saulietis un Brigadere nav sevišķi sapratušies. Atceros, Brigadere reiz rādīja Jelgavas *Latviešu Avīzes* izgriezumu: mazu Saulieša recenziju par Brigaderes drāmas *Ceļa jūti*s pirmizrādi Rīgas Latviešu teātrī; recenzija diezgan asa, pat dzēlīga. Un *Daugavas Gada Grāmatai* Saulietis tuvāks līdzstrādnieks nekļuva. — Dzejnieks pamazām zaudēja arī kritiķus, kas bijuši viņa atzinēji un cildinātāji. Pīpiņš — Vizulis atstāja lite-

rāro darbu pavisam. Līgotņu Jēkabs bija tik daudz un tādā sajūsmā rakstījis par Saulieti. Bet tanīs gados, kad Līgotnišs sāka ārkārtīgi cildināt Upīti, viņš Saulietim kļuva svešs, abi kādreizējie labie draugi lūkoja iedzelt viens otram, it kā laiks, kad iznāca *Rīta skaņas*, nemaz nebūtu bijis... Ipatais spriedējs Roberts Klaustiņš, kas savā rakstniecības vēsturē Saulieti saprata itin labi, sāka (gan Saulieti it kā aizstāvēdams) rakstīt visādas aplamības, demonstrēdams rakstnieka neizpratni, piem., apzīmēdams par negatīvu un smieklīgu tipu *Pasakas* varoni Andri Vītalku, kuŗa prototips taču Saulietis pats. No tā laika jaunajiem kritiķiem Saulieti augsti vērtēja Artūrs Bērziņš, starp citu konstatēdams *Veļu tiesā* šekspīrisku spēku, bet arī ar Bērziņu Saulietim radās kaut kāda nesaprašanās.

Tai pašā pieminētajā pēdējā skolas gadā izdevās redzēt Saulieti pirmo reiz. Ziemā viņš bija ieradies Smiltēnē ar priekšlasījumu par tautas garīgā spēka avotiem: valodu, tautas dziesmām, rakstniecību. (Iespiests šis referāts tikai 1927. gadā, Saulieša rakstu 15. grāmatā.) Noklausīties Saulieti sanāca daudzi Smiltēnes skolnieki, arī es un mans entuziasmētais biedrs stāvējām kaut kur zemkopju biedrības mazajā zālītē pie sienas un aizgrābtībā klausījāmies. Iedrošināties dzejniekam kaut kā tuvoties mums nenāca ne prātā.

Bet pēc gada, 1913. gada pavasarī, Saulietis atkal bija Smiltēnē. Šoreiz dziedāšanas biedrība rīkoja Poruka vakaru, Saulietis lasīja referātu *Mūžīgā daiļuma meklētājs* un deklamēja Poruka dzejoļus, bet pajauns, slaiks cilvēks dziedāja dziesmas ar Poruka tekstiem. Tas bija Jānis Roze, vēlākais grāmatnieks, *Piesaules*, Saulieša un Poruka rakstu apgādnieks. Viņa dziedāšana smiltēniešiem nepatika, bet Saulieša priekšlasījums un deklamācijas tika uzņemtas godbijībā; cik nu kuŗš patiesi saprata, tas cits jautājums, jo Smiltēnē tai laikā pamaz intelligences, kas interesētos par dzeju. Saulie-

tis deklamēja ar izjūtu, attiecīgās vietās viegli patētiski; manāms dzejnieka dzimtās puses izrunas tipiskums. — Es vairs nebiju skolnieks, biju jaunākais bibliotēkārs zemkopības biedrībā, sadomāju, ka vajadzētu ar dzejnieku iepazīties. Pēc priekšlasījuma iegāju kādā biedrības vīra istabiņā, kur sēdēja Saulietis, Roze un ap viņiem grozījās dziedāšanas biedrības, zemkopju biedrības un krājkašes dižākie. Pavērās blakus lielākās istabas durvis, viena otra jaunkundze kā ķircinādamās paskatījās, zibenīgi ātri durvis atkal aizgrūda. Tuvojos dzejniekam, nosaucu savu vārdu. Bet viņam uz galdiņa bija maza grāmata: mana Smiltēnē tikko iznākusi lūdziņa *Jāņņu vakarā*. „Tā jūsu grāmata?“ Saulietis ātri iejautājās. Sarunas neveicās, es jau pavisam neveikls runātājs un tūlīņ ievēroju arī Saulieša mazrunību. Nekas tāds īpaši jauks no šas iepazīšanās neiznāca. Protams — vai nu es Saulieti varēju interesēt, es taču nekas nebiju.

1914. gadā sākās lielais kuŗš, bet uz gada beigām radās visādi konflikti un pārmaiņas latviešu avīžniecībā. No laikraksta *Latvija* aizgāja redaktors O. Nonācis, rakstnieki Ed. Vulfs un K. Krūza, vēl daži žurnālisti. Vietā nāca: A. Smilga par atbildīgo redaktoru, viņa draugs Saulietis par literārās daļas vadītāju, vēl redakcijā iestājās jaunais kritiķis R. Egle un dziesminieks un satirīķis Fr. Plostnieks. Saulietis avīzes redaktors! Jāmēģina man tikt iekšā tai avīzē. *Varāviņsknas* apgādā Saulietis bija sācis izdot savus rakstus, un es viņam aizsūtīju recenziju par viņa rakstu otro grāmatu (stāstiem), kuŗai autors devis virsrakstu *Iz laiku ēnām*; grāmatas pašas man nebija, bet es taču zināju, kādi stāsti tur ir, biju tos lasījis periodikā un tik labi pazinu. Saulietis recenziju lika iespiest, atrakstīja man vēstulīti savā ārkārtīgi daiļi veidotajā rokrakstā, kas tik pretējs manējam. Bet arī saturs ļoti jauks. Saulietis rakstīja, ka mana recenzija viņam sagādājusi daudz klusa prieka („Pirmajā brīdī biju pat pārsteigts, ka esmu tā saprasts“). Sākās mūsu

sarakstīšanās. Dzejas lietās tiešu padomu un aizrādījumu Saulietis man gandrīz nedeva tāpat kā vēlāk Brigadere. Toties noskaidrojās kāds literārs noslēpums. Pirmajā *Zalkša almanachā* (1906.) bija divi dzejoļi ar parakstu Ansis Dagestāns. Dzejoļi interesanti un rādīja nepazīstamā autora talantu, bet pēc tam nekad nekur nekāds Anša Dagestāna darbs vairs neparādījās. Apjautājos vēstulē Saulietim, *Zalkša* redaktoram. Dzejnieks atbildēja: Ansis Dagestāns esot viņa draugs, īstā vārdā Jānis Zommers. Dzīvojis ilgu laiku Dagestānā, Kaukāzā. Liels savādnieks. Sarakstījis daudz stāstu, lugu, dzejoļu, bet iespiesti tikai tie divi dzejoļi *Zalkti* — „un tos pašus es viņam toreiz kā plēšus izplēsu“, rakstīja Saulietis. Ja viņš visus šos gadus būtu laidis klajā darbus, būtu aptumšojis dažu labu mūsu zvaigzni. Andra Vītalka pasakā (pieminētā rēgainā tēlojumā) viņš esot tas slaidais vīrs dagestāniešu uzvalkā, kas ātriem soļiem pāriet pagalmu.

Sūtīju Saulietim darbiņus, viņš tos iespieda *Latvijas* literārā pielikumā. Bet mans otrs toreizējais labvēlis Linards Laicēns, kam vienmēr vajadzēja ar kaut ko karot, rakstīja man: šis gribot un gribot mani no „Sauliešonkuļa“ dabūt projām. „Sauliešonkulis“ arī viņu, Laicēnu, esot vēstulē miļi lūdzis strādāt līdz *Latvijā*, bet viņš neko nedošot. (Vēlāk Laicēns Saulietim šo to sūtīja gan.) Kādēļ Saulietis „miļi“ aicināja Laicēnu? 1913. gada sākumā tai pašā *Latvijā* iespiesta Laicēna silti atzinīga atsauksme par Saulieša stāstu grāmatu (ārpus kopotiem rakstiem). Recenzijā Laicēns starp citu piezīmēja, ka „vēl nav aprimusi dažu kritiķu šņakstināšana ap Andra Vītalka *Pasaku*“. Saulietim tai laikā bija prieks par katru draudzīgu vārdu. Lai nu Laicēns rakstīja, ko gribēja, Saulietis man tik cienījams un miļš, ka nenāca ne prātā viņu atstāt. Sūtīju viņam nevien dzejoļu, bet arī kaut ko līdzīgu leģendai ar gramatiski nepareizo virsrakstu *Cīņa dēļ dvēselēm*. Elles un paradīzes krustceļos sātans un Jēzus Kristus cīnījās, lai ie-

gūtu trīs mirušo cilvēku dvēseles: maza zēna, tā sauktās kritušās jaunavas un dzejnieka; uzvarēja beigās Kristus. Gabaliņš Saulietim patika (lai gan ne tā kā dažs mans dzejolis), bet kara dēļ bija atkal atjaunota iepriekšējā cenzūra un daži teikumi manā leģendā tādi, ka varēja rasties bažas, varbūt, aizliegs iespiest visu šo tēlojumu. Tad nu Saulietis pats gāja pie cenzora aprunāties, un gabaliņu beidzot iespieda. — Karš risinājās jau Latvijā, daudzi pasākumi mitējās, un 1915. gada vasaras vidū izdevēji apturēja laikrakstu *Latvija*. Neiespiesti palika arī daži mani darbi, starp tiem kāds dzejolis *Hernbūtieši*, ko Saulietis īpaši cildināja. Blaumanis *Latvijas* literāro vadību bija sācis, Saulietis beidza.

Saulieša laikā avīzes pielikumā parādījās dažs jauns autors. Mani ieinteresēja divas rakstnieces. Viena parakstījās: A. Vītol. Viņai bija pasaka *Ar tēva zirgu*, kurā sievišķīgi siltā, bet inteligentā, vienkāršā stāstījumā tas pats pasakas motīvs, kas Raiņa *Zelta zirgā* un Saulieša balādiskajā *Tēva rokā*, vienā no skaistākiem Saulieša dzejojumiem. Šī Anna Vītola, kuŗas pirmos stāstījumus Saulietis ievietoja *Latviešu Avižu* pielikumā jau kad autore vēl bija viņa skolniece Ķeniņu ģimnazijā, īstā vārdā saucās Anna Bērzkalne. Vēlāk, Latvijas patstāvības pirmajos gados šī īpatnā un raksturā cietā sievietē ievietoja periodikā dažas literātūr-vēsturiskas apceres, studēja augstskolā, nodibināja un kādu laiku vadīja Folkloras krātuvi, pilnīgi piegrieždamās folkloristikai, līdztekus būdama latviešu valodas skolotāja.

Otra autore Marta Altberga *Latvijas* 1915. gada literārā pielikumā parādījās pirmo reizi. Arī prōzas rakstniece, bet spilgtāka, krāsaināka, dzīvāka, tomēr maigāka nekā Vītola-Bērzkalne. Viņa sāka ciklu *Sudraba bulta*, kuŗa pirmais lidojums bija leģenda *Christus vincit*, veltīta Saulietim. Leģendā dzīvi un smalkjūtīgi tēlota jaunas romiešu meitenes Oktāvijas mīlestība uz Nācetes Pravieti. Daži citi jaunās autores ga-

baliņi gan šķita mazāk interesanti; tie bija ārpus *Sudraba bultas* cikla, kaut par vienu no tiem Altberga turpat Latvijas pielikumā saņēma A. Andrasa (Andersona) viņai vēltītu dzejoli. (Arī Alfr. Andersons viens no tā gada debitantiem šai pielikumā.) — Toreiz Saulietim par jauno rakstnieci neapjautājos. Rudenī mani iesauca kaļā, bet nākošā gadā radās izdevība mazliet sarakstīties ar Saulieti. Vēstulē pieminēju arī M. Altbergu, jautāju, kas viņa, kur viņa tagad? Pēc pāris nedēļām kāds strēlnieks (biju jau strēlnieku rezerves pulkā) stāstīja: bijis rotas kancelejā, redzējis, ka man pienākusi vēstule varenī skaistā rokrakstā. „Kāpēc nepaņēmi?“ — „Vai man tavas vēstules jānēsā!“ Kad tiku brīvs no visādiem pienākumiem un varēju aizklūt diezgan tālajā kancelejā (rota sadaļīta pa vairākām mājām Valmieras apkārtnē), vēstule bija jau kaut kā nozudusi. Droši vien tā bija Saulieša vēstule un tur bija ziņas par Martu Altbergu, un tās man gāja zudumā pa daļai minētā strēlnieka dēļ. (Ko tur darīt, viņa vārds taču bija Vērsis!) Drīz pēc tam dzīves apstākļi izvērtās tādi, ka lāga nebija iespējams rakstīt pat vēstules. Martas Altbergas vārdu atkal atradu 1924. un 25. gadā laikrakstos *Balsis* un *Latvis*. Un atkal viņas nelieli tēlojumi bija interesanti, neparastiem sižetiem, svaigām gleznām. Izziņāju, ka rakstniece, kas bēglu gaitās nokļuvusi Pēterpilī, joprojām dzīvo turpat, bet viņas darbus minēto avižu redakcijām iesniedzis Saulietis. Kādēļ Marta Altberga nebrauca uz Latviju? Tas virziens, kas viņas darbos, taču gluži cits nekā tiem rakstniekiem, kas tai laikā redzami Krievijas lielnieciskajos latviešu izdevumos. Tā Altberga man palika neatminēta mikla. Vēl redzēju kādu viņas manuskriptu J. Grīna atvilktnē Valtera un Rapas grāmatnīcā. Manuskriptam klāt Saulieša vēstule un ievada vārdi; dzejnieks esot vēlējis, lai Altbergas darbs iznāktu *Rakstu Avota* seriņā. Apgāda redaktors Grīns laikam bija citās domās un — manuskripts pazuda. Pazuda man šīs pievil-

cīgās rakstniececes pēdas uz visiem laikiem. Nekur nekad vairs neparādījās viņas darbi. (Viņu pieminējis māc. A. Vītols atmiņās par Saulieti *Latvju mēnešrakstā*, 1943.; viņas darbus esmu raksturojis grāmatā *Paziņu portreti* piezīmēs *Tie, kam nav grāmatu*.) Tomēr ļoti vēlētos zināt, kā izveidojās Martas Altbergas liktenis. Viņa mirusi jeb vēl dzīvo?

Vēl 1916. gada vasarā Saulietis vēstulē pieminēja, ka pašlaik „vedoties rakstīt“ tikai stāsti „ar sasāpējušu smieklu“. Tas īpaši zīmējās uz gaŗaku stāstu *Sirdsšķīsti laudis* (šis virsraksts bija likts pēdīnās), kas nāca *Dzimtenes Vēstnesī*. Tur bija vesela galerija Prātaīņu pagasta („valsts“) ievērojamu un cienījamu ļaužu, kas paši sevi vērtē par īsti labiem cilvēkiem; pretstatā tiem nelaimīgu apsēstais Neziņu Jānis, ko visi šie „sirdsšķīstie“ apsmej un nicina. Sekoja vēl citi satiriski stāsti — par kaŗa laika ierāvējiem u. c. Bet tie nelikās sevišķi izdevušies un vērtīgi — tādi gaŗumā stiepti un bez tās asprātības un humora, kas šur tur tik spilgti ielplaiksnījās citos nesatiriskos Saulieša stāstos. — Vēl Saulietis rakstīja, ka kaŗā par tēvzemi miris tuvīnieks, kas viņa Sauliešu mājām bijis saimnieks un kalps vienā personā. Tagad nu iznākot pašam daudz strādāt fizisku darbu. „Nebija jau viņi arī agrāk man sveši“, Saulietis vēstulē piezīmēja. — Tad nāca 1917. gads ar revolūcijas „nārvoņu“. Saulietim aizrakstīju tikai 1918. gadā, jautādams, vai mani vēl atceras. Atbilde laipni mīļa: vai nu varot aizmirst tos, kas dvēselē rada. Dzejnieks ziņoja: bijis smagi slims un domājis jau, ka tuvojas „lielā vienaldzība“.

1919. gada rudenī biju jau Latvijas nacionālajā armijā. Rota bija Cēsis, un viens no kancelejas darbvežiem, Saulieša dzimtās puses cilvēks, stāstīja: Saulietis rakstot lielu lugu par bibelē tēloto seno jūdu ķēniņu nelaimīgo Zaulu. Rudens beigās tiku pārcelts Rīgā, virspavēlnieka štāba informācijas nodaļā. Tur bija daudzi jaunie rakstnieki, starp tiem *Brīvās Zemes* literārās nodaļas vadītājs

Jānis Ezeriņš. Tas reiz rādīja viņam sūtītu, *Brīvai Zemei* domātu Saulieša ziņojumu no Cēsaines. Bet ziņojuma tonis un daži izteicieni Ezeriņam likās nepieņemami un korespondenci neiespieda. Saulietis, protams, Ezeriņam vairs neko nesūtīja. Dzejnieks ar Ezeriņa tēvu kādreiz bijis tuvos draugos, bet *Brīvās Zemes* nākošais literārās daļas redaktors Virza Saulietim bija svešs visādā ziņā, un Saulietis nekad nekļuva šā laikraksta līdzstrādnieks. — Ezeriņš ļoti priecājās par Saulieša dzejoli *Es gribu akmens būt*; tas nu esot īsti saulietisks. Dzejolis, laikam, bija sūtīts kopā ar zināmo korespondenci, tikai iespiests kļuva ne *Brīvajā Zemē*, bet jaunajā laikrakstā *Latvijas Kareivis*, kas sāka iznākt ar 1920. gada februāri. *Kareivja* redaktors A. Plensners bija Saulieša dzimtā pagasta cilvēks, aicināja Saulieti darboties līdz jaunajā laikrakstā, kur tad drīz iespiests drūmi noskaņotais, raksturīgais 1919. gada lielnieku laika stāsts *Brīvība un maize*. Iespiests nu tika, bet kā? Burtliči tanī spiestuvē darbu veica pavirši, mēs, divi jaunie korektori, vēl gluži neiestrādājušies, un stāstā bija tik daudz iespiedumkļūdu, ka Saulietis rakstīja Plensneram: „Vai tad *Latvijas Kareivī* korektūru nemaz nelasa?“ — No 1920. gada vēl pavīd atmiņa: eju kādā novakarē darbā uz *Latv. Kareivja* redakciju, eju cauri pirmajai (kantoņa) istabai: tur sēž Viktors Eglītis (kas jau kļuvis laikraksta literārās nodaļas redaktors) un ļoti uzmanīgi klausās, ko viņam stāsta pretī sēdētājs, kāds ļoti vienkāršs, bārdains lauku vīrs; neko tuvāk neskatos, ieeju dibenistabiņā, istajās redakcijas telpās. Tikai pēc laba laika dabūju zināt, ka lauku vīrs bijis Saulietis. Vai Dieviņ, Saulietis! Kā es varēju nepazīt! Mudīgi metos priekšistabā, bet dzejnieks jau aizgājis.

1919. gada decembrī Saulietis kļuva 50 gadus vecs. Šai reizē īsi apcerēju dzejnieka darbus un īpatību *Daugavas Gada grāmata* un mēnešrakstā *Vainags*. Jāteic: es biju vienīgais, kas šo jubileju atzīmēja, kaut laik-

rakstu mums toreiz jau prāvs skaits. Saulietis man izsacīja pateicību sirsniņi jaukā vēstulē. Bet es biju nejauki nepieklājīgs, es viņam neatbildēju! Vienkārši aiz nolaidības — atliku rakstīšanu, līdz aizmirsās. — 1921. gada sākumā *Brīvība un maize* iznāca atsevišķā, glītā grāmatiņā (bez iespiedumkļūdām, protams) A. Lāča apgādā. Par to es brīnījos, jo Lācis agrāk bija izdevis īsti lubinieciskas grāmatas, reti vien kādu puslīdz vērtīgu. Augusts Lācis un Saulietis — šos divus Augustus es domās nekā nevarēju savienot, bet tā nu tas bija. Antons Austriņš, kas bija *Latvijas Vēstneša* redakcijā, aicināja mani uzrakstīt atsaukumi par jauno Saulieša grāmatu; to arī izdarīju, beigās piemetinādams, ka Saulietis tagad vienuļš un maz ievērots. Saulietis atrakstīja: viņam nepatīkot beigas manā atsauksmē, kur es viņu it kā nožēlojot. „Nekādas nožēlošanas! Nekādas līdzjūtības!“ Viņš sevi apzinoties gluži stipru. Tai pašā vēstulē viņš rādīja sirsniņu interesi par jauno stilu manos dzejoļos (tā dēvēto ekspresionismu): varot redzēt, „ka es gribot pakāpties augstāk un skatīties tālāk“.

20. gadu pirmajā posmā Saulieša darbiem, tā sakot, laipni durvis atvēra divi laikraksti *Latvijas Vēstnesis*, kur Antons Austriņš bija tiešām īsts Saulieša cienītājs, un *Latvis*, kur literāro nodaļu sākumā vadīja Jānis Grīns, vēlāk jaunais žurnālists Oļģerts Liepiņš. Pāris reizes šais gados iznāca arī Rīgā satikties ar Saulieti, bet runāšana mums veikusies tikpat maz, cik pirmo reizi Smiltēnē. Man pat vispār liekas, ka Saulietis atklātāks, siltāks un, tā sakot, runīgāks bijis ne personīgā satiksmē, bet vēstulēs. Mana sarakstīšanās ar Saulieti gan neatjaunojās; vispār mūsu personīgās attiecības izīra. Toties ar interesi saņēmu un lasīju katru jaunu Saulieša darbu, kā arī skatījos viņa lugu izrādes. Skatījos Nacionālā Teātrī psiholoģisko drāmu *Līgo* (1922.), kur Vaivara tēlotājs Jānis Lejiņš bija grimējis Saulieša izskatā. Un atkal bija jādomā par Saulieša un

Brigaderes radniecību, par Brigaderes *Ilgu* un Vaivaru drāmā *Līgo*. Pavisam citāda interese par kaŗa laika komēdiju *Sirdskaite* (1923.), kur pazīstamais saulietiskais varonis, ko pievil sieviete, beigās pats izrādās tikumiski kritis cilvēks, bet viņa nonievātā sieva atspīd īstā tikuma spožumā. Šāda uztvere nu Saulietim neparasta. Lugu maz ievēroja, kaut atzinīgus vārdus par to izsacījis pats Saulieša nīgrākais nīdējs Upītis. *Sirdskaitē* galveno, Mārtiņa lomu tēloja Šaberts, kam tā pirmā lielākā loma Nac. Teātrī. No daiļprōzas darbiem īpaši dziļu iespaidu atstāja 1924. gada *Latvī* iespīestais skumjas poēzijas apstarotais Ziemassvētku stāsts *Viņš*. Saulietiski (jāteic — porukiski) izsmalcinātajam stāsta varonim ideālistam Baidavam ir dēliņš, kam ap Ziemassvētku laiku uz ielas parādās Viņš — Kristus. Zēniņš saslimst un mirst. Baidavs saprot, ka puisīti aizsaucis labākā pasaulē Viņš, ka puisītim šeit nebija īstā mītne. Baidavs sāk domāt, pārvērtēt, skumt, līdz pats ieslīd zināmā garīgā krēslībā, bet nejutas vairs nelaimīgs, jo ir „ārpus visām sistēmām“. (Saturu atstāstu aptuveni).

Saulieša kopoti raksti vispirms sāka nākt jau Zalkša apgādā, tad, sistēmātiskāk kārtoti, autora Varavīksnas apgādā, bet šo izdevumu pārtrauca kaŗš. Beidzot Saulieša uzticīgais draugs Jānis Roze, kas nu kļuvis apgādnieks, laida klajā Saulieša rakstu kopizdevumu 15 grāmatās, arī ārēji skaistās (1924.—1927.). Bija 10 sējumi stāstu, 2 lugu, 2 dzejoļu, 1 eseju. Ik grāmatā Saulietis ievietoja tikai vienāda noskaņojuma darbus chronoloģiskā uzrakstīšanas secībā; te nu varēja redzēt, ka Saulietis nav steidzies ar darbu klajā laišanu, ilgi tos turējis pie sevis; gandrīz nekad sarakstīšanas gads nav pirmā iespieduma gads, bieži vien laika atstarpa liela. Katram sējumam Saulietis licis priekšgalā atsevišķas raksturīgas rindiņas no šā sējuma darbiem; it kā attiecīgā sējuma moto. Šo izdevumu aplūkojot un šķīrstot, likās: tas nu tik rūpīgi izredīgēts, ka šī kārtība

nekad nav grozāma, ka tur ne ko pielikt, ne atņemt. — Tas pats Roze gādāja arī jaunu, visai rūpīgi pārredīgētu Poruka rakstu izdevumu (K. Egles redakcijā). Saulietis piecājjies: beidzot taču Poruka darbi nokļuvuši īstajās rokās.

Jānis Roze ar 1928. gadu sāka izdot arī nelielu mēnešrakstu *Piesauļe* K. Skalbes redakcijā, kur ievietoja tikai latviešu oriģināldarbus. Saulietim šai žurnālā bija, tā sakt, ierādīta goda vieta, un pirmajā gada gājumā katrā burtnīcā kāds Saulieša jaun darbs; vēlāk tie tur vairs tik rēgulāri neparādījās, bet uzticīgs *Piesauļei* dzejnieks palika. Tikai — *Piesauļē* reizēm parādījās daŗz raksts par Saulieti, ar ko dzejnieks pats nebija mierā. Tūliņ pirmajā gadā bija Plūdoņa piezīmes par Saulieša liriku — apm., tās pašas, kas vēlāk Plūdoņa *Literātūras vēsturē*. Saulietim šī nelielā apercīte nebija patikusies; Plūdonis viņa dzejai pieejot „kā koku brāķeris“. 1929. gada decembrī Saulieša 60. dzimšanas dienu atcerējās visi laikraksti un žurnāli, bet tieši *Piesauļē* bija Alfrēda Gobas gan paplašais, bet diezgan netaktiskais, vietām gandrīz augstprātīgais raksts par Saulieti, kur daudzi dzejnieka labākie darbi bija novērtēti zemu, nepietiekami novērtējumu motīvējot. Par Gobas rakstu Saulietis Rozem bija atrakstījis rūgti dzēlīgu vēstuli. — Ar 1928. gadu sāka iznākt arī *Daugava*, lielais J. Grīna vadītais, Valtera un Rapas apgādātais mēnešraksts. Arī tur Saulietis viens no redzamākiem, cienījamākiem līdzstrādniekiem, sakt ar pirmo burtnīcu. *Daugavā* iespīests starp citu kāds no gaŗākiem (gan ne no labākiem) Saulieša stāstiem *Uguntiņa* (1931.). Kad es ar ģimeni apdzīvoju istabu Teodora Zeiferta dzīvoklī, Saulietis, Rīgā iebraucis, kādreiz apciemoja Zeifertu. Mana sieva bija atdarījusi durvis dzejniekam pēc zvanišanas — un stāstīja man: „Es pirmā brīdī vēroju: kas tas vienkāršais vīrs varētu būt? Pie Zeifertiem tāds nekad nav redzēts. Es pat šaubījos, vai lūgt viņu dziļāki, Zeiferts

taču strādā! Bet iznāca pats Zeiferts, izsau-
cās: Saulietis! Tad man kā zvīņas nokrita
no acīm.“ — „Tu taču vismaz elektrību uz-
griezī priekšīstabiņā?“ — „Jā, to jau gan.“
Un tad viņa atcerējās savus ģimnazistes ga-
dus, kad Rīgas ielās Saulietis bieži redzēts:
tumši zils uzvalks, melna platmale, brūna
bārda, allaž viens un nopietns. — Tai cie-
mošanās reizē Saulieti netiku redzējis — gan
kad viņš pēc Teodora Zeiferta nāves atkal
bija Rīgā un apmeklēja Zeiferta ģimeni. Tad
mēs sasveicinājāmies, un tā beidzamā mūsu
tiešas tikšanās reize. Redzēt tomēr Saulieti
redzēju vēlreiz. Tas bija 1930. gada rudenī,
viņa *Kēniņa Zaula* izradē Nacionālā Teātrī
ar Niklāva Struņķa dekorācijām, J. Ģēr-
mani titullomā un Lejiņu kā Dāvidu. Tā
gan nebija pirmizrāde, bet Saulietis vēl ne-
bija no Rīgas aizbraucis un, ieradies arī šai
izrādē, sēdēja viens pats tukšajā direkcijas
ložā. Svārstījos: iet, neiет pie dzejnieka?
Tikpat lielas valodas mums neiznāktu. Bet
pēc pirmā cēlieņa viņš jau bija aizgājis.
Šķirstīju *Teātra Vēstnesi*, kur cieši blakus
lugas autora Saulieša un dekoratora Struņķa
foto attēli. — Divi tik nevienādi cilvēki,
katrs ļoti raksturīgā uzņēmumā. To bija ie-
vērojis arī kāds mans draugs, kas smējās:
„Saulietis un Struņķis! Paši spilgtākie pret-
stati! Un te bildē nu abi kopā kā brāļi!“ —
Saulieša *Zaulu* jau biju lasījis tūlī pēc tam,
kad Roze šo traģēdiju, atzīmējot Saulieša
60. dzimumdienu, izlaida liela formāta grā-
matā. Traģēdijas varonis, šis valdnieks, ko
vajā visādas likstas, šis cilvēks, ko reizēm
pārņem tumšākais izmisums, dzejnieka dziļi
izprasts, un ko viņš, Zauls, pārdzīvo, šķiet
paša Saulieša pārdzīvots. Tieši Saulieša tra-
ģikas uztverei Zauls pats piemērotākais tēls,
lugu daudz skaistu, spēcīgu vietu. Un to-
mēr — ka šī drāma, ko dzejnieks tik ilgi iz-
veidojis, būtu pats labākais Saulieša darbs,
negribētos tik cieši apgalvot. Arī pats Saulie-
tis, kā liecina A. Vītols, nav atzinis vis
Zaulu par savu vērtīgāko sacerējumu, bet
Vītalka *Pasaku* un stāstu *Neaizbeigama aka,*

Veļu tiesai radniecīgu darbu, kur arī ievīts
fantastiskais un mistiskais. — Tiešas at-
tieksmes ar Saulieti vairs nebija, tomēr in-
terese par mani dzejniekam nezuda. Par ma-
nu stāstu *Pumpurkalnu Annas piemiņa* (es-
mu par šo stāstu runājis arī atmiņās par
Brigaderi) Saulietis rakstīja Kārlim Eglem
apmēram tā: „Ja Ērmanis mani klausītu, es
viņu pierunātu, lai viņš par šo Pumpurkalnu
Annu raksta romānu. Tas būtu tāds sievie-
tes tēls, kāda vēl nav latviešu literatūrā. Bet
stātā viņš to parādījis tikai notālēm, kā
miglā.“ — Antons Austrīņš stāstīja: Saulie-
tis pats arī mūža beigu gados domājis rak-
stīt lielu romānu *Trijas paaudzes*. Bet izpil-
dīt šo nodomu viņam nebija lemts. Saulie-
tis dzīvoja laukos, pēc dažādām grūtībām
un konfliktiem iekārtoja dzīvi savos Saulie-
šos, uzcēla sev jaunu dzīvojamo namu, no
vecā atvadīdamies brīnišķīgā dzejolī *Vecā
māja*. Kādu laiku nostrādājis par latviešu
valodas skolotāju Cesvaines ģimnazijā, dzej-
nieks izbeidza arī pedagoga gaitas. Jaunā
dzejnieku paaudze, kas 20. un 30. gadu mi-
jā attīstījās un tapa, Saulietim vairs nebija
tuva. Tomēr viens otrs no jaunajiem godbi-
jībā tuvojās vecajam meistaram. Pie viņa
ieradās jauna dzejniece adūlieniete Lilija Au-
za, rādīja savus dzejoļus, vecais dzejnieks
lasīja, šo to aizrādīja un atzina: kaut kas no
svētās uguns jums ir gan. Tā Lilija Auza
pati stāsta Saulietim veltītā atmiņu dzejolī.
Kādā no mūža beidzamiem gadiem Saulietis
dziedējās Baldonē. Tur viņu uzmeklēja
jauns dzejnieks, vietējais cilvēks, atnesa dze-
joļus, uzklausa vecākā kollēgas spriedumu
un padomu. Šis jaunais bija Pēteris Aigars.
Saulietis dzīvoja savos Sauliešos it kā at-
šķirts un savrups, bet nebūt ne tik vientuļš,
kāds viņš bija savā dzimtā pusē agrākos lai-
kos. Viņam tagad bija pulciņš labu draugu:
Cesvaines mācītājs Vītols, ārsts Dr. Lesnieks
un vēl kādi. Un konservatoriste piāniste
Marija Valterē bija sieviete, kurā Saulietis
beidzot atrada īsto mūža draugu. Radās ģi-
mene: bērni Ilze un Jānis. Saulieša beidza-

mo gadu dzejā tad nu atbalsojās gan ģimenes prieks (skaistā *Purvastrazda dziesma savam bērnam*, cikls *Sirds manta* u. c.), gan ģimenes raizes (dzejolis *Māte un slimie bērni*). Dzejniekam septītā mūža desmitē vēl dzīves spirtuma papildnam, Antonam Austrīņam Saulietis stāstījis: viņš vēl varot nostāigāt kādus desmit kilometrus un pārāk noguris nejūtoties. Bet uzradās tomēr smaga kaite un dzejniekam bija jāiet nāvē 1933. gada sākumā. Tai pašā gadā aizgāja Anna Brigadere un nākamā 1934. — Austrīņš. Man rakstīja Jānis Grīns (ar „klusu smīnu“), vai, saņemot vēsti par Saulieša nāvi, man neesot bijis tā, it kā tēvs būtu miris? Nu — par savu „literāro tēvu“ gan Saulieti pilnām apzīmēt nevaru, bet žēl man dzejnieka bija. — Likteņa ceļi tik savādi: vientuļais, sevī noslēgtais, zināmā mērā pat mizantropiskais Saulietis mira mīlas ģimenes vidū, draugu tuvumā; mūžam sabiedrības alcējs Blaumanis šķīrās no dzīves viens, kaut dziedinātavā. — Vairākus gadus pēc Saulieša nāves gadījās ieskatīties dzejnieka vēstulēs, kuņas viņš kaŗa laikā bija rakstījis kādai jaunai dāmai Almai N. N. Tās bija draudzības un... jā, un mīlestības apgarotas rindas. Pilnīgi šo vēstuļu gaitai neizsekoju, nezīnu, kādēļ šīs attieksmes pārtrūkušas. Atceros:

Pēteris Aigars

NO KURZEMES

*No Kurzemes liedaga ūdeņi plūst
Un stājas man rimti pie kājām.
Un pašam man silti un vēlīgi ķļūst —
Šķiet teiktu kāds: steidzies uz mājām.*

*No Kurzemes purpura mākoņi kļīst
Ar rožu un ceriņu dvesmū.
Es mākoņos raugos — sirds nepazīst:
Vai trimdā, vai dzimtenē esmu.*

*Pār jūru no Kurzemes nopūtas nāk,
Nāk nopūtas sēras un vaidi:
— Kas gāja pret rītiem, vairs nepārnāk,
Tu velti tos cerībām svaidi.*

dažas vēstules bija krievu valodā — kaut kādu pārejošu kaŗa cenzūras noteikumu dēļ. Minētā dāma (tad jau kundze) vēstules uzticēja norakstīšanai Misiņa bibliotēkas pārzīnim Eglem, kas krāja Saulieša arhīvu. Pēc noraksta pagatavošanas oriģinālus aizsūtīja vēstuļu īpašnieci atpakaļ. Ja pareizi atceros, šī kundze dzīvoja kādā mūsu tuvu kaimiņu valstī.

Domājot par Saulieti, rūgti un sāpīgi atcerēties, ka šis latviešu klasikis izmests no vidusskolu programmas latviešu literātūrā. Nezinu, kuŗš gudrelis tur vainīgs un kā šī izmešana motīvēta, bet tā ir liela, ļoti liela netaisnība. Jō programmā atstāts daŗs autors, kuŗa darbu mākslas vērtība diezgan problēmatiska, kamēr izmests smalkais, dziļi latviskais mākslinieks Saulietis, kuŗa darbiem arī liela audzinātāja nozīme. Un arī trimdā iznāk skolām domātas (!) literātūras vēstures, kuŗās Saulietis nav pat pieminēts (tiešām!).

Svešumā dzīvojot, neziņas purvos bradājot, atmiņas mūsu īstākās stiprinātājas. Mēs atceramies bijušo, mēs nevaram un nedrīkstam aizmirst mūsu kultūras skaistos sasniegumus, mūsu klasiskos rakstniekus. Un viens no viņiem Saulietis.

7. III 47.

MŪSU TRIMDAS RAKSTNIECĪBAS CEĻI

Mūsu ceļmalas dzīve mums bieži liek domāt par ceļiem. Un mūsu priekšā turklāt vēl divējādi ceļi — mums uzspiestie ārējās dzīves ceļi, kuŗus zilējam ģeografijas kartēs un atlantos, un līdzās tiem mūsu pašu garīgās dzīves ceļi, kuŗus līdz zināmam laikam mums nespēj uzspiest neviena pati pasaules vara nevienā zemē, ne kontinentā. Bet tikai — līdz zināmam laikam! Savas robežas ir arī garīgajiem spēkiem.

Mūsu garīgās dzīves paudēja vispirmā kārtā ir mūsu rakstniecība, mūsu dzīvais vārds. Kādi tad īsti ir mūsu rakstniecības ceļi šodien? Kādi tie ir, salīdzinot ar citām tautām šais pašos pēckaŗa gados? Un ko tie mums sola?

Par visu mūsu tautas rakstniecību šeit, protams, nevaram runāt. Mūsu priekšā ir tikai mūsu trimdinieku raksti. Tas, liekas, nav daudz. Un tomēr — mūsu tautas pārbaudījuma patiesos apmērus kaut cik apjauzam tikai tad, ja atminamies, ka ārpus mūsu dzimtenes robežām šobrīd ir vairāk nekā divas trešdaļas no visiem latviešu rakstniekiem.

Un tad vēl kas: ja runājam par gara dzīvi trimdā, par rakstniecību, tad mums gan katram skaidrs, ka tie nedaudzie latviešu rakstnieki, kam izgādījās palikt dzimtenē, savā garīgajā dzīvē šobrīd jūtas vēl smagākā trimdā nekā mēs šeit svešumā.

Istenībā tādad, runājot par mūsu šejienes rakstniecību, tai pašā reizē runājam arī par visas tagadējās latviešu rakstniecības dzīvo kodolu. Trimdai ieilgstot, samēri, protams, mainītos, bet pašreiz tie nu tādi ir, vienalga, vai tie kādam patik vai nē.

Mūsu rakstniecības jaunus pēckaŗa ceļus apcerot, nav iespējams ne vārda iebilst par mākslas dzīves jaunajiem ceļiem un problēmām pēckaŗa Eiropā vispārīgi. Mūsu tagadējās dzīves apcerēs un pārrunās vairākkārt

gan atzīmēts, ka mūsu kontinenta māksla, sevišķi rakstniecība, pēc šī otrā pasaules kaŗa nekā sevišķi jauna nesolot. Esot taisni brīnums, cik tā inerta un pieticīga, salīdzinot ar visu to, kas mākslinieku prātus savilņoja pēc pirmā pasaules kaŗa. Kas toreiz bija virzienu un strāvu, un jaunu ticības apliecinājumu, un manifestu! Un tagad? Drīzāk nogurums un neziņa nekā jaunas dzīves ieceres un aicinājumi.

Daudz taisnības šais atzinumos. Bet kam tur ko pārnest. — Māksliniekam? Rakstniekam? Pavisam citāda taču savā tagadējā struktūrā ir visa šī mūsu otrā pēckaŗa dzīve, un nevienam māksliniekam nav pa spēkam tagadējo jauno gara dzīves samezgļojumu izskaidrot par neesošu. Un gluži vienkārši: mēs nemaz neesam vēl jaunā pēckaŗa miera dzīvē iegājuši. Ne saimnieciski, ne garīgi vēl ne! Tā ir tikai atelpa, īsa, pavisam īsa atelpa, kas vajadzīga spēku pārsviešanai uz citām atvaires līnijām. Un tad tikai kādreiz, kas zina, vēl nāks lielā miera diena, tā, kas tad atļaus tautām un zemēm. celt beidzot patiesi jaunu miera dzīvi.

Veltīgi tāpēc ir gaidīt, lai jau šodien dzejnieks teiktu mums jaunās dzīves atziņas, kad pašas jaunās dzīves vēl nemaz nav un nevar būt. Vērosim tāpēc mūsu dienu mākslas dzīves parādības un problēmas patiesi reālas īstenības ietvaros.

Pirmkārt, jāatzīst, ka tā dēvētajā pirmā pēckaŗa mākslas dzīves uzplaukumā bija galu galā vairāk skaļuma nekā satura. Taču ne visi tie jaunie „ismi“, kas tik ātri saradās pēc pirmā pasaules kaŗa un kuŗiem ļaudis visās zemju zemēs tik lēti noticēja, ir pelnījuši, ka mēs tos šodien vēl cildinām kā vērtīgus un nozīmīgus gara dzīves atraisītājus. Te nav runa par rakstniecību vien, bet par toreizējiem jaunajiem mākslas dzīves pagriezieniem vispārīgi. — Vai gan mazums tur

bija to internacionālo modes strāvu, kas tautu garīgos spēkus drīzāk vēl ārdīja un noplicināja, nekā tos stiprināja jaunam atkopšanās darbam.

Kāda gan nozīme tautu garīgo spēku celšanā vai, ja gribat — to izkopšanā varēja būt kādam ego- vai kubofuturismam, imāžinismam, dadaismam, akmeismam vai kādam vēl ērmīgākam ismam?

Nav gan arī sevišķa pamata mums, latviešiem, gausties, ka toreizējie internacionālie mākslas žargoni un īslaicīgā, lētā pajūmošana par tiem būtu mūs izlīdzinājuši no mūsu pašu latviskajiem gara dzīves pamatiem. Nepavisam nē. Mēs tos pārdzīvojām samērā īsi un ātri un tāpat aizmirsām pēc tam, kā nu katrs no tiem savu daļu bija pelnījis.

Bet šodien, kā jau teikts, mūsu šī pēckaŗa dzīve ir būtiski citāda, un nav tur vairs arī tik lielas krāsu dažādības. Un galvenais — nav vairs tagadējā Eiropas mākslas dzīvē tik daudz lētu un skaļu internacionālu saukļu. Ikvienas tautas māksla turas ciešāk savas pašas dzīves ielokā nekā toreiz. Par pirmo, spēcīgāko šī otrā pēckaŗa virzienu, kam izredzes plašāk atbalsoties arī pāri savas zemes robežām, varam atzīmēt franču eksistenciālismu. Bet arī tam, cik pagaidām var spriest, nav nekāda internacionālas sensācijas rakstura, jo tā autors Žans Pols Sarts (Jean Pol Sartre) vispirmā kārtā raksturojams kā loģiskās skaidrības cilvēks. (Viņš nav tikai rakstnieks vien, bet reizē arī kultūras filozofs.) Tad jau drīzāk kādu iekšēju nestabilitāti, taustišanos un aizraušanos varam vērot to zemju literātūrās, kas pēdējos gados pārdzīvojušas radikālākas politiskas pārmaiņas. Tā, piemēram, vācu glezniecības un literātūras mēnešrakstos un laikrakstos līdzās jaunās dzīves pamatu skaidrošanai gaŗas jo gaŗas apceres un diskusijas vēl vienmēr ir arī par tāda gājuma vīriem kā Pablo Pikaso, Kokoška un citiem ultraekstrēmistiem, kuŗus mēs paguvām jau tikpat kā pilnīgi pārdzīvot savas brīvvalsts neatkarības gados.

Pēc šī īsā, vispārīgā laikmeta konturējuma varbūt vieglāk būs saskatāmas arī mūsu pašu rakstniecības iezīmīgākās pamatlīnijas.

Mūsu trimdas rakstniecībā gan neviens atsevišķs posms vēl nav tik tālu noslēdzies, ka mēs to ērti varētu pārrēdēt, tomēr pati mūsu šī laika rakstniecība izvērsta jau pietiekami plaši, lai vismaz par dažiem nozīmīgākiem ideju un domu ceļiem varētu kādu vārdu bilst.

Paģāja krietns laika sprīdis no viņām baigajām bēglu dienām, kad tautiešu tūkstoši, bez padoma klīzdami no vienas caurbraucēju nometnes uz otru, ieraudzīja beidzot pirmo latviešu avīzes lapu trimdā. Tas tad arī bija mūsu tagadējās rakstniecības pats pirmais sākums. Ar skaudrām, izdzīta cilvēka sāpēm un dzimtenes ilgām apdvestu dzejoļa pantīņu, kas bikli un nemājīgi iespiedies starp lielīgi uzpūstajām kaŗa ziņu slejām, sākās mūsu tagadējā trimdas rakstniecība. Un tur bija tikai viens vienīgs motīvs — šai mūsu pirmajā trimdas rakstniecības sākumā — dzimtenes ilgas. Par mūsu rakstniecības ceļiem tolaik vēl nebija ko runāt. Bija tikai viens ceļš, viena pati šaura stūdiņa visām mūsu trimdinieku domām un noskaņām. Un skumji vientulīgā Ziemsvētku vakarā dzejnieka *Sappu kamanas* bija vienīgās, kas zināja šo tālo ceļu uz mājām.

Tagad mūsu jaunajā pēckaŗa dzīvē esam jau tik tālu iekopuši, ka mums ir ne tikai savas avīzes un skatuves, bet jau pāris krietnu literātūras mēnešrakstu. Tāpat savs literātūras mēnešraksts arī tautiešiem Zviedrijā. Arī jaunie grāmatu plaukti kļūst pilnāki mēnesi pēc mēneša, kaut gan paši izdevumi vēl visumā pieticīgi sīki. Un tā nu beidzot varam gan runāt par mūsu jaunās trimdas literātūras ceļiem un virzieniem.

Jauni ceļi parasti sākas ar kādas jaunas paaudzes ieņākšanu rakstniecībā. Arī mūsu periodikā šais pāris gados pazibējis viens otrs jauns vārds, tomēr par kādu jaunu rakstnieku paaudzi tik īsā laikā gan vēl runāt nevaram. Visi mūsu tagadējo autoru

vārdi bija vairāk vai mazāk pazīstami jau dzimtenē. Varētu tāpēc pieņemt, ka arī mūsu tagadējā rakstniecībā velti meklēt ko jaunu.

Ir jā, ir nē. Spēcīgu jaunu strāvojumu mums tiešām nav. Tomēr gandrīz vai katrs autors savā daiļradīšanas attīstībā iziet cauri vairākiem dažādu noskaņu un problēmu posmiem. Tā tas pat vismierīgākajos dzīves apstākļos. Ne nu vēl tagad, kad visa mūsu ārējā un iekšējā dzīve ir pārkārtojusies pamatu pamatos. Dzīvojam laikmetā, kad dzīves uzskati un pārlicības, nākdamas tiešā saskarē ar jaunu pieredzi, gūst arī citus pamatus un citu virzienu. Ir mums daži vērtīgi kultūras darbinieki un literāti, kam kādu internacionālu politisku mācību dēļ vēl nesajā miera dzīvē mūsu pašu tautas nacionālā eksistence savā laikā likās tukšs un nenozīmīgs vārds, kādu citu šķietami svarīgāku piejēmtu principu priekšā. Pēdējo gadu dzīves īstenība beidzot nu sagraūvusi visas šīs agrāko gadu illūzijas un viņus pašus atgriezusi atpakaļ mūsu pašu latviskajā domu pasaulē. Agrāko uzskatu pretinieki svešuma ceļos tā nu kļuvuši domu un cīņu biedri — kopīga ceļa gājēji. Arī tas ir kas jauns. Un klusībā par to priecājamies vairāk kā par jebkuņu citu īslaicīgas modes jaunumu.

Runāt par kādas mākslas ceļiem un virzieniem arvien bijis iespējams tikai ar zināmu piespiešanos, tikai aptuveni, jo katram īstam talantam ir pašam savs ceļš un savs īpašs pasaules skatīšanas veids. Un otrādi — lai arī cik dažādi ir mūsu trimdas autoru domu un noskaņu ceļi — beigu beigās tie liecas visi uz dzimtenes pusi:

*Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi rīta ausmā sapnis nāk,
Ar tevi vien tik bēglis dzīvot māk.*

(Zinaida Lazda)

Ik laikmetam sava pamatskaņa un reizē arī savi dzejnieki — laikmeta dzejnieki. Lielos vēsturiskos notikumos tādu ir vairāk. Tā mūsu pirmajās neatkarības cīņās laikmeta paroli tautā meta ne tikai asi skaudrais Rai-

nis, bet arī citkārt tik liegi sapņainais Skalbe un idilliski filozofiskais Fricis Bārda.

Mūsu pēdējās nelaimes dienās laikmetīgi satrauktus pantus lasījām atkal gandrīz vai ikkatrā avīzes numurā. Un nav tikpat kā neviena starp mūsu dzejniekiem, kam tautas posts šais dienās būtu licies vienaldzīgi nenozīmīgs un tāls. Bet visistākos vīra vārdus savai tautai un laikmetam saukuši tikai daži, pavisam nedaudzi, un to balsis un atbalsis skan vēl šodien kā baisas kaŗa taures.

Vispirmā kārtā te minams Andrejs Eglītis ar savu *Dvēseļu cietoksni* un dzejoļu krājumu *Uz vairoga*. Šai nozarē tās ir spēcīgākās sava veida grāmatas, un, kad latviešu literātūras vēsturē runās vēl pēc gadiem par mūsu dienu hēroiskā patriotisma līriku, tad tās droši vien būs šīs grāmatas, ko pieminēs vispirms. Tāpat kā Kronvaldam un Auseklim, arī Andrejam Eglītim līdz šim bijušas tikai vienas vienīgas domas — domas par tautu un tēvzemi. Vācijā šīs pašas cietās sāpju spīts spilgts pārstāvis ir Pēteris Aigars. Arī viņa liriskā pulsē jo spēcīgi laikmeta atvēzieni. Kaŗa un varonības motīvi pavīdējuši arī Ērika Raistera dzejā. Dēkaini izfabulēti ir Viļa Lesiņa kareivisko varoņu stāsti.

Līdzās šai hēroiskajai laikmeta dzejai, kas atblāzmo tālu kā augstu izcelta lāpa un kas cīnītājiem ir vajadzīga tikpat kā tēvzeme pati un karogs, ir latvisko teiksmu dzeja. Pēc Medeņa un Cedriņa aiziešanas šobrīd Veselis šai mūsu dzejas nozarē stāv stipri savrup.

Tuvās robežās ar šo teiksmaino senatni vietu vietām saiet kopā arī reālākas īstenības gaismā jautamā pagātne — mūsu dzimtenes vēsturiskā senatne, sevišķi vēl dzejnieku skatījumā. Šādi senatnes redzētāji mūsu vidū ir Aīda Niedra, Jonass Miesnieks, Ilona Leimane, savā nepabeigtajā hērnhūtiešu romānā arī Artūrs Baumanis. Mūsu cittautu literātūras pagātnē ar savām biogrāfiskajām novelēm lasītājus ievada Jānis Sarma un Olgerts Liepiņš. Senatnes ainavas sa-

vās balādēs ceļ gaismā Kārlis Ābele, tāpat arī Nikolajs Kalniņš bajāru dziesmās.

Personīgo atmiņu dzejā dzīvo Jānis Jaunsudrabiņš. Pie viņa dzīvajiem atmiņu tēliem latviešu lasītājs šodien ciemojas tikpat kā pie tuviniekiem paša dzimtajā pusē. Par atmiņu dzeju saucama arī Pēterā Ērmaņa rakstu lielākā tiesa. Tikai vide tur cita — sapņi par grāmatām, par draugu grāmatu rūķi, par krāšņo latvisko rakstu izstādes cimdu pāri u. c. Jaunsudrabiņa atmiņās izejam kā rasainā vasaras rītā, kad visa nora un lauks ir jaunas, mostošas dzīvības pilni. Pēteris Ērmanis turpretī vispirmā kārtā ir istabas cilvēks, un tie ir latviskās kultūras darinājumi, kas silti apņem viņa domas bijušo dienu atspīdumos.

Atmiņu dzejas novadi mūsu trimdas rakstniecībā ir visplašākie, un līdzās Jaunsudrabiņam un Ērmanim kā raksturīgākajiem šīs dzejas pārstāvjiem minami vēl desmitiem citu autoru tiklāb saistītajā kā nesaistītajā valodā. Tēlotā vide te tikpat daudzpusīgi dažāda, cik dažādi ir bijuši mūsu rakstnieku personīgās pieredzes un interešu ceļi. Lielā pārsvarā tā vēl vienmēr ir bijušā lauku dzīve, kas tuva arī mūsu jaunākajiem rakstnieku gadu gājumiem, kaut tie paši jau agri kļuvuši pilsētnieki.

Dimpīgā piektā gada notikumus savā atmiņu romānā izstāsta Artūrs Kroders. Šo pašu laikmetu, tikai plašākās aplodās, tēlojis arī Pāvils Gruzna savā vēl nublicētajā trimdas romānā. Personīgu atmiņu un vērojumu elementi spoguļojas arī Jāņa Klīdzēja, Alfreda Dziļuma, Emīla Skujēnīka, Ģirta Salnā, Irmas Grebzdē un Jāņa Zandera dzimtenes stāstos un novelēs. Vispirmā kārtā tie ir mūsu dzimtenes ļaudis, viņu darbi, cīņas un likteņi, kas tēloti šo autoru grāmatās. Bet ir mums arī pāris autoru, kuŗu darbos, līdzās visam tam vēl jo sevišķā, izcila vieta ir mūsu dzimtenes dabai, mūsu lauku ainavai. Tie ir Pāvils Klāns un Kārlis Ieviņš. Klāna liegi zīmētās miniatūras un Ieviņa jūsmīgie lauku ainavu tēlojumi

viņa jaunajā dzimtenes romānā, kuŗa fragments bija iespiests *Daugavā*, atļauj runāt arī par īpašu dzimtenes dabas dzeju mūsu trimdas rakstos.

Drūmās noskaņas un pagurums bieži vien smagi un bezcerīgi nomāc bēglu ļaudis. Par trimdas rakstniecību visumā to tomēr nevar teikt. Ir, protams, arī te savi drūmāki motīvi (Rūtai Skujiņai, Elzai Ņezberei u. c.), bet visumā mūsu dzejai un gara dzīvei jūtama kāda dziļāka, vitāli spēcīgāka apakšstrāva, kas radītājiem spēkiem nelauj tik ātri apsīkt. Atsevišķas bēglu bēdas gūst pavisam citādu jēgu un nozīmi, kad tās skata no visas mūsu tautas un tēvzemes viedokļa. Tāpēc arī vienu un to pašu autoru darbos parasti vērojami abi šie aspekti.

Es nezīnu, vai vienkārša dzejoļa formā būtu kur lasīts vēl iespaidīgāk izteikts nabaga, bezpajumtnieka bēgļa beztiesiskais stāvoklis, kā to lasām, piemēram, Kārļa Dziļlejas vārsnās *Cilvēks jautā*. Bet tai pašā laikā savu neatvairāmo spēku šīs rindas gūst taisni ar to, ka te runā ne tikai par kļīstošu bēgli vien, bet par visu mūsu izmocīto tautu. Tā te viss, it viss ir ciešām saitēm ar dzimteni siets, pat mūsu pašu ikdienas sāpe un krusts. Trimdinieku ciešanu dzeja vienā un tai pašā reizē tā kļūst arī par īpašu nodaļu mūsu patriotiskajā dzejā, un Dziļleja šais pēdējos pāris gados ir kļuvis par vienu no visspēcīgākajiem šīs dzejas autoriem. Šādā pašā nozīmē gan lirikā, gan epikā ierindojami vēl Arveds Svābe, Jānis Grīns, Velta Toma, Klāra Zāle, Karola Dāle, Anna Dagda, Valdis Mežezers, Arturs Kaugars, Jānis Klīdzējs, Lija Kronberga un vēl citi, kas gan tiešāk un iezīmīgāk sevi rādījuši vēl kādās citās sakarībās.

Daudz ticības pilnu dzīvības vārd u gadās lasīt arī mūsu visskumjākajās dzejas nodaļās. Bet ir mums arī autori, kam dzīvība pati ir gandrīz viss viņu dzejas pamats un apvārsnis — dzīvība tās visdažādākajos veidos un paveidos. Zinaīda Lazda, kādreizējo *Zaļo vārtu* autore, savās dziļākajās pa-

matnoskaņās ir vēl vienmēr tā pati dzīvības daudzinātāja un nākotnes ticētāja, kas viņās dienās dzimtenē, un Veronika Strēlerte, kas vispirmā kārtā mums bija augstāko atziņu alcēja un aistēte, savā trimdas dzejā ir kļuvusi vēl vitālāka kā kādreiz.

Trimdas dzejnieks tic savas tautas dzīvības spēkiem arī tad vēl, kad parasto ikdienas cilvēku māc bezcerība un trulums. Vienalga, vai tie ir sirmā dziesminieka Luža Bērziņa rāmie mierinājuma vārdi, vai Arveda Švābes niknais sauciens pēc augstākās cilvēcības kusias dzīvības vārdā, kuŗu uz rokām tēvs nes cauri degošas pilsētas drupām, vienalga — pēdējā ticība visur un arvien ir dzīvības ir dzīvībai. Un jo sevišķi vēl pašas tautas dzīvībai.

Tik daudz, kā redzams, ir šo dažādo ceļu, pa kuŗiem mūsu trimdas rakstniecība ved mūs atkal un atkal uz dzimtenes pusi. Bet dzimtene nav tikai mūsu Latvijas lauki un pilsētas vien, mūsu birzis un liči, un baltais jūras krasts. Tā mums ir daudz vēl kas vairāk. Un vispirmā kārtā arī vēl tas dzīvais cilvēks pats, kas šai zemē tapis un audzis un tās dzīvē un kultūrā arī patiesi ieaudzis. Citāda taču veņas viņam pasaules ainava nekā tam, kas pats savas brīvās zemes gaisu nekad nav elpojis.

Nav māzums mūsu trimdas rakstniecībā arī to literāro darbu, kuŗu temats gan nav mūsu dzimtene vārda tiešā, un tuvā nozīmē, bet kas tāpat radušies latviskas kultūras gaisotnē kā pirmie. Ceļš uz cilvēku — tā varētu raksturot gandrīz vai visu šo autoru ceļu. Vispirmā kārtā, protams, tas ir ceļš uz mūsu pašu latvisko cilvēku. Bez šī latviskā cilvēka paša mūsu dzimtenes aйна nav jau arī nemaz domājama. Bet beigu beigās tas ir arī ceļš uz cilvēku vispārīgi — uz cilvēcību.

Latviskais un vispārcilvēcīgais savos dziļākajos pamatos ir viens un tas pats. Tie nebūt nav divi dažādi vai pat pretstatīgi šķirti saturī. To redzam kaut vai mūsu pašu reliģiskajā dzejā. Reliģiskais pārdzīvo-

jums ir taču būtiski kosmisks, vispārcilvēcīgs. Bet tai pašā reizē ikvienas tautas reliģiskā dzeja ir arī savādi iekrāsota. Šīs atšķirības bieži vien tiktikko jaužamas, un tomēr tās ir. Un jau no mūsu garīgās dzejas pašiem pirmajiem sākumiem, no Firekera. Taisni šis nacionālais iekrāsojums reliģiskajā dzejā jau arī ir tas, kas to padara pašai tautai tuvāku un cilvēcīgi tiešāku. Arī reliģiskā dzeja tā kļūst par ceļu ne tikai uz Dievu, bet arī uz cilvēku pašu — uz cilvēku, protams, šā vārda dziļākajā nozīmē.

Šeit trimdā mūsu reliģiskajai dzejai, tā vien liekas, it kā būtu plašāka gultne. Dažu labu reliģisku dziesmu sastopam arī citādi gluži laicīgu dzejnieku darbos. Šīs dzejas ievērojamākie autori ir Ludis Bērziņš, Kārlis Kundziņš, Valdis Mežezers, Kārlis un Elza Ābeles, Elza Ķezbere, Karola Dāle, Veronika Strēlerte u. c. Īpatu, nacionāli reliģisku motīvu pilna ir arī Andreja Eglīša dzeja.

Jau dzimtenē aizsāktā tālo ceļu uz cilvēcības cilvēku turpina trimdā Martiņš Zīverts. Tikpat labi varētu teikt, ka Zīverts turpina vēl vienmēr arī pašas drāmas problēmas risināšanu tik patstāvīgi un neatlaidīgi kā neviens cits mums zināms autors, bet tas savukārt ir jautājums par sevi un lāga vairs neiederas mūsu apcerē. Turklāt vēl par to jau ir rakstīts tiku tikām mūsu periodikā, kad vien kāds jauns Zīverta darbs vai pārstudēts uzvedums bijis atkal jāapcer. Bet neviena liela stila drāma, kādu gandrīz vai ikkatrā jaunā darbā mums sniedz Zīverts, nevar nerisināt arī paša cilvēka problēmu. Neviena Zīverta luga nav tikai veikla skatuviska spēle vien, arī komēdijas ne. Viņa *Karātavu komēdija* ir ne mazāk īstas cilvēcības drāma kā *Tīrelpurvs* vai *Vara*. Tikai vide ir cita un, protams, arī ārējā situācija.

Paša cilvēka problēmu psiholoģiski ētiskā plāksnē vietu vietām mēģinājusi risināt arī Konstance Miķelsone un Voldemārs Kārklis. Šai sakarā pieminama arī Friča

Dziesmas apcerīgā domu lirika un Zentas Mauriņas eseja un romāns.

Aiz tīra skatīšanās priekā raksta Anšlavs Eglītis un Knuts Lesiņš, nepūlēdamies nevienu ne aicināt, ne rāt, ne pamācīt. Arī viņu ceļš ved uz dzīvo cilvēku pašu, un viņu nostājai mūsu rakstos jau krietni vecas tradīcijas, vismaz līdz Piebalgas smīnīgo zemnieku filozofu — brāļu Kaudzišu *Mērnieku laikiem* tās sniedzas itin noteikti. Arī Edvarts Vulfs, Jānis Ezeriņš, pa daļai arī Pāvils Rozītis un Ādolfs Erss ir viņu ceļa priekšgājējos; Eriks Ādamsons viņu pašu laika biedrs.

Pret šādu genealoģijas līniju ir, protams, daudz arī ko iebilst. Brāļiem Kaudzītēm, piemēram, pret viņu Ilzi, Lienu vai Kasparu ir pašiem arī liela pietāte, kad viņi tēlo šo cilvēku ciešanas un bojāeju. Arī Ezeriņam visumā ir vēl cilvēcīgi silta un iejūtīga tuvība pret viņa paša tēlotajiem cilvēkiem, kurpretī Anšlavs Eglītis un Knuts Lesiņš apmēram kā savā laikā franču Stendāls apzinīgi vairās lasītājam atklāt savas pašu jūtas un nostāju. Viņi ir intelektuālisti vispirmā kārtā, un, bezkaislīgi dzīves raibajā juklī veroties, viņiem nereti nāk smīns arī tad, kad citiem visapkārt sejas raucas svinīgi nopietnas vai pat acīs viešas aizkustinājuma asaras. Viņu cilvēki lielāko tiesu ir jaunlaiku civilizācijas cilvēki un ne katru reizi to garīgās saknes turas vairs cieši dzimtenes zemē. Anšlava Eglīša *Dapsanga* sabiedrībā dzimtenīgi ir vairs tikai pirmatnīgie aziātu kalnieši. Visi pārējie — internacionāli lielās pasaules pilsoņi. —

Visjaunākajā mūsu rakstnieku paaudzē ar

šo grupu, liekas, diezgan tuvu pa ceļam ir Irmāi Liepsalai un Ritai Liepai. Senioru Voldemāru Dambergu šai sakarā varētu minēt tikai ar ierunām.

Mūsu šejienes rakstniecības pilnīgam iztīrījumam būtu vajadzīgi daudz plašāki raksta apmēri, jo neviens rakstnieks nav taču noraksturojams tikai ar vienkāršu viņa vārda atzīmēšanu vienā vai otrā literārā nogrupējumā. Ikvienam autoram mēdz būt dažādi darbi, un nereti pat vienā un tai pašā stāstu vai dzejoļu krājumā tie atšķiras viens no otra tik tālu, ka katram no tiem ne tikai sava noskaņa, bet arī citādi ideju ceļi, piemēram, dzejoļu krājumu atsevišķām nodaļām. Mans tiešais nolūks šais piezīmēs nebija bibliografiski izsekot visus mūsu trimdas autorus, ne arī skaidrot tos monografiski, bet gan īsos vilcienos uzvest mūsu tagadējās rakstniecības vispārīgo ainavu, pašus autorus minot kā piemērus tikai tik tālu, cik tie vienā vai otrā gadījumā rādījās piemēroti.

Mūsu rakstniecības ceļi, ne autori šoreiz mūs saista vispirmā kārtā. Un, īsumā skicēti, tādi nu tie ir, no viena Eglīša, tā sakot, līdz otram: no Andreja Eglīša līdz Anšlavam Eglītim, no latviskā *Dvēseļu cietokšņa* līdz internacionālajam *Dapsangam*. Tas nav mazs garīgo spēku atvēziens. Nekādā ziņā nē! Bet tas arī rāda, cik iekšēji spraiga un daudzpusīga jau izvērtusies mūsu rakstniecība svešumā un cik spēcīgi veselīgs ir tās kodols. Un tas liecina droši, ka arī turpmākai attīstībai garīgā mums var pietikt vēl labam laikam, ja vien paši neizkaisāmies pārāk ātri visas pasaules vējos.

Elza Ķezbere

SAPNIS

Lietus lāses sita,
Dzelkšņi dūra,
Tumsa ceļā krita,
Sāpe sūra
Sirdī ļauni koda.
Kur lai zūdu!

Neizbēgšu soda.
Sauja trūdu
Pārvertīšos liesmās.
Lasu zībsni spožu:
— Izdziedātu dziesmās
Tevi apžēlošu! —

C H R O N I K A

KULTŪRAS BARDZĪBA

Tāpat kā puķe neatvairāmi tiecas pēc saules un tās zieds negrozīgi atveņas un seko tai, tā cilvēks instinktivi un tikpat neatvairāmi un negrozīgi tiecas pēc pilnīgākas dzīves. Visas kultūras tiekmes neizteic neko citu, kā ilgas pēc šādas vienmēr pilnīgākas resp. tīkamākas dzīves. Vai tā būtu uguns iekuršanas, vai metālu apstrādāšanas mākslas atrašana, vai pāreja no medicīnas uz zemkopību, vai sākumā primitīvo un vēlāk vienmēr komplikētāko mašīnu un ierīču izgudrošana, — ikviens no šiem kultūras sasniegumiem vienmēr nozīmēja viņa dzīves atvieglojumu un tās tīkamības pieaugumu. Kultūras sasniegumu dēļ cilvēks samazina sev fiziskā darba smagumu, atlicina vienmēr lielāku laiku atpūtai un reizē zināmā mērā atbrīvojas arī no smagām rūpēm par rītdienu; dzīves cīņa zaudē savu pīrmatnējo asumu, labi iekārtota sabiedrība katram garantē uzturu par darbu, kas nepārsniedz viņa spēkus, un tā visa cilvēku dzīve iepeld it kā rāmos ūdeņos.

Kroni šādas kultūras dzīves tīkamībai uzliek garīgās kultūras sasniegumi: tie dod saturu un ierosmi viņa dvēselei, kas atbrīvojusies no nepieciešamības pievērsties vienīgi cīņai par uzturu. Baudot mākslas, literatūru, filozofiju, zinātnes — cilvēka gars paceļas skaistuma un patiesības sfērās, pasaule kļūst apgarota, tai it kā aužas cauri smalka mūzika, cilvēka dvēsele šūpojas delikātu emociju un vīzošu domu viļņos, un, lūk, ja ir dzīve, ko ir vērts dzīvot, tad, liekas, tā ir šī no smagas piepūles brīvā un gara bauda pilnā dzīve. Tā tas arī kā ideāls zaigos priekšā daudziem, sirdsdzilumā varbūt visiem, — visi dvēseles taustekļi tieksies pēc tās, un liekas arī nesaprotami, kādēļ gan lai cilvēks ar visu būti netiektos pēc tā, kas tik labi atbilst viņa dziļākām ilgām?

Par spīti šķietamai nesaprotamībai cilvēce daudzdu tūkstošu gadu ilgā pieredzē tomēr ir atzinusi, ka šim tieksmēm pēc kultūras un tīkamā nedrīkst sekot bez apdoma. Nabaga gana zēns gan sapņo, ja viņš kļūtu ķēniņš, tad taukus vien ēstu, bet, nācis jau mērenā turībā, viņš drīz pārliecinās, ka taukus vien tomēr nevar ēst, bet vajadzīga arī cieta maizes garoza. Lidmašīnu konstruktori gudro gan tā sakot dienu un nakti, kā pārvarēt gaisa protestību, bet ja nu tas tiem pilnīgi izdotos, tad tā būtu katastrofa, jo lidma-

šīna tomēr turas gaisā tikai gaisa pretestības dēļ. Tā arī cilvēks, vispirms, ir dabas konstruēts fizisks aparāts, kuŗa pastāvēšanas un darbības nosacījumi nepielūdzami ielikti jau tā konstrukcijā. Šis aparāts var pastāvēt tikai, ja tas kustas un darbojas, un darbojas ne tukšumā, bet tai vidē, kuŗā tas dzīvo, juzdams tās spiedienu un tieši balstīdamies šai spiedienā un izlietodams to savu spēju attīstīšanai.

Cik tālu ir runa par cilvēka fizisko struktūru, tad tagad tas jau ir vispār atzīts, ka pilnīga dikā stāvēšana, bezdarbība, kas smagā darbā pārpūļētam liekas lielākā laime, tomēr tāda nav, bet drīzāk vidrošākā cilvēka nelaime un posts viņa veselībai. Pārsmalcinātās pilsētu kultūras cilvēki tāpēc ir daudz neveselīgāki, vairāk slimo un ātrāk mirst nekā darbīgie lauku ļaudis. Tāpēc tad arī kultūras zemēs jau no tīri fizioloģiska viedokļa noteikti atzīst vajadzību par jaunu tvorties dabai un iekārtot cilvēku dzīvē, it sevišķi audzināšanā, atkal fizisku piepūli.

Situācijas nopietnība tomēr prasa vēl radikālāku visa dzīves stila reformu. Tiešām, cilvēks ir dabas būte nevien no fiziskā, bet arī no garīgā viedokļa, un daba to radījusi, lai tas lielāko daļu no savas nevien fiziskās, bet arī garīgās enerģijas tērētu cīņā pret apkārtnes pretestību un apdraudējumiem un nevis tīksmīgiem pārdzīvojumiem. Dabai tuvu stāvošā dzīvē tīksme un bauda nekad nav darbības mērķis un tiešas pievērsšanās priekšmets, bet gan tikai piolikums un noslēgums darbībai, kas pievērsta kādiem dzīves uzdevumiem un sekmīgi tos veic. Ja tīksme kļūst par pašmērķi, tad ar to lietu dabiskā kārtība ir apgriezta ačgārnī, bet daba to necieš. Tāpēc ir jau sen teikts, ka laime cilvēkiem ir visgrūtāki panesama lieta. Laimīgākie brīži tautu vēsturē ir laikmeti, kad tās, tikko izgājušas no šauriem primitīviem apstākļiem, sāk kāpt uz augšu un redz sev pavejamies pilnīgākas kultūras dzīves izredzes: tad atklājas tik daudz nepieciešamu un nediskutējamu uzdevumu, tik daudz neapšaubāmu vērtību, kas jārealizē un ko var realizēt, ja valda liela vienprātība, pacilātība un jūsmīgs radoša darba patoss. Bet tiklīdz gribētais visumā sasniegts un nodrošināta arī jau lielāka labklājība tā, ka liekas, ir pienācis brīdis, kad pēc grūta celtniecības darba

vajadzētu sākties laimīgai augļu baudīšanai, — tieši tad paradoksālā kārtā vispārīgais gara stāvoklis straujī sāk slidēt uz leju, sākas dažādas krīzes un visādas nelaimes.

Tā daudzu tautu vēsturē mēs vērojam, ka tūlī pēc augstāko sasniegumu realizēšanās un pēc vairāk vai mazāk augsta labklājības un kultūras stāvokļa sasniegšanas sākas arī dzīves pagrimsšana un tautas deģenerācija. Cilvēki, atraisīti no kalpošanas svarīgiem kopējās dzīves uzdevumiem, pilnīgi pievēršas savai personīgai dzīvei un tās šaurām interesēm, liekot sevi vadīt galvenā kārtā domām par dzīves baudīšanu, un tūlī arī sākas nesaskaņas, sākas runas par dzīves tukšumu, histeriska mākslīgu darbības mērķu un uzdevumu meklēšana, bet līdz ar to vienmēr straujāka novēršanās no dabiskām vērtībām. Sekas tad izpaužas drīz: pagrimsst ģimenes dzīve, sievietes vairs negrib būt mātes, tauta sāk lēnāk vai straujāk izmirt un pamazām dod vietu citai primitīvākai tautai, kurai dzīve vēl pietiekami grūta, lai tā būtu optimiska un dzīves spara pilna!

Šāda veida gandrīz regulāra evolūcija tomēr nav atkarīga no kādu pārdabisku spēku fatāla lēmuma, bet lielā mērā sakņojas paša cilvēka garīgās dzīves dinamikā, ja tai ļauj iet savu gaitu. Tiešām, ja pievēršamies vispirms intelektuālai dzīvei, tad tā, atraisīta no svarīgu dzīves uzdevumu veikšanas, parasti vērsas vai nu uz mākslotu dzīves komplikāciju un pat tās ārdīšanu, vai arī kļūst tukša un izstīdījusi, nereti panīkstot grāmatu putekļos. Dabiskā dzīvē prāta atraisīšanās no dzīves uzdevumiem un izlidošana tīri garīgā sfairā ir izņēmums, kas notiek tikai „vaļas brīžos“, skola te tiešām nozīmē „scholē“ (grieķiski = vaļas brīdis). Pat lielais filozofs Dekarts vēstulē princesei Elizabetei raksta, ka viņš turoties pie paraduma veltīt tikai visai nedaudz stundu dienā lietām, kas nodarbina it sevišķi iztēli, un nedaudz stundu gadā uzdevumiem, kas nodarbina tikai prātu. Tiešām, ja kultūras apstākļos pārticībā dzīvojoša vidusmēra cilvēka prāts, kuram sveša dziļāka gudrība, kļūst brīvs no dzīves uzdotiem pienākumiem un sāk klejot, meklējams sev nodarbības vielu, tad ir puslīdz droši, ka šis klejojotais cilvēku biežāk novedīs nevis paradīzē, bet drīzāk gan ellē.

Kultūras cilvēks tiecas dzīvot, cik tas viņa spēkā, bez piepūles, tīkamās jūtās resp. baudās. Bet dzīve, kas pievērsta galvenā kārtā jūtām un baudām (kaut arī tā saucamām augstākām), kurā nav nemaz vai ir ļoti maz piepūles, nodarbina vienīgi tikai cilvēka pasīvās spējas, turpretim aktīvie spēki un viņa griba paliek nevingrināti. Tam kā sekas ir zināmas disproporcijas, zināmas disharmonijas rašanās dvēseles struktūrā. Kopjot vienīgi jūtas, mēs tās izaudzējam pārāk spēcīgas un nespējam vairs

valdīt. Viss tas rada ļaunu prognozi jau individuālajai dzīvei. Bet kopš seniem laikiem tiek uzsvertas it sevišķi pārmērīgas jutekliskās dzīves ļaunās sekas kopējai tautas dzīvei. Cilvēki, kas nespēj valdīt sevi, ir glēvi pret savām iekārēm (nespēj, piem., būt taisnīgi) un, vispār rūpēdami vienīgi par personīgo tīkamību, ir glēvi arī kopējo lietu aizstāvēšanā. Šo negatīvo kultūras ietekmi atzīmē visi senie rakstnieki. Tā Jūlijs Cezars slavē beļģiešus kā krietnākos un virišķīgākos no galliem un izskaidro viņu tikumus ar to, ka tie vistālāk no romiešu kultūras izsmalcinātības. Tāpat senais vēsturnieks Tacīts slavē ģermāņu augstos tikumus un cēloni atkal redz faktā, ka tos nav vēl skārusi kultūra. Vēl grieķis Ksenofons atstāsta kādu Sokrata sarunu ar baudas filozofu Aristipu, kurā pēdējais spiests atzīt, ka baudas dzīves izvirzīšana par ideālu agri vai vēlū noved kā atsevišķo cilvēku, tā tautu verdzībā.

Bet viss tas jau sen ir bijis zināms un ir veca patiesība. Kultūra ir barga kundze un nežēlīgi soda, ja tai tuvojās bez piesardzības. Tāpēc kultūra ir sevišķi bīstama tautām, kas dzīvojušas grūtos apstākļos: tās bieži pārvērtē par augstu kultūras tīksmes vērtību un par daudz vairās no visa, kas tām atgādina pārciestās grūtības. Baudas un tīksmes pārvērtēšanu tāpēc daži sabiedriskās dzīves vērtētāji raksturo kā plebējisku īpašību (tā, piem., Niče), un tiešām, kas gan lepnāk ģērbjas un nesātīgāk ēd, un lielmanīgāk, visas grūtības no ceļa novēršot, audzina bērnus kā parvenīji — iznīreji, kas pēkšņi no trūcības pacēlušies līdz bagātībai?

Bet viss tas ir gudrības trūkums. Cilvēks tāpat kā visas dzīvas būtes ir dabas loceklis un padots tās likumiem, un nekāda kultūra to nevar atbrīvot no šīs padotības. Bet daba baudu un tīksmi ir likusi pēdējā vietā, bet pirmā — aktīvu darbību, piepūli un grūtības. Un ja kultūra tiecas šos pēdējos elementus no dzīves izstumt, tad gudriem vadītājiem un audzinātājiem jāzina, ka tie tomēr tajā nepieciešami un ka dzīve bez šiem elementiem deģenerē. To labi zināja senie spartieši, to labi arī vēl tagad zina vecās kultūras tautas, un tās tāpēc jaunatnes audzināšanā apzinīgi kārtu grūtības un skarbās un šķietami nepatīkamas lietas. Mēs šai ziņā esam bijuši vēl naivi, un bieži ir nepatīkami redzēt, cik lielas kļūdas dažreiz izdarām gan ģimenes, gan skolas audzināšanā. Daudzas mātes un dažreiz arī skolotāji domā, ka galvenais audzināšanas uzdevums — atbrīvot bērnu no katras piepūles. Bet tā ir tuvredzība, un par to reizēm dārgi jāmaksā, tā ka te atkal bieži ir tā, ka īstie draugi ne vienmēr ir tie, kas ieteic vispatīkamāko, bet gan tie, kas nebaidās ieteikt arī nepatīkamo, ja tas nepieciešami.

Kultūra varēs pastāvēt tikai tad, ja tautas spēš

atsacīties no šauri tīksmainās dzīves ideāla un ievēdīs tajā arī zināmu skarbumu, lai tā līdzsvarotu kultūru un uzturētu dzīvas visas svarīgākās cilvēka spējas.

Prof. P. Jurevičs

PĀVILA GRUZNAS GRĀMATA

Pāvils Gruzna, Dzīves teiksmas. Noveles. Augsburgā, 1946., O. Krolla apgāds.

Pāvilam Gruznam visai savdabīgs, nekādā noceiktā virzienā neietilpināms talants. Viņš sniedzis īpatnējās impresijās tvirtus gan psiholoģiskus, gan laikmeta tēlojumus, nevairādamies (īpaši jaunībā) arī ekstrāvagances, kas viņa dabā. Allaž bijis sirsnīgs, īsts, bez viltības un izlikšanās. Rakstījis diezgan daudz, bet grāmatās Gruznas vairāk kā 40 gadus ilgā literārā mūžā vākums iekļauts maz. Grāmatās ir lugas (ne jau visas, kādas 5—6 no Gruznas lugu lielā skaita), stāstu grāmata Zults, romāns Bursaki, vēl šīs tas. Vairums Gruznas darbu iegrimuši dažādos laikrakstos, žurnālos (no Dzelmes līdz Ceļam), kalendāros. Ir daudzi neiespiesti darbi, īpaši lugas. Tādēļ patīkami konstatēt, ka trimdā iznākusi Gruznas noveļu grāmatiņa.

Varbūt tās nav noveles vārdā īstā nozīmē. Tie ir uzskicējumi, vērojumi, raksturojumi. Bet arī uzmetuma veidā autors rāda mākslinieka spējas, rāda savu dabisko oriģinālītāti. Par novelēm varētu apzīmēt gabaliņus Vecā liepa, Tuvi tālā, Alma Rūte. Autors atradis grāmatai īsto nosaukumu. Vēlu saviem darbiem, šķiet, Gruzna lielāko tiesu ņēmis no dzīves, bet dzīve taču bieži vien liekas īsti fantastiska, pat teiksmaina. Šī teiksmainība parādās vispirms neparastos un raibos mūža gājumos (Dzīves stāsts, Rafi-chans). Tā parādās zīmīgos, liktenīgos gadījumos (Vecā liepa, 279. paragrafs). Tā izteicas īpatnējos raksturos, kas sevišķi vēroti autoram tuvajā mākslinieku vidē (Mākslas entuziasts, Alma Rūte, arī Rafi-chans). Un beidzot sava skaista, kaut sāpīga fantastika ir arī psiholoģiskām komplikācijām milas pārdzīvojumos (Tuvi tālā).

Atskaitot divus sirds spožuma apstarotus silti liriskus gabaliņus Mūritis un Staburags, citi darbi grāmatā strauji dinamiski — autors steidzīgās, bet spīgtās impresijās, izceļot tomēr raksturīgo, rindo notikumus pēc notikuma. Dzīves teiksmās gabaliņi sakārtoti pa daļai chronoloģiskā tēloto notikumu secībā. Pirmais darbs Dzīves stāsts stāsta par 18. un 19. gadu simteņa miju, un stāstītājs ir hernhūtiētis, kas savu apbrīnojamo mūža gaitu ielicis tā laika rakstu valodā. Pēdējais darbs Staburags beidzas ar mūsu tautas tagadējām bēdām un sāpēm, kuŗu simbols ir Staburags kopš seniem laikiem. Ļoti koncentrēti („pēc aculiecinieku nostāstiem“) izstāstīts gabaliņš par 279. paragrafu un liktenīgajiem notikumiem, kuŗu vija velkas no

1905. gada līdz otrajam pasaules karām. Grotesks un tiešām fantastisks mākslas deķkaipa mūža gājums paslīd pārāk ašās un raibās impresijās tvirtā stāstā Rafi-chans. Šis darbs, kaut garākais, visvairāk atstāj uzmetuma iespaidu. Bet pievilcīgi un skaisti jaunu sieviešu tēli pavid stāstīņos Tuvi tālā (Rita Neve) un Alma Rūte. Rita Neve nebija mīlestībā viengabalaina, dega un sadega. Alma Rūte mīlēja tikai vienu, bet arī aizgāja bojā. Bet abu šo jaunavu dzīves traģikā arī skaistums, traģiskā skaistums.

Vissirsnīgāk un rūpīgāk autors veidojis Tuvi tālo un lauku dzīves ainavu Vecā liepa. Trešais, interesantākais darbs grāmatā „nevēsturiskā misterija“ Paradīzes kalnā, kur satiekas un, lavīnai brūkot, izlīdzinājas Sātans un Ahasfērs žīdu tautas nīknajā vājāšanās laikmetā. Šī leģenda gan nav jauna: autors manuskriptā to draugiem lasīja jau 1939. gadā. Bet visi gabaliņi jau tipiski „gruzniski“ un neinteresants, nenozīmīgs nav neviens.

Grāmatas āriene īsti neapmierina. Kā teicis kāds recenzents — Dzīves teiksmas vairāk atgādina brošūru. — Sirsnīgi vēlamies trimdas turpmāko grāmatu kļāstā redzēt vēl citus Pāvila Gruznas darbus.

P. Ermanis

JĀNA KLIDZEJA STĀSTI

Jānis Klidzejs, Mīlētāji un nīdēji. Stāsti. L. Rumaka apgāds, 1946.

Jānis Klidzejs savā jaunajā stāstu krājumā palicis uzticīgs Latgales tematikai. Viņš vismiļāk stāsta par sava novada ļaudīm un dzīvi un attēlo savas dzimtenes dabas daļumu. Latviešu rakstniecībā Klidzejs ir viens no spēcīgākiem sava novada pārstāvjiem.

Raksturīgi, ka latgaliņu starpā neatrodam skeptiskos, smējīgos rakstniekus, rūpīgos stila slīpētājus un formas veidotājus, bet viņiem visumā iezīmīga ideāliska ievirze, kam reizēm līdztekus iet zināms formas izplūdums, subjektīvisms un lirisms. Lai Latgales rakstnieki man neņem ļaunā šo vispārinājumu, kas nav absolūts, tāpat kā visi vispārinājumi. Arī Klidzeja darbus spārno jauneklīgs ideālisms, un viņa varoņi lielāko tiesu ir jauni, dedzīgi mīlētāji un cīnītāji (mīlētāji un nīdēji). Savās mīlestības jūtās viņi parasti ir patiesi un sirsnīgi, bet viņu naidis nevēršas tik daudz pret atsevišķu cilvēku, kā pret dzīves šaurumu un neatsnību, visvairāk pret varmācīgajiem tautas apspiedējiem. Savos tēlošanas paņēmienos viņš ir realists.

Klidzeja jaunos ļaudis raksturo trauksmains nemiers, kas saistīts ar zināmu garīgu cēlumu un reliģiozitāti. Bieži viņa jaunekļiem piemīt arī skaļums un bravūra, pat lielība, kas reizēm, šķiet, saktņojas slepenā mazvērtības izjūtā.

Jaunības vasaras aprautajā tēlojumā un Pēterja Maivara klaidonīgajā nemierā un jaunības nebēdībā pavid hamsuniskas ieskaņas, taču stils ir diezgan neizkopts.

Arī Zelta krustiņā Benedikts ir nemiera un klaidonības tieksmju pārņemts. „Nemiers viņā kauca kā jauns suns, kuŗam pie kakla pirmo reizi skan važas“ (19. lp.). Latgales jauniekļu nemiera pamatā pa daļai ir arī viņu gājēju gaitas tālos Latvijas novados. Bet reizēm tas izriet arī no neapzinātām mākslinieka tieksmēm. Spēka pilnais puisis Benedikts ir varens strādnieks, bet viņam ir mākslinieka dvēsele. Visur viņš nes līdz savu armoniku, kuŗai liek izspēlēt savu nemieru.

„Tā kā nemiers viņā bija, tā kā prieks, kā laime, kā žēl kaut kā, un viņš, apsedies plavā, spēlēja ilgi. Klausījās, klausījās pats sevī un izraudājās.“ Pa brītiņam viņam atkal „dūša bija kā dzelzs“ (32. lp.) Savā vientiesīgajā sirdī Benedikts nes dziļas, neizteiktas jūtas pret kādu sava ciema meiteni, kuŗai glabā par mēneša algu pirktu zelta krustiņu. Bet meitene apprec viņa labāko draugu, un Benedikts atkal aizklist tālās gaitās.

Potenciāla mākslinieka dvēsele ir arī puikam Aleksim (Puika ir viņoli), bet vecāku šaurā rocība nedod izredzes savas dāvanas izkopt.

Blakus jauniekļiem siltās, sulīgās krāsās tēloti arī bērni, kuŗus apstaro bērņības atmiņu zeltainā gaisma (sevišķi Galvenajos rakstos), kaut arī viņi bieži liekas gudrāki par saviem gadiem. Siltā sirsnībā veidoti arī veci ļaudis, sevišķi Boņa vectēvs Galvenajos rakstos.

Rakstura studijām Klīdzējs pievērsies darbos: Kalna Pēteris pasmejas un Cilvēks ar akmeni. Parādīta gan tikai viena galvenā Kalna Pēterja īpašība: viņš savu bēdu allaž uzveic ar smieklēm. Kalna Pēterja un tāpat viņa kaimiņa stāstā būtu pateicīga viela novelei. Kādēļ gan nepavingrināties arī šai formā, lai, tās stingrajām prasībām pakļaujoties, attīstītu spriegumu un koncentrāciju, kas Klīdzējam nenāku par ļaunu? Cilvēkā ar akmeni Melnā Dundas personā rādīts vairāk nelaimīgs un ļaunu atstumts nekā jauns cilvēks. Taču raksturojums un Dundas iekšējais lūzums vēl isti nēpārliecina. Visumā Klīdzēja raksturi rādīti vairāk statiski, ne tik daudz tapšanā un attīstībā.

Latgales dabas tēlojumi Klīdzēja darbos spēcīgas liriskas izjūtas nesti. Krāsaini ir masu skati, labi parādīta ļauža kustība un ciema dzīves kopskati.

Baltajā putnā labi veidotas ciema dzīves ainas, parādītas kristību izdarības un spēcīga kopējās lūgšanas aina pie krucifiksa tīrumu malā. Ciema ļaužu lūgšanas un dziesmas kā balti putni ceļas pretim debesīm.

No 11 grāmatā uzņemtajiem darbiem četros pēdējos attēloti notikumi, kas saistās ar mūsu tautas

tragēdiju pēdējos gados. Milētāji un nīdēji attēlo Latgales ciema dzīvi okupācijas laikā un pretestības kustību, kas gan nav skaidrāk parādīta. Pret varmācību ciema ļaužu vairums reaģē pasīvi, dziļā ticībā paļaudamies uz Dievu. Vairāk izglītotais Šimānis aktīvi saslēnās pret apspiedējiem, par ko tiek vajāts. Viņa senākā ticība ir satricināta, un viņš sev jautā, vai „Dievs nav bezgala nežēlīgs, ka vienaldzīgi var noskatīties, kā zeme brien pa asinīm.“ Šī ticības atšķirība Šimāni uz laiku atšķēļ no ciema ļaudīm, kas beigās atkal saslēdzas vienprātībā, lai glābtu Šimāni no vajātājiem. Visam cauri vijas Šimāņa mīla pret žingto, iespītīgo bērņības draudzeni — „Zvirbulēnu“. Šis stāsts deivs krājumam zīmīgo nosaukumu.

Īpatnējā tēlojumā Upe plūst četrās aprautās ainās, kuŗām līdzī kā pavadijums skan mūžam nerimstošā Mūrdulas ūdeņu dziesma, ievijot episko vēstījumu sugestīvā liriskā atmosfērā, parādīta Izidora dzimšana, puikas un jaunekļa gadi un, beidzot, pārlecot pāri starplaika notikumiem, caur nākotnes miglu neskaidrās kontūrās skatīta atgriešanās no cilvēkiem tukšā, noplicinātā dzimtenē.

„Viss ir sadedzis, pārdedzis un mainījies. Tikai Mūrdula savos vecajos krastos pa akmeņiem skanēdama plūst un plūst kā klusa un skumīga Latgales dziesma, kuŗas skumjas liktenis nav ļāvis pārvērst priekā“ (204. lp.).

Latviešu jaunatnes tragēdiju un ar to saistītos pārdzīvojumus un pārdomas kaŗa un pēckāŗa gados atspoguļo Jūrmalas priedes. Smagās bēģļu gaitas, kuŗas kā gaismas stars apspīd atgriešanās vīzija bēģļu meitenītes sapņa veidā, rāda tēlojums Četri zvani, ar kuŗu krājums izskan spēcīgā liriskā izjūtā.

Klīdzēja grāmata noskaņota, ar īpatnēju Latgales kolorītu. Tomēr viņa mākslā jauzams vēl kas nenobriedis, kas būtu pārvarams neatlaidīgā darbā, cenšoties pēc stingras kompozīcijas un dinamisma, rādot personas tapšanā un ciņas spriegumā, norobežojoties no būtiski nesvarīgā. Arī stils rūpīgi kopjams, meklējot pēc „istā vārda“ (le mot propre) un atturīgāk lietojot izloknes īpatnības. Nav viegli atrast īsto samēru starp spontāno iedvesmu un apzinātu radītāja darbū, un katram rakstniekam šī ciņa pašam jāizcīna. Jāpa Klīdzēja simpātiskais talants ļauj ticēt, ka viņš vēl nav teicis savu pēdējo vārdu.

Grāmatas ietērs glīts, vāks gaumīgs un patīkami notonēts, bet izdevumu bojā daudzās iespieduma un, diemžēl, arī biežās valodas kļūdas (nav atšķirtas īstenības un pavēles izteiksmes formas, vajadzības izteiksmēi blakus papildinātājs nepareizi lietots akuzatīvā, neatkarīgu teikumu sakopojumos bieži trūkst komata u. c.).

Anna Dārziņa

*

Jānis Klīdzējs, viens no pēdējā laika apdāvinātākiem Latgales rakstniekiem, tagad laidis klajā vienpadsmit stāstus. Pirmajos septiņos autors risina subjektīvi individuālos motīvus, pēdējos četros tiem pievienojas patriotiskie motīvi.

Tēlodams Latgales vidi un cilvēkus ar viņu mīlestību un naudu, nemieru un sapņiem, autors ieskatījies arī zēna un pusaudža pasaulē. Mazais Boņš (Galvenie raksti) gaišas vitalitātes un darbīgas dziņas pilns. Viņa darbošanās notiek saskaņā ar bērna fantāzijas pasauli. Pašu zēnu kā dzīvu mēs redzam stāvam karstajās smiltīs un uzņemam lielās pasaules brīnumus. „Boņa prāts taisni burbuļo no paša nemiera un saulainās gaismas“ (69.), viņa „pirksti niez un paši no sevis kustas kaut ko darīt“ (75.). „No saules puses ar karstumu viņa pierē ieskrien doma, kas viņu saskrūvē kustībai kā atspere pulksteni“ (76.), un Boņš sāk darboties. Viņš vēl nevērtē, vai viņa darbi neizvērsās nedarbos. Ar labu prasmi Klīdzējs attēlojis arī pārējos mazā cilvēka dvēseles stāvokļus ar viltībām, samelošanos un izlikšanos. Pieaugušie jau arī Bonim māca par Dievu un galveniem rakstiem.

Pretstatā vitalajam Bonim pusaudzi Aleksi (Puika ar vijoli) Klīdzējs rāda pasīvu. Vienīgā interese Aleksim — vijole. „Vijoles balss viņu aizrauj, moka, un tad puika nesaprot, kas viņā notiek“ (91.). Alekša vecāki nabadzīgi, un viņš grib spēlēt, lai visi dzird, cik viņam grūti. Par savu nabadzību Alekss var tikai raudāt. Reiz viņam izdodas spēlēt, un no vijoles runā Dieva balss un sauc dvēseles celties un meklēt gaismu. Šim zēnam liela radniecība ar jaunromantiķa Poruka zēniem — lielais jūtīgums, dziļā reliģiozitāte un pasivitāte. Aktīvāks kļūst vijoles dēļ.

Latgales jauniešs Benedikts (Zelta krustiņš) pilns nemiera un alku, reizē bezbēdīgs un skumjš sapņotājs. Mainīgie dvēseles stāvokļi svārstās zināmā amplitūdē. Viņa sapni centrēti tieksmē pēc labklājības, labākas dzīves, kas nav domājama bez mīlestības — tā kautra radusies pret meiteni Veru. Neapjaustie sapni rada Benj mūžīgu nemieru, dzen viņu aiziet, aizbraukt, pazust (19.). Projām — pats bieži nezinādams — kādēļ. Kautri slēpdams savas jūtas, Benedikts mīlestībā kļūst zaudētājs. Lepns spītnieks viņš parādās saskarē ar studentiem. „Kā Dieva sodīts viesulis viņš bija, un tur viņš pats sevī neko nevarēja pārveidot“ (19.). Klīdzēja cilvēki nepārtop, tie paliek līdz galam, kādi ir.

Radniecīgs Benediktam ir arī Pēteris (Jaunības vasara) nemiera un klejošanas ziņā. Pēteris aizvainotā mīlestībā ir spītnieks līdz galam. Arī viņš nepārtop.

Pats labākais Klīdzēja rakstura zīmējums — visas pasaules nīdējs Dunda (Cilvēks ar akmeni). Nekad

un neviens Dundu nav mīlējis. Arī māte bija viņu vairāk sītusi kā mīlējusi. Tieši nepelnītie sītiņi rada naudu. Viņš neskumst par mātes nāvi — nebūs, kas sit. Tā viņš auga un nīda. Kopš 16. dzīvības gada Dunda izvēlas spēku par sava stāvokļa nostabilizētāju. Visi baidījās un neieredzēja viņu. Tā viņš kļuva vientulis, bet alka cilvēkus; nīda, bet tiecās pēc gaišas sievietes mīlestības. Par šo dvēseles duālismu ļaudis izteicās: „Dundā mīt cilvēka un vilka sirds.“ Bieži viņš uzmeklē ļaudis, kas priecājas, lai izpostītu viņu prieku. Vairums ļaužu pazīst Dundu pēc vilka sirds. Tomēr Marita nojauš, ka Dunda ir labs, tikai nelaimīgs. Viņa „domās lūdz Dievu par savu spītīgo nelaimes un laimes putnu“ (131.). Vai sievietes mīlestība sagādās atpestīšanu nīdējam? Maritas norādītais šķīstīšanās ceļš uz baznīcu Dundam izrādās veltīgs. Viņš ir un paliek cilvēks ar akmeni. Dunda nepārtop. Aplūkotiemi Klīdzēja cilvēkiem šī raksturīga iezīme. Tie nemiera pilni, reliģiozi — istām romantiķu iezīmēm.

Klīdzēja stāstos, kuņģos, blakus individuālajiem, pievienojas patriotiskie motīvi, daudz krāsainu un psiholoģiski motivētu vietu, piem., sādžinieku nāids, labāk sakot, novēršanās no Simaņa (Mīlētāji un nīdēji), kad viņš apšaubā Dieva visspēcību, aina, kad Simanis iemīlējis kļūst skaļš un priecīgs, pats to nemanāms u. c. Tomēr ne visur cilvēku rīcība psiholoģiski motivēta un tā neizriet kā dziļa, iekšēja nepieciešamība, piem., dzimtenes kalnos stāvēdams, Simanis domā, un viņa domu gaitā atklājas viss tas, kas lasītājam jāzina par viņa iepriekšējām gaitām. Stāstā Četri zvani mazās meitenes nastiņā, ko viņa kā dārgumu neizlaiž no rokām — pieauguša cilvēka vērtības. Kaķiņa dziņnavās viņai sevišķi patīk vietas par ķēniņa sāpēm. Visumā patriotiskajos stāstos autors nav aizsniedzis to pilnību, kādu iepriekš aplūkotajos.

Ideja jeb doma nav pilnīgi sakususi ar veidojamo vielu, lai radītais tēls būtu ticams, dzīvs un patiess. Citādi no jauna autors sevi dokumentējis par labu epiķi.

Stāstu kompozīcijā Klīdzējs bieži izmanto dabas pagādības kā paraleli, gan kāpinot vai kontrastējot, lai padarītu spilgtāku pārdzīvojumu. Laiju kalni atmirdz gaiši, un gaiši atskan jauniešu saucieni. Mūrdulas mūžīgi neiznīcīgā plūšana — līdztekus tai iznīcīgais cilvēka gājums. Tā skanēdama plūda, kad vectēvs bija zēns, tā plūdis, kad dēla dēla vairs nebūs, kā klusa un skumīga Latgales dziesma.

Klīdzēja stils vienkāršs, nepārsātināts grezņiem stila līdzekļiem. Biežāk lietāti krāsu epiteti: sarkans, zils, pelēks, balts un zaļš; kopā ar dzirdes efektiem Klīdzējs izveido veselu gleznu. „Pļāvās gulēja zili ūdeņi ar dzeltenu pureņu salām vidū.

Tikai ķīvītes bals stiepa garas un skumjas stīgas pāri tam: Kī—ī!" Autors lietā epitetu uzskaitījums: liels, stiprs un gudrs (71.) spītīgu, stipru un nežēlīgu (133.). Arī verbālus uzskaitījumus: aiziet, aizbraukt un pazust (19.) runāja, solīja, strīdējās, dievojās (27.). Pavīd arī īpati salīdzinājumi: „Zemē iebūvētam pagrabam sarkani jumti izskatās kā lielu, pusatvērtu grāmatu vāki.“ Visvairāk salīdzinājumi nolūkoti dabā: „Tava mute šodien asa kā usne“, „Sulīgas vīru balsis cēlās kā priecīga ezera vilpi saulainā vējā“; vai no apkārtnes priekšmetiem: „Piere liela kā cepļa priekša.“ Metaforas izteic līdzīgu pārdzīvojumu: „Dienas brien, un brieņu es pats“, vai „Gaisā skanēdams aulekšoja prieks“ — pārdzīvojums izteikts metaforiski. Emocionālīti kāpina dažādi atkārtojumi: a) anaforiski: „paies šī vasara, paies ziema; daudzi viņu lamāja, daudzi milēja“ (19.), b) vienādu teik. loc. atkārtoj. „plāvu sienu, peldināju zirgus, lasīju avizes, gāju peldēties“ (7.).

Atzīmējamas dažas valodas kļūdas. Rakstu valodā vajadzības izt. (atskaitot pers. pronom.) lietājama ar papildinātāju nomin., bet ne akuz.: „Visu, visu (jābūt viss) bija jāpasaka“ (45.). Tāpat ieteicams vairīties no sastrupinātās dialektas formas i. Verbs palīkt bieži lietāts kļūt nozīmē. Aplam lietāta prepoz. „pie labas muzikas“ (21.). Atmetami germanismi: „Ķiršbrūna kleita (33.), smērēt.“

Atzinīgi vārdi sakāmi arī par grāmatas ārējo apdari. I. Skrodere

MIRIS PJERS BONĀRS

Francijas modernās glezniecības izstādē Rīgā pirmo reizi redzēju Pjera Bonāra (Pierre Bonnard) divus darbus. Tie toreiz mani tā sugestēja, ka es skatījos un skatījos, un apmeklēju šo izstādi daudzas reizes. Pēc tam manā grāmatu plauktā ieradās ne viena vien grāmata par Bonāru. Nu atnāca ziņa, ka Francijas dienvidos dažus mēnešus pirms 80 gadu jubilejas Pjers Bonārs miris. Viņa mākslas līdzgaitnieki un draugi, kā Vijars — mira 1940. gadā, Rusels — 1944. gadā, Deni — 1943. gadā. Tā Bonārs bija palicis pēdējais, kas pārdzīvoja „Nabis“, bija pēdējais gleznotāju paaudzē, kas iezīmēja pāreju no impresionisma uz fovismu, gan palīkdams

no visiem franču pēcimpressionisma gleznotājiem vistuvāks impresionismam.

Kad impresionisms bija sasniedzis savus augstumus, radās reakcija. Grupa gleznotāju, vadoties no Gogena mācības, uzsāka cīņu pret impresionisma doktrinām. Tā radās apvienība „Les Nabis“. Bet tā ātri izjuka, tomēr Bonāra, Vijara un Rusela māksla attīstījās līdztekus vienā virzienā. Un visi viņi līdz pat šai dienai ir Francijā iemīļotākie un populārākie gleznotāji. Viņiem daudz kopēja kā krāsu izjūtā, tā sižetu izvēlē. Viņi visi ir vairāk vai mazāk reālisti, bet subjektīvi patvaļīgi. Viņu kolorīts ir apgarots un poētisks, un viņi ir lielākā mērā sadzīves un iekšienes jeb enterjera gleznotāji.

Bonārs — visģeniālākais no viņiem.

Bonāra mākslā — parastā, vienkāršā, ikdienišķā apkārtnē, istaba, kāds stūrītis tajā, kāds cilvēks, kas sēd, vai labākā gadījumā kāda sieviete, kas sakārto matus spoguļa priekšā, bērns uz ielas vai pie brokastu galda, — viss tas bez satraukuma, bez drāmatisma, bez kustības un trokšņa. Bonāra mākslā dzīve, liekas, nemaz nekustas, bet gan pulsē pavisam citādi. Nianse un atkal nianse, bet arī ne pie viena nevarēsim atrast tik brīnišķus un spēcīgus krāsu akordus, jā pat krāsu simfonijas kā pie Bonāra.

Bonārs gan būs vistipiskākais Parīzes un līdz ar to franču gleznotājs. Viņš ir optimists. Dzīves likstas, nelaimes un visādas nepatīkšanas ir tālu no viņa mākslas. Viņa gleznās ir kluss prieks un laime.

Bonāra gleznu virsma, mākslinieka rokkraksts, būs visskaistākais, kādu ir radījis mūsu laiks.

Šajās dienās lasīju apcerējumu, kāda bijusi franču glezniecība pēdējās okupācijas laikā Francijā kur kā paradokss bija atzīmēts, ka ne tikai ir bijusi dzīva franču glezniecība šajā asaru laikā, bet pat vēl krāšņāka tapusi. Un par Bonāru bija teikts, ka viņa jauneklīgais vecums saplācis vēl svaigākā, vēl drosmīgākā un varenākā krāsu prieka simfonijā nekā agrāk. Viņa talants šodien esot kļuvis par ģeniju. Un tas esot nicinājums nāvei. Un patiešām tā ar ir. Nesen saņēmu mapi ar Bonāra pēdējo gadu darbu reprodukcijām. Un ne jautājums, ne izbrina rodas tos skatot, bet gan brīnišķais konstatējums, cik lielai mākslai tālu aiziet garām parasto cilvēku izraisītās, kaut vai milzīgi lielās lietas un notikumi. J. Kalmīte

Permitted by Military Government

Editor — atb. redaktors V. Mežezers, redaktors prof. Dr. phil. L. Bērziņš
Virburgas Centrālās nometnes komitejas apgāds „Ceļš“

Druck: Konrad Triltsch, Druck- und Verlagsanstalt, Würzburg, Fasbenderstraße 2